

Studenti sa slušnim oštećenjem u visokoškolskom obrazovanju

Bukovčan, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:839821>

Rights / Prava: [In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za fonetiku

Lucija Bukovčan

**STUDENTI SA SLUŠNIM OŠTEĆENJEM U VISOKOŠKOLSKOM
OBRAZOVANJU**

Diplomski rad

Zagreb, rujan 2019.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za fonetiku

Lucija Bukovčan

**STUDENTI SA SLUŠNIM OŠTEĆENJEM U VISOKOŠKOLSKOM
OBRAZOVANJU**

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Arnalda Dobrić

Zagreb, rujan 2019.

PODACI O AUTORU

Ime i prezime: Lucija Bukovčan

Datum i mjesto rođenja: 05.01.1995.

Studijske grupe i godina upisa: Fonetika, Etnologija i kulturna antropologija, 2013.g.

Lokalni matični broj studenta: 394967

PODACI O RADU

Naslov rada na hrvatskome jeziku: Studenti sa slušnim oštećenjem u visokoškolskom obrazovanju

Naslov rada na engleskome jeziku: Students with hearing impairment in higher education

Broj stranica: 90

Broj priloga: 1

Datum predaje rada: 19.09.2019.

Sastav povjerenstva koje je rad ocijenilo i pred kojim je rad obranjen:

1. Prof. dr. sc. Vesna Mildner

2. Doc. dr. sc. Arnalda Dobrić

3. Dr. sc. Iva Bašić

Datum obrane rada: 26.09.2019.

Broj ECTS bodova: 15

Ocjena:

Potpis člana povjerenstva:

1. -----

2. -----

3. -----

IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOGA RADA

Ovim potvrđujem da sam osobno napisala diplomski rad pod naslovom

Studenti sa slušnim oštećenjem u visokoškolskom obrazovanju

i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, podaci ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežni izvori, udžbenici, knjige, znanstveni, stručni članci i sl.) u radu su jasno označeni kao takvi te su navedeni u popisu literature.

Lucija Bukovčan

(potpis)

Zagreb, 26.09.2019.

Zahvala

Na početku bih odmah uputila veliku zahvalnost svim osobama koje su pristale sudjelovati u istraživanju, a koje su imale hrabrosti govoriti o svojem iskustvu i svojem oštećenju i koje su omogućile da stvorim ovaj rad.

Zahvaljujem svojoj mentorici dr. sc. Arnaldi Dobrić na savjetovanju i razumijevanju tijekom pisanja rada te svom uloženom vremenu i trudu kako bi rad poprimio svoju najbolju verziju.

Posebno zahvaljujem svojoj obitelji, roditeljima i sestri, koji su me pratili kroz cijelo obrazovanje, davali podršku, motivirali kada je bilo najteže i slavili moje uspjehe.

I na kraju, zahvaljujem svom dečku Ivanu na svoj podršci, strpljenju, razumijevanju i ljubavi koje mi je pružio.

Sadržaj

Zahvala.....	6
UVOD	9
TEORIJSKI DIO.....	11
1. OSJET SLUHA I NJEGOVO OŠTEĆENJE.....	12
1.1. Anatomija uha i slušni put.....	12
1.2. Oštećenje sluha.....	13
2. STUDENTI S INVALIDITETOM.....	16
2.1. Dokumenti i zakoni na razini države.....	16
2.2. Dokumenti i zakoni na razini Sveučilišta.....	19
ISTRAŽIVAČKI DIO	28
3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA.....	29
4. REZULTATI I RASPRAVA.....	33
4.1. Upisni postupak.....	33
4.2. Početak studiranja i sustav potpore	34
4.3. Oblik nastave.....	45
METODIČKI DIO	56
5. METODIKA IZVOĐENJA NASTAVE PRILAGOĐENE STUDENTIMA S OŠTEĆENJEM SLUHA.....	57
5.1. Uvjeti u učionici	57
5.2. Komunikacija sa studentom s oštećenjem sluha	61
5.3. Primjer nastave na preddiplomskom studiju Etnologije i kulturne antropologije.....	62
5.4. Primjer nastave na preddiplomskom studiju Fonetike	72
ZAKLJUČAK	79
LITERATURA	80
SAŽETAK	84

SUMMARY	85
ŽIVOTOPIS	86
PRILOG A	87

UVOD

Često sam se tijekom studija susretala s pitanjem integracije slušno oštećene djece u redovne vrtiće i škole. Vodile su se rasprave na predavanjima, čitalo se o tome u literaturi, pisali su se seminari i radila istraživanja. Je li za gluho i nagluho dijete bolja integracija u redovne škole ili je za njegov socio-emocionalni razvoj i zdravstveno stanje bolja okolina koja je njemu potpuno prilagođena? Razmišljajući o toj djeci koja su krenula putem redovnih škola, koja su uspješno završila srednju školu, a potom upisala i fakultet, javilo se pitanje uvjeta studiranja upravo onih koji su unatoč svojem invaliditetu odlučili usavršiti svoj talent, izbrusiti svoje sposobnosti i upiti još znanja. Ovaj je rad o njima i za njih, studente sa slušnim oštećenjem u visokom obrazovanju. Svrstavajući ih u skupinu studenata s invaliditetom, naglasak se stavlja na njihova prava i mogućnosti tijekom studiranja. Istražuje se na koji im je način studiranje prilagođeno s obzirom na njihovo oštećenje te kako se visoka obrazovna institucija kao što je fakultet prema njima odnosi. Koji fakulteti imaju centar ili ured za studente s invaliditetom, a koji nemaju? Postoje li negdje jasno iskazana njihova prava? Kako se ono zapisano u teoriji razlikuje od onoga u praksi?

Osim pravnih pitanja, ovaj rad donosi i slikovit prikaz različitih iskustava studenata sa slušnim oštećenjem. Na temelju njihovih kazivanja, kompariraju se uvjeti studiranja na različitim fakultetima, otkrivaju se teškoće s kojima su se susretali, kako su se prilagođavali i snalazili u nastavnom programu te kako su pripremali i polagali ispite. U radu se ponajviše obrađuje problem provedbe nastave za studente sa slušnim oštećenjem. Istražuje se pruža li se studentima osobna asistencija, na koji način nastavnici (ne)prilagođavaju svoja predavanja, nastoji li im se olakšati i kako, koristi li se bilo koja vrsta asistivne tehnologije. Analizirajući prikupljene podatke iz literature i upitnika, uzimajući pri tome ideje i želje samih studenata sa slušnim oštećenjem, nudim smjernice za poboljšanje i/ili razvijanje nastavnih metoda te općenito uvjeta studiranja. Zbog toga rad sadrži i pedagoško-psihološko-didaktičko-metodičku komponentu koja prikazuje prilagodbu dva nastavna procesa. Time se predlaže i rješenje problema kojih mnogi nastavnici nisu svjesni. Prema tome, cilj ovoga rada je osvijestiti nastavnike, druge vršnjake studente i svo ostalo osoblje različitih fakulteta i visokih škola u Republici Hrvatskoj na postojanje problema te ponuditi rješenja za poboljšanje i nadogradnju postojećih uvjeta studiranja za studente sa slušnim oštećenjem.

Ovaj je rad podijeljen u tri dijela. Prvi, teorijski dio, obuhvaća teoriju oštećenja sluha i prikaz svih relevantnih zakona, dokumenata i smjernica koji vrijede i doneseni su na razini države i na razini Sveučilišta, a sadrže prava i mogućnosti za osobe s invaliditetom. Drugi dio rada je istraživački i opisuje metodologiju istraživanja te prikaz rezultata podijeljen u tri veća podpoglavlja o upisnom postupku, početku studiranja i sustavu potpore te naposljetku obliku nastave. Podaci o obliku nastave koristit će se za treći dio rada u kojem se prikazuje metodika izvođenja nastave prilagođene za studente sa slušnim oštećenjem. To posljednje poglavlje na početku opisuje proces postizanja prikladnih uvjeta u učionici za studente sa slušnim oštećenjem koji se mogu primijeniti u svim oblicima nastave. Predstavljaju se i smjernice za uspješnu komunikaciju između nastavnika i studenta sa slušnim oštećenjem koji također vrijede za sve fakultete i visoke škole. I na kraju, prikazuju se dva konkretna primjera izvođenja nastave na dva različita studijska smjera, sa svim mogućim prilagodbama, primjerima, prijedlozima i rješenjima koji će studentu s oštećenjem sluha omogućiti jednak pristup informacijama, uključenost u akademsku zajednicu i kvalitetno visokoškolsko obrazovanje.

TEORIJSKI DIO

„Obrazovanje je temeljno ljudsko pravo koje je neophodno za ostvarivanje svih drugih ljudskih prava (UNESCO, 2010).“¹

¹ Iz edukativnog priručnika “Studenti s invaliditetom”: 1. Opće smjernice. Urednica: Lelia Kiš-Glavaš. Sveučilište u Zagrebu.

1. OSJET SLUHA I NJEGOVO OŠTEĆENJE

Osjet sluha, jedan od pet glavnih ljudskih osjeta, temelj je za razvijanje govora, za međuljudsku komunikaciju i percipiranje svakodnevnih zvukova važnih za kvalitetu života kao što su glazba, zvukovi iz prirode i zvukovi upozorenja (Elberling i Worsoe, 2008:7). Njegovo nefunkcioniranje ili djelomično funkcioniranje, odnosno oštećenje, utječe na kvalitetnu izgradnju čovjekovog slušnog iskustva te na cjelokupnu kvalitetu života (Radovančić, 1995:1). Da bi se razumjelo oštećenje sluha, važno je razumjeti način rada slušnog osjetnog organa-uha. U ovom poglavlju iznose se glavne teorijske postavke i pojmovi važni za razumijevanje istraživačkog dijela rada.

1.1. Anatomija uha i slušni put

Uho se anatomske može podijeliti na pet dijelova: vanjsko uho, srednje uho, unutarnje uho, slušni živac i slušna kora mozga (Radovančić, 1995:88). Prema svojoj funkciji, uho je distantni eksteroreceptor i mehanoreceptor, što znači da reagira na podražaje čiji su izvori više ili manje udaljeni te na fizikalno-mehaničke podražaje koji su posljedica titranja čestica zraka (ibid.).

Vanjsko uho se sastoji od ušne školjke (uška, auricula) i vanjskog zvukovoda. Uška ima ulogu lociranja izvora zvuka, određivanja njegovog smjera te primanja zvučne energije poslane putem titranja zraka. Primljenu energiju uška usmjerava dalje u zvukovod, kanal blago ovalnog oblika i promjera oko jednog centimetra. Dužina zvukovoda je oko dva i pol centimetra, od kojeg je jedna trećina sastavljena od hrskavice, a preostale dvije trećine zvukovoda prolaze kroz koštani kanal temporalne kosti. Na tom prijelazu s hrskavice na kost, zvukovod je najuži, a potom blago zavija prema dolje i naprijed. Pri kraju se zvukovod ponovo širi i tamo se nalazi bubnjić, tanka i napeta membrana koja označava granicu vanjskog i srednjeg uha (ibid. 88-89).

Srednje uho je šupljina u sljepoočnoj kosti ispunjena zrakom u kojoj se nalazi lanac triju slušnih košćica. Bubnjić je čvrsto povezan s prvom slušnom košćicom, čekićem, pa kada zvučna energija dođe do bubnjića i zatitra ga, ti se titraju prenose dalje, od čekića, preko nakovnja, do stremena. Slušne su košćice međusobno povezane zglobovima i mišićima te im je zadaća da vjerno prenesu zvučne titraje od bubnjića do pločice stremena koja je pomoću ligamenta pričvršćena za ovalni prozorčić pužnice (Elberling i Worsoe, 2008:11-13). U srednjem uhu nalaze se još i Eustahijeva cijev te mastoidne ćelije. Eustahijeva cijev, duga oko

tri i pol centimetara, kreće se iz prednjeg dijela srednjeg uha u stražnji dio nosa. U faringalnom dijelu je zatvorena, a otvara se kod gutanja i zijevanja pri čemu zrak prodire u srednje uho i izjednačava tlak kako bi bubnjić nesmetano titrao (Radovančić, 1995:91).

Ovalni prozorčić označava granicu unutarnjeg uha koji se sastoji od organa za sluh smještenog u pužnici i organa za ravnotežu u polukružnim kanalima. Pužnica nalikuje puževoj kućici i sastoji se od dva i pol zavoja. Iznutra je ispunjena labirintnom tekućinom, a po dužini je podijeljena na dva kanala, scalu vestibuli i scalu tympani. Između njih je bazilarna membrana na kojoj se nalazi Cortijev organ – organ sluha. On se sastoji od unutarnjih i vanjskih osjetnih stanica na čijim se bazama spajaju završne niti slušnog živca (Radovančić, 1995:91-93). Dakle, kada stremen na ovalnom prozorčiću zatitra, on u pužnici pokrene labirintnu tekućinu stimulirajući time osjetne stanice koje prenose zvučnu informaciju u slušni živac. Ovdje više nije riječ o mehaničkoj energiji titranja zvučnog podražaja, već se on pretvara u bioelektrični potencijal. On se dalje prenosi slušnim živcem koji iz temporalne kosti odlazi u moždano deblo, prelazi na suprotnu stranu mozga, kroz kortikalna središta i jezgre te završava u slušnoj kori mozga, točnije u gornjoj površini gornje sljepoočne vijuge. Tamo se „bioelektrična energija pretvara u svjesni i aktivni psihički spoznajni proces, u osjet sluha“ (ibid. 96).

1.2. Oštećenje sluha

Oštećenje sluha najčešći je senzorni poremećaj (Barišić et al., 2004:123). Bilo da je nastalo tijekom trudnoće, pri porodu ili nakon njega, ono se javlja u jedno ili dvoje djece na tisuću novorođenih. Zbog toga je za dijete s oštećenim sluhom najvažnije rano otkrivanje i pravilna rana intervencija kako bi se započelo s adekvatnom rehabilitacijom te stvorile predispozicije za razvoj govora (Marn, 2012:195). Kod klasične dijagnostike oštećenja sluha, postavljaju se četiri glavna pitanja: uzrok, vrijeme, mjesto i jačina (stupanj) oštećenja sluha (Borković, 2004:179).

Etiologija oštećenja sluha vrlo je raznolika i dijeli se u tri skupine uzroka, i to prema vremenu nastanka: prenatalni, perinatalni i postnatalni. Prenatalni uzroci (prije rođenja, tijekom trudnoće) čine 60% slušnih oštećenja, a mogu biti nasljedni (genetski, 50%) i stečeni (10%). Prema nekim istraživanjima, za razvoj slušnog aparata i razvoj sluha zaslužno je nekoliko stotina gena. Jednu trećinu genetskih oštećenja sluha pronalazimo u sklopu različitih sindroma, dok je u preostale dvije trećine gluhoća jedini simptom (Barišić et al., 2004:123). Prema tipu nasljeđivanja, oštećenja sluha mogu biti dominantna i recesivna, no pokazalo se da

je u 80% genetskih oštećenja recesivno što znači da dijete najčešće ima čujuće roditelje (Marn, 2012:195). Stečeni prenatalni uzroci (kongenitalni) utječu na pojavu oštećenja sluha u periodu od začeća do djetetova rođenja. Naime, zbog oboljenja majke tijekom trudnoće ili drugih vanjskih negativnih čimbenika, dolazi do oštećenja ploda (Radovančić, 1995:14).

Perinatalni uzroci utječu na oštećenje sluha za vrijeme poroda ili neposredno nakon njega te čine 10% od ukupnih oštećenja. Zbog otežanog poroda može se javiti asfiksija, smanjen dotok kisika u organizmu, što oštećuje središnji živčani sustav, a posebno Cortijev organ koji je osjetljiv na manjak kisika. Kao rezultat toga često se javlja obostrana gluhoća. Kobni su i žutica, unutarnja krvarenja u mozgu pa čak i nekompatibilnost RH-faktora majke i djeteta (ibid. 16). Treća skupina uzroka su postnatalni, oni koji su nastali u periodu od čovjekova rođenja pa sve do smrti. Čine 30% svih oštećenja sluha. U njih se svrstavaju razne bolesti kao što su meningoencefalitis, meningitis, dojenačke neprepoznate ili nedovoljno liječene upale uha, perforacija bubnjića, barotraumatska oštećenja, akustičke traume, prezbiakuzija i brojni drugi (ibid. 17).

Drugo važno pitanje u dijagnostici je mjesto oštećenja sluha prema kojemu se određuju dvije glavne vrste oštećenja. Prethodno je objašnjen slušni put od vanjskog uha do slušne kore mozga, sa svim važnijim strukturama u uhu i mozgu. Put zvučnog podražaja od uške do Cortijevog organa u pužnici (osjetnih stanica) naziva se konduktivni ili provodni (zračna vodljivost), a od Cortijevog organa do slušne kore mozga naziva se perceptivni ili zamjedbeni (koštana vodljivost). Prema tome, osnovne vrste oštećenja sluha definirane su prema lokaciji oštećenja u slušnom organu; provodno i zamjedbeno (Radovančić, 1995:29). U provodnom dijelu oštećenje se može javiti u zvukovodu, na bubnjiću (perforacija), u srednjem uhu (upala) ili na lancu slušnih košćica pa se na taj način javlja prepreka koja sprječava da zvuk uobičajenim putem dođe do unutarnjeg uha. Takav gubitak sluha uzrokovan teškoćama u provođenju zvuka je najčešće reverzibilan, dakle, sluh se vraća kada se otkloni prepreka (Elberling i Worsoe, 2008:28). Zamjedbeno oštećenje uzrokovano je promjenama u unutarnjem uhu i slušnom živcu, a nerijetko su oštećene osjetne stanice u Cortijevom organu. Osim provodnih i zamjedbenih oštećenja sluha, postoji i mješovito oštećenje koje istovremeno podrazumijeva oštećenje i na provodnom i zamjedbenom dijelu, primjerice kombinacija oštećenja zbog izloženosti buci i starosne dobi (ibid. 33).

Posljednje važno pitanje tiče se jačine, odnosno stupnja oštećenja sluha. Za razumijevanje stupnja oštećenja sluha, potrebno je znati kapacitet zdravog ljudskog uha koji se

može promatrati s aspekta frekvencija, intenziteta i trajanja zvučnog podražaja. Frekvencija je karakteristika zvučnog vala koja označava broj titranja nekog tijela u sekundi. Zdravo uho mlade osobe može u optimalnim uvjetima čuti frekvencijski raspon od 20 Hz do 20 000 Hz, iako se navodi da neki autori govore i o rasponu od 16 Hz do 16 000 Hz (Radovančić, 1995:107). Taj se raspon naziva čujni ili slušni prostor. Unutar tog prostora može se izdvojiti onaj govorni prostor u rasponu od 300 do 7000 Hz. Intenzitet zvučnog podražaja koji uho može primiti kreće se od 0 do 120 db, što bi bio prostor slušne tolerancije. Mjera od 0 db dobivena je od prosjeka praga čujnosti mlade populacije, a iznad 120 db javlja se bol. Kada bi postepeno smanjivali intenzitet nekog zvučnog podražaja, trenutak kada ga više ne bi čuli označavao bi naš prag čujnosti. Ili obrnuto, kada bi se podražaj pojačavao do one razine kad bismo ga zamijetili (ibid. 101). Dakle, uredno stanje sluha (normacusis) označava prag čujnosti koji varira do 25 db. Ako se prag čujnosti nalazi u rasponu od 26 do 91 db, govorimo o oštećenju sluha, odnosno naglušnosti (hypoacusis) koja se dalje može podijeliti u tri stupnja. Blaga naglušnost seže od 26 do 40 db, umjerena naglušnost od 40 do 60 db, a teška od 60 do 93 db. Ako je oštećenje veće od 93 db, onda govorimo o kliničkoj gluhoći u kojoj pri ispitivanju sluha ispitanik ne reagira na zvučni podražaj (Elberling i Worsoe, 2008:26).

2. STUDENTI S INVALIDITETOM

U posljednjih nekoliko godina rase broj studenata s invaliditetom na javnim visokim učilištima u Republici Hrvatskoj (Kiš-Glavaš 2016:3). To je, s jedne strane, posljedica bolje osviještenosti osoba s invaliditetom o svojim pravima te njihova većega samopouzdanja i motivacije za uključivanjem u akademsku sredinu. S druge strane, povećanje broja studenata s invaliditetom je i rezultat razvoja sustava potpore, jednako kao i studentskog aktivizma, rada studentskih udruga i udruga osoba s invaliditetom. Danas još uvijek ne postoje pouzdani podaci, ali prema evidenciji institucionalnih službi potpore, može se govoriti o sedamsto studenata s invaliditetom. Mnogi iz osobnih razloga nisu evidentirani (ibid. 5).

U ovom poglavlju donosim najvažnije zakonske pretpostavke za osiguravanje jednakih mogućnosti obrazovanja za studente s invaliditetom. Potrebno je odmah napomenuti da ne postoji jedinstveni zakon koji bi određivao njihova prava i mogućnosti tijekom studiranja, već su ona upisana u mnoge druge dokumente koje ću ukratko prikazati. To su Ustav Republike Hrvatske, Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, Zakon o suzbijanju diskriminacije, Zakon o hrvatskom znakovnom jeziku i ostalim sustavima komunikacije gluhih i gluhoslijepih osoba u Republici Hrvatskoj te Nacionalna strategija izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom od 2007. do 2015. godine. Sveučilište u Zagrebu donio je nekoliko vlastitih zakona, odnosno dokumenata, kao što su Pravilnik o organizaciji i djelovanju Ureda za studente s invaliditetom, zatim Smjernice za osiguravanje pristupačnosti nastavnih materijala, Postupnik donošenja preporuke za prilagodbu nastavnog procesa i polaganja ispita i drugi. Upravo zbog disperziranosti prava i propisa, nastojim saznati u kojoj su mjeri oni razrađeni, koliko su konkretni, što donose, a što im nedostaje, kako bih u konačnici prikazala koliko se podudaraju teorija i praksa.

2.1. Dokumenti i zakoni na razini države

U *Ustavu Republike Hrvatske*, temeljnom pravnom aktu, u članku 58. stoji da država posebnu skrb posvećuje zaštiti osobama s invaliditetom i njihovu uključivanju u društveni život. Nadalje, u članku 66. spominje se da je obrazovanje svakomu dostupno, pod jednakim uvjetima, u skladu s njegovim sposobnostima. Mnogo detaljnija i konkretnija prava opisana su u *Konvenciji UN o pravima osoba s invaliditetom* koju je Hrvatska potpisala 2007. godine. U članku 24. koji se tiče obrazovanja navedeno je da država treba osigurati da osobe s invaliditetom ne budu isključene iz općeg obrazovnog sustava, da im se pruži individualizirana

mjera potpore u okruženjima koji najviše pridonose akademskom i socijalnom razvoju te da dobiju svu potrebnu pomoć kako bi im se olakšalo djelotvorno obrazovanje. Točke koje se odnose na osobe s oštećenjem sluha glase:

„3. Države potpisnice će omogućiti osobama s invaliditetom učenje životnih i društvenih vještina kako bi olakšale njihovo puno i ravnopravno sudjelovanje u obrazovanju i životu kao članova zajednice. U tu svrhu, države potpisnice će učiniti sljedeće:

b) olakšati učenje znakovnog jezika i promicanje jezičnog identiteta zajednice gluhih

c) osigurati provođenje obrazovanja osoba, poglavito djece koja su slijepa, gluha ili gluhoslijepa na najprikladnijim jezicima i načinima komunikacije za te pojedince, i u okruženju koje u najvećoj mjeri potiče intelektualni i socijalni razvoj.

4. Da bi pomogle u ostvarivanju ovoga prava, države potpisnice će poduzeti odgovarajuće mjere za zapošljavanje nastavnika, uključujući nastavnike s invaliditetom, koji znaju znakovni jezik i Braillovo pismo i obučiti će stručnjake i osoblje koje radi na svim razinama obrazovanja. Takva obuka će uključivati svijest o invaliditetu i korištenje odgovarajućih augmentativnih i alternativnih načina, sredstava i oblika komunikacije, obrazovnih tehnika i materijala za potporu osobama s invaliditetom.“

U navedenim točkama naglašavaju se ravnopravne mogućnosti obrazovanja za osobe s invaliditetom te poticanje učenja znakovnog jezika, kako djece koja su gluha tako i nastavnika i stručnog osoblja. Propisana je i edukacija nastavnika o invaliditetu s ciljem podizanja svijesti i pružanja maksimalne potpore studentima s invaliditetom. Također, zahtijeva se pronalaženje alternativnih načina komunikacije za pojedince, onaj koji bi njima bio najadekvatniji. Već je 2007. godine bilo jasno da se obrazovna okolina i društvo moraju prilagoditi osobama s invaliditetom, a ne obrnuto.

Nakon Ustava i Konvencije, u *Zakonu o suzbijanju diskriminacije* također se stvaraju pretpostavke za ostvarivanje jednakih mogućnosti te se uređuje zaštita od diskriminacije na osnovi nečijeg zdravstvenog stanja i invaliditeta. Diskriminacijom se smatra propust da se osobama s invaliditetom (sukladno njihovim specifičnim potrebama) omogući korištenje javno dostupnih resursa, sudjelovanje u javnom i društvenom životu, prilagodba infrastrukture i prostora te korištenje opreme. U ovom su zakonu navedeni i iznosi novčanih kazni za dokazane prekršaje povrede prava na temelju diskriminacije. Osobe s invaliditetom mogu biti informirane i zaštićene putem nadležnog tijela za suzbijanje diskriminacije, a to je Pravobraniteljica za osobe s invaliditetom.

Temeljni akt u sustavu visokog obrazovanja na razini države je *Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*. U članku 77. toga zakona, jamči se ravnopravnost svih pristupnika za upis na sveučilište, učilište ili visoku školu bez obzira na rasu, boju kože, spol, itd., kao i na invalidnost. Svi studenti imaju pravo na kvalitetan studij i obrazovni proces, prema članku 88, kako je to predviđeno studijskim programom, a dodatnim pravilnicima će se urediti uvjeti i načini ostvarivanja prava na prijevoz za studente s invaliditetom.

Potrebno je spomenuti još jedan važan dokument koji se zalaže za jednaka prava osoba s invaliditetom, a to je *Nacionalna strategija izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom od 2007. do 2015. godine*, odnosno njezino novo izdanje od 2017. do 2020. godine. Ono sadrži sve rezultate postignute u prethodnom osmogodišnjem razdoblju, sažetke postignuća za svako područje djelovanja te nove ciljeve i očekivane ishode do 2020. godine. Područje odgoja i obrazovanja je do 2015. godine bilo usmjereno na prilagodbu osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja djeci s teškoćama u razvoju, a ciljevi od 2017. godine uključuju osnivanje centara potpore i stručnih timova te uključivanje većeg broja mladih osoba s teškoćama u razvoju u visokoškolsko obrazovanje. Konkretna mjera za realizaciju tog cilja je povećanje dostupnosti visokog obrazovanja. Radilo bi se na unaprijeđenju studentskog standarda uz posebnu skrb za socijalnu dimenziju studiranja studenata s invaliditetom.

Zakon koji se konkretno odnosi na osobe sa slušnim oštećenjem donesen je 2015. godine, a naziva se *Zakon o hrvatskom znakovnom jeziku i ostalim sustavima komunikacije gluhih i gluhoslijepih osoba u Republici Hrvatskoj*. Ovim se zakonom propisuje pravo gluhih i gluhoslijepih osoba (te drugih osoba s komunikacijskim teškoćama) na korištenje, informiranje i obrazovanje na hrvatskom znakovnom jeziku. Važno je i da to obuhvaća i druge sustave komunikacije koji najbolje odgovaraju individualnim potrebama. Cilj toga zakona je izjednačavanje mogućnosti u socijalnom, kulturnom i ekonomskom životu, što zasigurno uključuje i ravnopravnost u akademskom i profesionalnom radu za gluhe i gluhoslijepe osobe. U članku 6. ovoga zakona nabrojani su ostali sustavi komunikacije gluhih i gluhoslijepih osoba (osim znakovnog jezika), a to su: simultana znakovno-govorna komunikacija, ručne abecede, titlovanje ili daktilografija, očitavanje govora s lica i usana, pisanje po dlanu, tehnička pomagala. Titlovanje ili daktilografija je definirana kao oblik komunikacije koji predstavlja istodobno prenošenje govornog jezika u pisani oblik. Ovaj pregled raznih vrsta komunikacije vrlo je koristan kada govorimo o mogućnostima prilagodbe nastavnog procesa za studente s oštećenjem sluha što će se kasnije u radu detaljnije obraditi.

Godine 2014. Vlada Republike Hrvatske izradila je *Strategiju obrazovanja, znanosti i tehnologije*, a kao glavni cilj u sustavu obrazovanja navode povećanje ukupne kvalitete visokog obrazovanja. Napominje se i nužnost da studiranje bude dostupno svima, u skladu s individualnim sposobnostima kandidata. Kako bi se omogućio socijalno pravedniji obrazovni sustav, definiran je cilj koji glasi da se treba unaprijediti studentski standard uz posebnu skrb za socijalnu dimenziju studiranja. Zahvaljujući rezultatima istraživanja EUROSTUDENT, država je postala svjesna problema nejednakosti u pristupu visokog obrazovanja za osobe nižeg socioekonomskog statusa, djecu bez roditeljske skrbi, djecu romske nacionalnosti te za mlade sa zdravstvenim teškoćama i invalidnošću. Jedna od donesenih mjera za navedeni problem je izrada programa unapređenja socijalne dimenzije uz analizu pristupa i uspjeha podzastupljenih skupina u visokom obrazovanju. Najvažnija mjera u Strategiji koja se tiče studenata s invalidnošću je osiguravanje minimalnih standarda pristupačnosti visokih učilišta. Ukazano je na veliki problem nejednako razvijene pristupačnosti studiranja za osobe s invaliditetom na visokim učilištima. Dok su jedni tijekom godina znatno napredovali u uključivanju i prilagođavanju studija, što je rezultiralo povećanim brojem studenata s invalidnošću, drugi su još uvijek na početku. U skladu s ciljem da obrazovanje bude jednako dostupno svima, definirane su mjere koje bi trebale ujednačiti pristupačnost. S obzirom da su već godinu dana ranije opisane u drugom dokumentu kojeg kasnije detaljnije obrađujem,² ovdje ću ih samo sažeto prikazati, uz isticanje činjenice da se Strategijom nije donijelo ništa revolucionarno, već su se od riječi do riječi prepisale već ranije definirane mjere. Dakle, ono što Strategija predlaže za poboljšanje pristupačnosti visokog obrazovanja za studente s invaliditetom je osiguravanje nacionalnog sustava financiranja, prilagođavanje prijavne i upisne procedure te izvođenja nastave i polaganja ispita, jednaka dostupnost svim informacijama, osiguravanje pomoćne tehnologije i asistenata u nastavi, osnivanje službi i stručnih tijela za potporu, osiguravanje prostorne pristupačnosti i prilagođenog prijevoza te sustavno prikupljanje podataka o studentima s invaliditetom.

2.2. Dokumenti i zakoni na razini Sveučilišta

Odlukom Senata Sveučilišta u Zagrebu, 13. ožujka 2007. godine osnovan je Ured za studente s invaliditetom (dalje: Ured). Na taj je način Sveučilište u Zagrebu, kao najveća i najdugovječnija hrvatska akademska institucija, razvila vlastiti sustav potpore studentima s

² *Osiguravanje minimalnih standarda pristupačnosti visokog obrazovanja za studente s invaliditetom u Republici Hrvatskoj*; dokument izrađen zahvaljujući sudjelovanju hrvatskih sveučilišta u projektu EDUQuality. Više u poglavlju 2.2. *Dokumenti i zakoni na razini Sveučilišta*.

invaliditetom. Iste je godine usvojen i Pravilnik o organizaciji i djelovanju Ureda za studente s invaliditetom Sveučilišta u Zagrebu koji je izmijenjen i proširen 2013. godine.

Prva i glavna zadaća Ureda koja se nije naročito mijenjala je pružanje stručne potpore studentima s invaliditetom u vezi sa studiranjem te zadovoljavanje njihovih obrazovnih i socijalno-psiholoških potreba. Ostale zadaće Ureda su: praćenje potreba studenata s invaliditetom radi poboljšanja uvjeta smještaja i studiranja, unaprjeđivanje međunarodne suradnje i razmjene studenata s invaliditetom, potpora pri prijavi i realizaciji projekata, pružanje potpore u prilagodbi i potpunoj socijalnoj integraciji u akademsku zajednicu te u nošenju s izazovima svakodnevnog studentskog života. Posljednje dvije točke nisu postojale u Pravilniku iz 2007. godine, a dodana je i stavka da Ured pruža potporu u mogućim teškoćama u svladavanju pojedinih kolegija, vršnjačku potporu, pomoć u informiranju te posudbu pomoćne tehnologije. Ovdje je vidljiva bitna promjena koja nagovještava određeni društveni i tehnološki napredak tijekom godina, prvo po pitanju socijalne integracije i studentskog svakodnevnog života, a zatim i po pitanju razvitka tehnologije. Također, navodi se da Ured prikuplja podatke o studentima s invaliditetom s ciljem unaprjeđenja potpore koju pruža. Posljednja navedena zadaća je osiguravanje kvalitetnog pristupa visokom obrazovanju za sve sadašnje i buduće studente s invaliditetom.

U istom dokumentu dodana je i definicija studenata s invaliditetom koji su opisani kao oni

„koji zbog bolesti, oštećenja ili poremećaja, bez obzira na rješenje o utvrđenom postotku tjelesnog oštećenja, imaju stalne, povremene ili privremene teškoće u realizaciji svakodnevnih akademskih aktivnosti (studenti s oštećenjima vida i sluha, motoričkim poremećajima, kroničnim bolestima, psihičkim bolestima i poremećajima, specifičnim teškoćama učenja kao primjerice disleksijom, disgrafijom i ADHD-om, te ostalim zdravstvenim stanjima i teškoćama koje mogu utjecati na tijek studiranja)“.

Nakon osnovnih zadaća Ureda, navedeni su i načini na koje se te zadaće provode i ispunjavaju, od kojih bih izdvojila samo one relevantne za ovaj rad:

- Edukacija i senzibiliziranje nastavnika te stručnih i administrativnih djelatnika Rektorata, sastavnica Sveučilišta te prateće djelatnosti o specifičnim potrebama studenata s invaliditetom te načinima prilagodbe akademskih sadržaja njihovim mogućnostima
- Savjetovanje nastavnika o načinima prilagodbe nastavnih aktivnosti u skladu s mogućnostima studenata s invaliditetom

- Davanje stručnih preporuka nastavnicima za osiguravanje individualiziranog načina polaganja dodatnih provjera znanja, vještina i sposobnosti, koje provode pojedine sastavnice Sveučilišta prilikom upisa na studije, za sve pristupnike s invaliditetom kod kojih postoji takva potreba
- Davanje stručnih preporuka za osiguravanje individualizirano prilagođenog pristupa studentima s invaliditetom na ispitima i nastavi u skladu s akademskim standardima, kao što su produljeno vrijeme pisanja ispita, uvećani tisak i provođenje usmenih umjesto pismenih provjera
- Osnaživanje i informiranje novoupisanih studenata s invaliditetom o ostvarivanju prava i potpore u visokom obrazovanju
- Osiguravanje i davanje preporuka za osiguravanje pristupačne i pomoćne tehnologije za studente s invaliditetom, u suradnji sa sastavnicama i knjižnicama sastavnica Sveučilišta
- Pružanje potpore u organizaciji i provođenju sveučilišnog kolegija „Vršnjačka potpora studentima s invaliditetom“ i obrazovne asistencije studentima s invaliditetom

Provođenje osnovnih zadaća uključuje edukaciju, savjetovanje, davanje stručnih preporuka te senzibiliziranje nastavnika o studentima s invaliditetom (u ovom slučaju sa slušnim oštećenjem), o njihovim potrebama, o prilagodbama izvođenja nastave i provođenja ispita. Naglašava se individualizirani pristup, odnosno prilagodba svih prethodno navedenih uvjeta studiranja pojedinoj osobi, ovisno o njezinim mogućnostima i sposobnostima. Za studente s oštećenjem sluha to je naročito važno jer se oštećenje sluha razlikuje od osobe do osobe, prema već spomenutoj etiologiji, vrsti i stupnju oštećenja. Individualan rad s osobom oštećena sluha optimalan je za njezin napredak u rehabilitaciji slušanja i govora, a isto vrijedi i za njezin akademski uspjeh. Nadalje, ostvarivanje zadaća Ureda odnosi se i na olakšavanje komunikacije između studenta s invaliditetom i nastavnika te drugog fakultetskog osoblja. Vezano uz to, Pravilnik o izmjenama i dopunama Pravilnika donosi još jednu novost, a to je uvođenje nastavnika-koordinatora:

„Koordinatori za studente s invaliditetom su nastavnici imenovani na svakoj od sastavnica Sveučilišta koji su poveznica između studenata s invaliditetom te nastavnika i stručnog i administrativnog osoblja na pojedinoj sastavnici i Ureda za studente s invaliditetom Sveučilišta. Koordinator je ujedno i kontakt-osoba na fakultetu/akademiji kojoj se studenti mogu obratiti radi ostvarivanja svojih prava vezanih uz prilagodbu nastave i ispita, te ostalih pitanja vezanih uz prava studenata s invaliditetom“.

Drugim riječima, studenti s oštećenjem sluha, radi kvalitetnije i lakše komunikacije mogu od koordinatora-nastavnika tražiti podršku i pomoć pri komunikaciji s drugim nastavnicima koji možda nisu upoznati ili nisu dovoljno upoznati s njihovim oštećenjem. Uz to im daju i podršku oko ispunjavanja ostalih studentskih obaveza i zadaća.

U razdoblju od 2010. do 2013. godine unutar TEMPUS programa Europske komisije, provodio se projekt EduQuality: Obrazovanje za jednake mogućnosti na hrvatskim sveučilištima. Partneri projekta bili su: Sveučilište u Zagrebu, Rijeci, Splitu, Dubrovniku, Zadru, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Institut za razvoj obrazovanja, Hrvatski studentski zbor, Sveučilište Strathclyde, Sveučilište u Göteborgu, Sveučilište Masaryk i Sveučilište Aarhus. Glavni cilj projekta bio je izjednačavanje prilika u visokom obrazovanju za studente s invaliditetom. Tijekom tri godine educirano je nastavno i administrativno osoblje na svim hrvatskim sveučilištima, objavljeni su edukativni priručnici o prilagodbi akademskih aktivnosti studentima s invaliditetom, osnovan je kolegij *Vršnjačka potpora studentima s invaliditetom* te su kreirani nacionalni standardi i smjernice za razvoj pristupačnosti visokog obrazovanja (<http://www.eduquality-hr.com/>).

Na temelju sudjelovanja navedenih sveučilišta u projektu, 2013. godine izdan je dokument *Osiguravanje minimalnih standarda pristupačnosti visokog obrazovanja za studente s invaliditetom u Republici Hrvatskoj* kojeg je izradila radna skupina sastavljena od nastavnika, stručnih djelatnika, prorektorice i studenata s invaliditetom sa sveučilišta u Zagrebu, Rijeci i Zadru. Minimalni standardi pristupačnosti navedeni su na početku dokumenta te podijeljeni u sedam većih naslova. Prvi minimalni standardi tiču se pravnog, strateškog i financijskog okvira koji nalaže da se u dokumentima trebaju isticati načela osiguravanja jednakosti te da se trebaju osigurati sustavi financiranja. Drugi standard je u vezi upisa na visoka sveučilišta, odnosno potreba prilagođavanja prijavnih i upisnih procedura i omogućavanje pristupačnosti svim informacijama. Treće je inkluzivnost izvođenja nastave i provjere znanja te osiguravanje pomoćne tehnologije. Četvrto su službe potpore za studente s invaliditetom, njihovo unaprjeđenje ili osnivanje tamo gdje ih nema. Peti minimalni standard tiče se prostorne pristupačnosti i uvjeta življenja, da se studentima s invaliditetom omogući dostupnost svih resursa te osigura prilagođeni prijevoz. Šesta točka vezana je za financijsku potporu koja podrazumijeva nastavak provođenja stipendiranja studenata s invaliditetom te kao posljednje, sedmo, navedeno je prikupljanje podataka o studentima s invaliditetom koji primaju potporu, radi planiranja, vrednovanja i unaprjeđenja sustava potpore.

Daljnja analiza navedenih minimalnih standarada i tadašnjeg stanja prilagođenosti sustava visokog obrazovanja studentima s invaliditetom, dovela je do brojnih zaključaka koji govore o propustima sustava. Tu je prvenstveno istaknuta činjenica da ne postoji jedinstveni zakon, propis, dokument koji bi na jednom mjestu sadržavao sva prava i mogućnosti studenata s invaliditetom te sve potrebne prilagodbe akademskog života. Iz tog se razloga na pojedinim sveučilištima donose dodatni pravilnici koji jamče kvalitetu i prilagodbu studija za mlade s invaliditetom, kako bi se točke iz raznih drugih propisa i zakona doista primijenile u praksi. Nadalje, prije Državne mature upisni postupak na visoka učilišta bio je u nadležnosti tih učilišta. Imali su individualizirano prilagođene načine polaganja razredbenog postupka za osobe s invaliditetom. Uvođenjem mature u akademskoj godini 2009./2010., upisni postupak pada pod nadležnost NCVVO-a, što znači da oni osiguravaju prilagodbu ispita državne mature. To dalje znači da je „studentima s invaliditetom u Hrvatskoj sustavno prilagođen upisni postupak na visoka učilišta na nacionalnoj razini“ (2013). Jedna od ideja državne mature je da zamijeni prijemne ispite na fakultetima, no mnogi ih fakulteti zadržavaju zbog dodatne selekcije kandidata za upis. Prema Natječaju za upis studenata u prvu godinu studija, sve sastavnice Sveučilišta koje izvide dodatne provjere znanja i vještina, „trebaju osigurati individualizirano prilagođeni način provjere za sve pristupnike kod kojih postoji takva potreba i koji o tome dostave odgovarajuću potvrdu“, kako stoji u dokumentu o minimalnim standardima pristupačnosti. Međutim, još uvijek postoje fakulteti na kojima nije realizirano sustavno provođenje individualiziranog, prilagođenog načina polaganja. Također, na Sveučilištu u Zagrebu, Rijeci, Osijeku, Dubrovniku i Splitu, mladi s invaliditetom imaju pravo na prednost pri upisu ako im je utvrđen postotak tjelesnog oštećenja od 60% i više. Uvjet je da prijeđu razredbeni prag i zadovolje na dodatnim provjerama ako ga fakultet ima, a ako se nađe izvan odobrene kvote, upisuju se izvan nje. Srodno tome, na većini visokih učilišta u Hrvatskoj nije osiguran dostatan i prilagođen pristup informacijama pa tako budući studenti s invaliditetom nisu upućeni u prava koja imaju pri upisu. Dokument navodi da su informacije razjedinjene, odnosno nisu sve na jednom mjestu i ne nalaze se u prilagođenim formatima.

Kada je riječ o izvođenju nastave, minimalni standard glasi da bi se nastava trebala prilagoditi studentima s invaliditetom, ovisno o njihovom oštećenju, kako bi im se omogućilo kvalitetno praćenje nastave i sudjelovanje u nastavnim aktivnostima. Zbog toga su tijekom projekta EduQuality educirane dvadeset i dvije osobe sa svih sveučilišta u Hrvatskoj, a glavni cilj bio je senzibilizirati i podučiti nastavnike o potrebama studenata s invaliditetom i načinu prilagodbe nastave. Iako je ovaj projekt svijetla točka u osiguravanju minimalnih standarda

pristupačnosti, u dokumentu se navodi da većina nastavnika još uvijek nije dovoljno osviještena niti educirana o pružanju potpore studentima s invaliditetom. Osim edukacija koje su trebale unaprijediti izvođenje nastave, osigurala se i asistivna tehnologija. Međutim, oprema se uglavnom sastoji od pomagala za studente s oštećenjem vida, unatoč tome što je spomenuto da je osigurana i tehnologija za slušno oštećene studente. Konkretno, navode se povećala, čitači zaslona, govorne jedinice, Brailleov pisac i prijenosna računala. Naposljetku se zaključuje da pomoćna tehnologija na većini hrvatskih visokih učilišta još uvijek nije osigurana. Pojedine udruge, primjerice Savez gluhih i nagluhih Grada Zagreba te Hrvatski savez gluhoslijepih osoba DODIR, mogu osigurati prevoditelje znakovnog jezika za studente s oštećenjima sluha te prilagodbu nastavne literature, no oni su ograničeni jer ovise o programima i projektima što ne predstavlja trajno rješenje problema. Također, brojni nagluhi studenti ne koriste i/ili ne znaju znakovni jezik.

Veliki napredak postignut je osnivanjem službi potpore na hrvatskim sveučilištima koje je započelo 2007. godine kada je osnovan Ured za studente s invaliditetom. U narednim godinama i na drugim sveučilištima su se pojavili uredi, savjetovašta, povjerenstva ili barem koordinatori za studente s invaliditetom. Međutim, na nekima još uvijek ne postoje odgovarajući resursi za rad i/ili djeluju u nedovoljno formalnim oblicima. Posljedica toga je zaklnutost studenata s invaliditetom za korisne informacije o svojim pravima tijekom studiranja.

Posljednji minimalni standard koji bi se trebao osigurati je prikupljanje podataka. Dokument navodi da u Hrvatskoj ne postoje pouzdani podaci o broju studenata s invaliditetom jer ne postoji sustavan način prikupljanja podataka. Evidentiranje podataka o studentima s invaliditetom koji primaju potporu na fakultetu važno je zbog planiranja rada, vrednovanja i unaprjeđenja službi potpore. Na taj se način može poboljšati kvaliteta studiranja studenata s invaliditetom i omogućiti da se sustav neprestano razvija i unaprjeđuje.

Najnoviji dokument koji prikazuje i problematizira aktualno stanje potpore za studente s invaliditetom objavljen je 2016. godine pod nazivom *Smjernice za unapređenje sustava potpore studentima s invaliditetom u visokom obrazovanju u Republici Hrvatskoj*. Autorica dokumenta je prof. dr. sc. Lelia Kiš-Glavaš s Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te članovi i članice Nacionalne skupine za unapređenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja. Iako se posljednjih godina sustav potpore neprestano razvijao, navodi se kako svejedno postoji potreba za njegovim unapređenjem. Spomenuta Nacionalna

skupina osnovana je 18. rujna 2015. godine, a zadaća joj je da realizira mjere koje su donesene Strategijom obrazovanja, znanosti i tehnologije.³ Mjere koje se konkretno odnose na studente s invaliditetom, pa time i studente sa slušnim oštećenjem, tiču se prilagodbe upisne procedure na visokim učilištima, dostupnosti informacija, izvođenja nastave i provjere znanja, edukacije nastavnika te osnivanja institucionalnih službi za potporu. Smjernice za unapređenje sustava potpore većim dijelom dovode u pitanje navedene mjere i njihovo provođenje u praksi te pruža cjeloviti uvid u položaj i problematiku studenata s invaliditetom u visokom obrazovanju. Podaci se temelje na literaturi te znanstvenim istraživanjima provedenima u Hrvatskoj, a čiji su sudionici bili studenti s invaliditetom, njihovi nastavnici i vršnjaci.

Prve smjernice u dokumentu naglašavaju važnost daljnjeg i intenzivnijeg informiranja te educiranja javnosti, a posebice učenika s invaliditetom o njihovim mogućnostima i pravima u visokom obrazovanju. Ističe se i potreba uspostavljanja institucionalnog oblika potpore na svim visokim učilištima, u skladu s brojem i potrebama studenata s invaliditetom, te uvrštavanje angažmana koordinatora i drugog osoblja koje pruža potporu studentima s invaliditetom kao jednog od kriterija za napredovanje u nastavna zvanja.⁴ Unutar IPA projekta Hrvatskog saveza gluhoslijepih osoba Dodir, zanimljive je rezultate donijelo istraživanje pod nazivom *Multidimenzionalna analiza socijalne uključenosti djece s teškoćama i studenata s invaliditetom u obrazovnom procesu*. Pokazalo se da studenti s invaliditetom (sa Sveučilišta u Zagrebu, Splitu, Rijeci, Osijeku, Puli i Zadru) sadašnji sustav potpore ocjenjuju blago pozitivnim, dok sveučilišni djelatnici isti ocjenjuju blago negativno. Također, kvalitativni dio istraživanja o iskustvima studenata (pristupačnost fakulteta, prilagodba nastave) pokazao je vrlo različite rezultate, od pozitivnih i ohrabrujućih izjava, do onih s primjedbama na neosjetljivost sustava i neinformiranost nastavnika. Analize su pokazale da se studentska iskustva sa sustavima potpore razlikuju s obzirom na vrstu njihovog invaliditeta. Prema tome je zaključeno kako su studenti s oštećenjem sluha značajno manje zadovoljni potporom, a kao mogući razlog navodi se neriješeno pitanje komunikacijskog posrednika. Suprotno tome, studenti s motoričkim oštećenjima koji se kreću uz pomoć invalidskih kolica su najzadovoljniji, a pretpostavlja se da je to rezultat poboljšane prostorne pristupačnosti. Na temelju tih podataka određene su sljedeće smjernice djelovanja: provođenje evaluacije sustava potpore i

³ O Strategiji je bilo riječi u prethodnom 2.1. potpoglavlju.

⁴ U dokumentu stoji da koordinatori za studente s invaliditetom najčešće imaju drugu temeljnu struku te da nisu svi jednako pripremljeni za pružanje adekvatne potpore koju zapravo pružaju „volonterski“, te da im se to ne računa kao dio posla za vrednovanje u napredovanju, niti su za svoj angažman financijski ili ikako drugačije nagrađeni.

unaprjeđenje istog na temelju dobivenih rezultata. Spoznaja da su studenti s oštećenjem sluha najmanje zadovoljni sustavom potpore i prilagodbom nastave, dodatan su razlog i motivacija za detaljnijom analizom uvjeta studiranja za ovu skupinu studenata na visokim učilištima u Hrvatskoj.

Poznato je da studenti s invaliditetom zbog svojih oštećenja mogu imati poteškoća u praćenju nastave te da prema već spomenutim raznim zakonima imaju pravo na određene prilagodbe, što podrazumijeva fleksibilnost u radu nastavnika, ali i korištenje pomoćne (asistivne) tehnologije. Istraživanjem se pokazalo da je u nastavnom procesu ključno pravodobno informiranje/obavješćavanje nastavnika o sudjelovanju studenta s invaliditetom u nastavi, nadzor studenta i dodatne edukacije. Navedene prilagodbe zapravo su zajedničke svim studentima s invaliditetom, bez obzira na njihovo oštećenje ili individualno zdravstveno stanje. Konkretna prilagodba nisu navedene. Na temelju prilagodbe nastave i edukacije nastavnika, donesene su sljedeće smjernice djelovanja: uvođenje obveze pravodobnog informiranja nastavnika o upisu studenta s invaliditetom na njihov predmet kako bi unaprijed pripremili prilagodbu nastave te edukaciju učiniti obveznom za nastavno, stručno i administrativno osoblje.

Smjernice za unaprjeđenje sustava potpore iz 2016. ne razlikuju se mnogo od minimalnih standarda iz 2013. godine. Brojne se i podudaraju, kao što su primjerice potreba za sustavnim prikupljanjem podataka, uspostavljanje institucionalnog oblika potpore na svim visokim učilištima, evaluacija i unaprjeđenje sustava potpore, informiranje osoba s invaliditetom o njihovim pravima u visokom obrazovanju, unaprjeđenje prostorne pristupačnosti na svim visokim učilištima i stipendiranje. Sve ukazuje na to da se nakon tri godine nije značajno pomaknulo s mjesta te da se prijedlozi o rješavanju određenih problema nisu usvojili. Uz to su još dodane nove smjernice i novi prijedlozi, kao što su proširivanje definicije studenta s invaliditetom, uvođenje obaveze pravodobnog informiranja nastavnika, obvezna edukacija za nastavnike i drugo osoblje, ponuda kolegija o vršnjačkoj potpori na svim visokim učilištima, itd.

Posljednji dokument koji je važno spomenuti je *Postupnik donošenja preporuke za prilagodbu nastavnog procesa i polaganja ispita*, donesen 19. travnja 2017. godine u skladu s člankom 4. stavkom 1. Pravilnika o izmjenama i dopunama Pravilnika o organizaciji i djelovanju Ureda za studente s invaliditetom. Postupnik regulira način postupanja Ureda u slučaju zaprimanja zahtjeva za donošenje preporuke za prilagodbu nastavnog procesa i

polaganja ispita. U Postupniku stoji da će se nakon obrađenog zahtjeva „tehničkim prilagodbama prostora, osiguravanjem pomagala i drugih oblika potpore, a u okviru mogućnosti sveučilišne sastavnice“ omogućiti prilagodba. Za studente sa slušnim oštećenjem ovdje je od posebne važnosti mogućnost tehničke prilagodbe, odnosno instaliranje asistivne tehnologije u učionice, no zabrinjava sintagma da se sve prilagodbe obavljaju u okviru mogućnosti fakulteta. Dalje u dokumentu detaljno je objašnjen postupak pri zaprimanju zahtjeva, a koji uključuje predaju obrasca zahtjeva i dokumentacije, slanje zahtjeva nadležnom liječniku, dogovaranje termina kod nadležnog liječnika, pregled, donošenje potvrde, dostavljanje potvrde Uredu te na kraju donošenje prodekanove odluke. Postupak koji se ne čini jednostavan niti brz.

Nakon analize svih relevantnih zakona u kojima su propisana prava studenata s invaliditetom, zaključujem da je tijekom godina došlo do velikog napretka što se tiče općenitog nastojanja države i sveučilišta da se u visoko obrazovanje integrira što veći broj osoba s invaliditetom. Provede se istraživanja na tu temu, razvijaju se programi i projekti, izdaju nove smjernice i strategije, organiziraju konferencije i radionice, a dokaz je i povećanje broja mladih s invaliditetom koji se odlučuju na visoke škole. Ne može se poreći da je došlo do pozitivnih promjena u obrazovnom sustavu koji treba biti dostupan svima i prilagođen za one skupine kojima je to potrebno. No to je još uvijek daleko od idealnog. Noviji dokumenti prepisuju od starih jer isti prijedlozi za unaprjeđenje sustava potpore još uvijek vrijede ako se nisu izvršili, pojedini se fakulteti i visoke škole oglašuju na donesene zakone, ne participiraju u projektima, ne napreduju i nisu osviješteni, drugi fakulteti nemaju dovoljno ljudskih resursa za rad, treći nemaju financije, itd. Posljedica su nejednaki uvjeti studiranja na različitim fakultetima, odnosno visokim školama. Razlike se javljaju i unutar jednog fakulteta koji je možda više uložio u prilagodbu za studente s jednom vrstom invaliditeta, a manje je ili puno manje uložio, pa čak i potpuno zanemario sve ostale ranjive skupine studenata. Njihovo iskustvo studiranja može utjecati na njihov akademski uspjeh, na razvoj vještina i sposobnosti, na psihološko i zdravstveno stanje, na društveni život, može odrediti smjer buduće karijere i profesionalnog razvoja. Iz tog razloga u sljedećim poglavljima donosim i uspoređujem iskustva studiranja studenata s oštećenjem sluha na šest različitih fakulteta u Republici Hrvatskoj.

ISTRAŽIVAČKI DIO

„Motivacija, volja i trud. Ako jednom padnete, nemojte se obeshrabriti. Naljutite se, rasplāčite se i mislite da ne možete više, ali prespavajte to i vidjet ćete kako ćete biti bolji. Nemojte da vas neki asistenti, profesori ili kolege koji ne razumiju vaš problem sputavaju.

Pokažite im što umijete.“ (G. H.)

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

3.1. Ispitanici

U istraživanju je sudjelovalo sedam ispitanika, šest ženskih i jedan muški, u dobi između 21 i 25 godina. Glavni kriteriji za sudjelovanje bili su da osoba ima oštećenje sluha te da ima iskustvo pohađanja institucije visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj, odnosno da studira ili je studirala na nekom sveučilištu, veleučilištu ili visokoj školi. Dva su ispitanika završila studij 2018. godine, jedan 2016., a četiri ispitanika još uvijek studiraju. Jedino je ispitanica G. H. preddiplomski studij završila na drugom fakultetu, Tekstilno-tehnološkom, a trenutno studira na Grafičkom fakultetu (vidi Tablicu 1). Dakle, prikupljeni podaci o iskustvima studiranja na pojedinim fakultetima odnose se na razdoblje od 2013. godine do danas te se mogu smatrati relativno novima i aktualnima.⁵

Tablica 1. Popis ispitanika i fakulteta.

ISPITANIK	FAKULTET	SMJER	ZAVRŠETAK STUDIJA
A. B.	Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu	Rani i predškolski odgoj i obrazovanje	2018. godine
C. D.	Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu	Rani i predškolski odgoj i obrazovanje	2016. godine
E. F.	Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu	Novinarstvo	/
G. H.	Grafički fakultet Sveučilišta u Zagrebu	Dizajn grafičkih proizvoda	Tekstilno- tehnološki fakultet, smjer Modni i tekstilni dizajn, 2018. godine
I. M.	Šumarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu	Urbano šumarstvo, zaštita prirode i okoliša	/
K. L.	Učiteljski studij Sveučilišta u Zadru	Rani i predškolski odgoj i obrazovanje	/
N. O.	Sveučilišni odjel za studije mora Sveučilišta u Splitu	Biologija i ekologija mora	2018. godine

Osim prema fakultetima na kojima studiraju ili su studirali, ispitanici se razlikuju prema oštećenju sluha, odnosno etiologiji, vrsti i stupnju oštećenja, kao što je to opisano u potpoglavlju 1.2. Treba napomenuti da pojedini ispitanici ne znaju dovoljno o svome oštećenju

⁵ Iz etičkih razloga i zaštite osobnih podataka osoba koje su sudjelovale u istraživanju, ispitanicima su dodijeljeni izmišljeni inicijali. Dodatan razlog je i moguće lako prepoznavanje osobe već na temelju fakulteta kojeg pohađa, s obzirom na mali broj osoba sa slušnim oštećenjem u visokoškolskom obrazovanju.

ili pogrešno tumače nalaze audiometrijskih pretraga. Dodatnim pitanjima pokušali su se provjeriti i dopuniti podaci iz upitnika, a par je ispitanika pristalo poslati svoje nalaze pod uvjetom da se osobni podaci na njima prikriju.

Etiologija oštećenja sluha kod ispitanika koji su sudjelovali u istraživanju razlikuje se od osobe do osobe, no mogu se podijeliti u dvije skupine. Prvu skupinu čine četiri ispitanika kod kojih su oštećenja sluha nastala prenatalno. U dva je slučaja oštećenje spoznato tek kasnije, tijekom druge godine života, odnosno u dobi kada bi dijete trebalo već govoriti pojedinačne dvosložne riječi. Ispitanica G. H. navodi kako se ne zna sa sigurnošću uzrok gubitka sluha, ali se pretpostavlja da je još od rođenja. Kod druge su ispitanice „zaključili da je čujuća osoba“ jer je „pri rođenju reagirala na zvukove“ (K. L.).⁶ Tek kada nije počela govoriti „kako spada“ posumnjalo se na oštećenje sluha za koje su pretpostavili da je nastalo prije rođenja. Oštećenja sluha kod druge dvije ispitanice su genetski uvjetovana. Druga skupina ispitanika su oni čiji je sluh oštećen postnatalno u lingvalnoj dobi između četvrte i sedme godine života te kod ispitanice N. O. u dvanaestoj godini. Ispitanik E. F. ne poznaje uzrok oštećenja, a ispitanica A. B. kao uzrok navodi respiratornu infekciju nakon koje je sluh oslabio. Kod ispitanice N. O. oštećenje je nasljedno jer njezine sestre također imaju oštećenje sluha te djed i baka s majčine strane, majka i ujak.

S obzirom na vrstu oštećenja sluha, pet ispitanika navode unutarnje uho kao mjesto oštećenja sluha, odnosno od osjetnih stanica Cortijevog organa pa dalje prema slušnoj kori mozga, što upućuje na zamjedbena oštećenja sluha. Jedan ispitanik za mjesto oštećenja sluha označava vanjsko uho (do bubnjića), što bi bilo provodno oštećenje koje je nastalo postnatalno između šeste i sedme godine života. Detalji oko nastanka oštećenja sluha nisu upisani u upitniku. I na kraju, sedma ispitanica jedina navodi da je oštećenje u srednjem uhu (čekić, nakovanj i stremen), a dodatno objašnjenje također nije zapisano, ali znamo da je to slučaj ispitanice čije je oštećenje genetsko, nastalo u 12. godini života.

Raspon jačine oštećenja sluha svih ispitanika kreće se od 45 do 95 db, što znači da nijedan ispitanik nema blagu naglušnost. Kod većine ispitanika radi se od teškoj naglušnosti ili je stupanj oštećenja na granici između umjerene i teške naglušnosti te teške naglušnosti i gluhoće. Također, gubitak sluha u decibelima razlikuje se ovisno o uhu pa je kod nekih ispitanika oštećenje jače

⁶ Ispitanica je rođena 1998. godine. U Hrvatskoj je tek 2006. godine uveden obavezan pregled sluha novorođenčadi prije otpusta iz rodilišta, tzv. Sveobuhvatni Probir Novorođenčadi na Oštećenje Sluha ili SPNOS. Sluh se najčešće ispituje metodom otoakustičke emisije (OAE) kod sve djece, a zatim ispitivanje slušnih odgovora moždanog debla (Auditory Brainstem Response- ABR) kod rizične djece i one s odsutnom OAE. Literatura navodi mogućnost lažnih pozitivnih i lažnih negativnih rezultata testiranja. (Marn 2005 i 2012).

na desnom, a slabije na lijevom uhu ili obrnuto. Primjerice, ispitanica A. B. na desnom uhu ima gubitak sluha od 88 db što pripada teškoj nagluhosti, a lijevo uho ima oštećenje od 93 db i to označava granicu teške nagluhosti i gluhoće. Osim A. B., veliko oštećenje ima i ispitanica G. H., s gubitkom sluha od 90 db na desnom i 95 db na lijevom uhu. Nešto slabiji gubitak imaju ispitanice C. D. i N. O. s oštećenjem od 60 i 65 db na desnom uhu te 70 i 60 db na lijevom uhu, što ih i dalje svrstava u tešku nagluhost, ali koja naginje prema umjerenoj. Svi ispitanici svakodnevno nose zaušno slušno pomagalo na oba uha.

3.2. Prikupljanje podataka

Za prikupljanje i obradu podataka koristila se kvalitativna etnološka istraživačka metoda strukturiranog i polustrukturiranog intervjua. Jedan od razloga je osobna bliskost, upoznatost i uvježbanost korištenja ove metode koje sam stekla na drugoj studijskoj grupi, etnologiji i kulturnoj antropologiji. Također, ne postoji pravilo koje nalaže da se u fonetici moraju koristiti isključivo kvantitativne metode istraživanja, a dokaz tomu je i nedavni interdisciplinarni diplomski rad kolegice Blažinić u kojemu je spojila dvije znanosti, fonetiku i etnologiju.⁷ Nadalje, razlog posezanja za deskriptivnom metodom leži ponajviše u temi ovoga rada. Naime, dobiveni podaci ovakve teme istraživanja, u kojemu je naglasak na osobnom iskustvu, ne mogu se svesti na brojeve i statistiku. Dakle, svrha posezanja za etnološkim metodama istraživanja bila je dobiti detaljan uvid u svakodnevicu studenata sa slušnim oštećenjem, njihova iskustva, doživljaje, borbe s obrazovnim sustavom, nastavnicima, gradivom i ispitima, zajedno s njihovim stajalištima o svijesti nastavnika, drugog osoblja fakulteta i kolega studenata o njihovom oštećenju.

Za sve je ispitanike prvotno sastavljen upitnik koji se nalazi u Prilogu A na kraju ovoga rada. Upitnik se sastoji od pojašnjenja svrhe istraživanja, suglasnosti, osobnih podataka o ispitaniku te niza pitanja podijeljenih u četiri tematske cjeline. Prva cjelina ispituje obrazovanje ispitanika, druga slušno oštećenje, treća iskustvo studiranja, a četvrta se sastoji od zaključnih pitanja. Iskustvo studiranja dodatno je podijeljeno na pitanja o upisnom postupku na fakultet (prijemni ispit), početku studiranja, tijeku studiranja te posebice o obliku nastave. Vrste pitanja su različite, od onih koja zahtijevaju kratki odgovor, da/ne odgovor, preko onih s mogućnošću odgovora u dvije ili tri rečenice do pitanja s esejističkim tipom odgovora. Time je konstruirana podloga za daljnje kvalitativno istraživanje. Naime, na temelju ispunjenih upitnika sastavljeni

⁷ Blažinić, Anamaria. (2018). *Važnost pokreta u rehabilitaciji kod osoba sa slušnim oštećenjem*. Diplomski rad. Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.

su novi, individualizirani, prilagođeni upitnici za svakog ispitanika zasebno kako bi se proveo strukturirani ili polustrukturirani intervju. Zbog činjenice da se radi o nagluhim osobama koje radije biraju pisanu od usmene komunikacije, odrađen je samo jedan intervju uživo koji je snimljen pomoću diktafona na mobilnom telefonu. Ostali intervjui provedeni su putem društvenih mreža ili e-maila. Intervjui su se odvijali na razne načine, istovremenim izmjenjivanjem poruka, slanjem nekoliko pitanja na koje bih dobila jedan veći odgovor ili čak putem komentara u Wordovom dokumentu kako bi se objasnile sve nedoumice iz upitnika i precizirao odgovor. Također, ispitanici su konstantno bili na raspolaganju kad god bi se pojavilo novo, dodatno pitanje. Dakle, bila sam u kontaktu s ispitanicima tijekom cijelog perioda analiziranja podataka i pisanja ovoga rada.

3.3. Analiza podataka

Prvotno su analizirani podaci iz upitnika na način da je napravljena sistematizacija podataka u Excel tablici (jedan od završnih koraka obrade podataka kod etnološkog istraživanja). Na temelju toga su se lako mogli komparirati podaci s obzirom na fakultet i temu iz upitnika. Primjerice, svi podaci o sustavima potpore na fakultetima koji su obuhvaćeni istraživanjem nalazili su se u jednom stupcu. Odgovori dobiveni u intervjuima dodavali su se u prve verzije ispunjenog upitnika tako da poprimi oblik transkripta te da svi podaci istog ispitanika budu na jednom mjestu. Podaci su potom dodavani u Excel tablicu u obliku komentara. Od snimke obavljenog intervjua napravljen je transkript razgovora te analiziran uz pomoć tehnike kodiranja (reduciranja podataka na temelju odabranih kategorija/kodova).

4. REZULTATI I RASPRAVA

U ovome poglavlju prikazujem rezultate istraživanja dobivenih putem upitnika, intervjua te internetskih i medijskih izvora. Rezultati su radi lakšeg snalaženja podijeljeni prema tematskim cjelinama u upitniku. Istraživanjem je obuhvaćeno šest fakulteta. Od toga su četiri fakulteta sa Sveučilišta u Zagrebu: Učiteljski fakultet, Tekstilno-tehnološki fakultet, Šumarski fakultet i Fakultet političkih znanosti. Druga dva su Učiteljski studij Sveučilišta u Zadru te Sveučilišni odjel za studije mora Sveučilišta u Splitu (vidi Tablicu 1). Kao što je ranije spomenuto, troje ispitanika završilo je studij, od kojih je dvoje završilo preddiplomski u trajanju od tri godine, a jedan je ispitanik završio i diplomski studij. Preostalih četvero ispitanika još uvijek studira, dvoje je na prvoj godini diplomskog studija, a dvoje na drugoj i trećoj godini preddiplomskog.

4.1. Upisni postupak

Od ukupno sedmero ispitanika, njih četvero nije imalo dodatne provjere znanja za upis na fakultet. Dvoje ispitanika moralo je položiti prijemni ispit na Učiteljskom, a jedan na Tekstilno-tehnološkom fakultetu.

Do 2013. godine Učiteljski je fakultet provodio test opće informiranosti kao vrstu prijemnog ispita kojeg su rješavale dvije ispitanice. Jedna ga je nazvala „test opće kulture“ i pisanje ni na koji način nije bilo prilagođeno njenom oštećenju, ali sama smatra da zbog vrste testa nije ni trebao biti. „Da je bilo usmenog dijela, onda bi trebalo“, napominje C. D. Međutim, na državnoj maturi je imala prilagodbe u obliku uputa napisanih na papiru te oslobođenja slušnog dijela na ispitu iz engleskog jezika.⁸ Druga se ispitanica ne sjeća točno vrste ispita, samo da su bila „općenita pitanja za faks“, no njoj je pisanje bilo prilagođeno. Naime, imala je produljeno vrijeme pisanja ispita i prisutnost asistenta. Nakon što joj je u srednjoj školi ponuđena prilagodba na državnoj maturi na koju je pristala, ispitanica pretpostavlja da je taj podatak ostao u sustavu pa je bio vidljiv prilikom upisa na fakultet. Zbog toga što je „sve spojeno“ (A. B.), prilagodbe za rješavanje prijemnog ispita također nije morala sama tražiti, već su joj automatski omogućene. Obje ispitanice na oba uha imaju naglušnost na granici umjerene i teške, prema tome među njima nema razlike i nije poznato zašto su jednoj prilagodbe omogućene, a drugoj nisu te kako taj sustav točno funkcionira i gdje su propusti.

⁸ Više o prilagodbama na Državnoj maturi i prijemnim ispitima vidjeti u potpoglavlju 2.2. Dokumenti i zakoni na razini Sveučilišta, str. 21.

Učiteljski fakultet 2014. godine ukida test opće informiranosti i uvodi provjeru predispozicija za razvoj likovno-kreativnih, glazbenih i motoričkih sposobnosti. Postavlja se pitanje mogu li osobe s oštećenjem sluha proći glazbeni dio provjere za upis na Učiteljski fakultet te je li im na bilo koji način prilagođena provjera ili omogućen upis bez obzira na uspjeh na takvoj vrsti prijemnog ispita.

Na pitanje u upitniku o tome smatraju li ispitanici da bi kriteriji za upis na njihov fakultet trebali biti prilagođeni za studente s oštećenjem sluha, obje ispitanice smatraju da bi trebali, na način da imaju pravo upisa, odnosno „prednost pri upisu“ (C. D.) te pravo na odgodu prijemnog ispita. U teoriji, osobe s oštećenjem sluha imaju pravo na prednost pri upisu,⁹ no nijedna ispitanica o tome nije informirana.

Treća ispitanica polagala je prijemni ispit na Tekstilno-tehnološkom fakultetu. Ispit se sastojao od provjera posebnih vještina i sposobnosti likovnog izražavanja (crtanje, slikanje i dizajn). Provjera joj nije bila prilagođena, ali s obzirom da „talent nema nikakve veze sa oštećenjem sluha“ (G. H.) ispitanica smatra da kriteriji za upis na njezin fakultet ne trebaju biti prilagođeni za osobe s oštećenjem sluha. Prilikom rješavanja prijemnog ispita sve su upute bile jasne. Dakle, način prilagodbe ovisi o vrsti prijemnog ispita i osobnoj preferenciji kandidata koji se želi upisati na pojedini fakultet. Prema zakonu, osobe oštećena sluha imaju pravo na prilagodbe prilikom upisnog postupka, ali velika je vjerojatnost da o tome neće biti informirane.

4.2. Početak studiranja i sustav potpore

Nakon upisnih procedura s prilagodbama i bez njih, slijede prvi susreti s nastavnicima, kolegama, predavanjima i gradivom. Prije kazivanja ispitanika o prvim dojmovima studiranja, prvo će biti nekoliko riječi o razvijenosti sustava potpore za studente s invaliditetom na određenom fakultetu. U trećem je poglavlju spomenuto da sva hrvatska sveučilišta imaju neki oblik formalizirane potpore, ali da je već godinama glavni problem taj što nisu svi sustavi jednako razvijeni (Kiš-Glavaš, 2016:6). Opis potpore koju fakultet pruža svojim studentima temeljim na vlastitoj analizi internetskih stranica tih fakulteta koju potom uspoređujem s odgovorima ispitanika iz upitnika i intervjuu. Nakon toga slijede iskustva studenata s oštećenjem sluha koji će možda više osvijetliti kako sustavi potpore (ne)djeluju u praksi.

⁹ Više o prednosti pri upisu vidjeti u potpoglavlju 2.2. Dokumenti i zakoni na razini Sveučilišta, str. 21.

Učiteljski fakultet u Zagrebu kao sustav potpore ima Savjetovaliste za podršku studentima koje se prvenstveno bavi pružanjem podrške i pomoći svim studentima u vezi akademskog razvoja ili planiranja karijere. Rad Savjetovalista uključuje i podršku studentima s invaliditetom te „drugim osjetljivim skupinama studenata“, odnosno „skupinama kojima je potrebna dodatna podrška“ (<https://www.ufzg.unizg.hr/studenti/savjetovaliste-za-podrsku-studentima/>). Uz popisane aktivnosti Savjetovalista (organizacija radionica, izrada edukativnih materijala, savjetovanje, itd.), u posljednjoj se točki navodi podrška studentima s invaliditetom uz poziv da im se mogu obratiti ukoliko imaju potrebu za podrškom u vezi studiranja, profesionalnog razvoja ili ako imaju ideju kako Savjetovaliste može pridonijeti kvaliteti njihovog studiranja. U izborniku s lijeve strane stoji poveznica s naslovom „Studenti s invaliditetom“, no nakon njezina otvaranja, stranica je prazna, osim jedne rečenice: „Obavijesti i sadržaji važni za studente s invaliditetom!“ (<https://www.ufzg.unizg.hr/studenti-s-invaliditetom/>). Obavijesti i sadržaja nema. Posebnog dokumenta za studente s invaliditetom također nema, najbliže tome je „Strategija razvoja podrške studentima (2015.-2020.)“ u kojoj je općenito kao ciljana aktivnost navedeno osiguravanje potpore studentima s invaliditetom. Ustroj Savjetovalista sastoji se od koordinatorice za podršku studentima i demonstratoricā Savjetovalista, no koordinator za studente s invaliditetom ne postoji.

Dvije ispitanice koje su pohađale Učiteljski fakultet su u upitniku odgovorile da na tom fakultetu ne postoji centar za studente s invaliditetom, a jedna od njih je dodala da „ako i postoji, nisam informirana o tome“ (C. D.). Raspitujući se dodatno o Savjetovalistu, ispitanica A. B. je rekla da nikada za to nije čula te je pitala je li to nešto novo. Na pitanje u upitniku postoji li na fakultetu dokument o pravima i mogućnostima za studente s invaliditetom, jedna ispitanica odgovara da „nema koliko ja znam“, dok druga s time nije upoznata. Dakle, čak i da postoji, one ne bi znale ništa o tome. Na početku studiranja im nije ponuđena nikakva osobna asistencija ili neki drugi oblik potpore od strane fakultetskog osoblja. Sudeći prema dostupnim podacima na internetu, fakultet doista nema zasebno formiran ured ili centar za studente s invaliditetom. Međutim, u teoriji, potpora se daje unutar Savjetovalista za koji se čini da nije dovoljno razrađen u smislu informiranja studenata da takvo nešto uopće postoji i da je moguće tražiti potporu. Poziv da im se studenti mogu obratiti ako imaju ideju kako im Savjetovaliste može pomoći, upućuje na to da studenti sami moraju tražiti načine kako da im se pomogne, umjesto da fakultetska služba s educiranim osobljem prva ponudi prijedlog, rješenje, potporu, savjet onom studentu kojemu je podrška potrebna.

Dvije ispitanice koje su studirale na Učiteljskom fakultetu vrlo kratko i jasno opisuju svoje početke studiranja. Jedna ispitanica navodi da joj je najteže bilo praćenje predavanja te prvi ispiti, pogotovo prilikom usvajanja težega gradiva, a nastavnici nisu bili previše dostupni i susretljivi. Druga ispitanica primjerice govori o neupoznatosti nastavnika o njezinom oštećenju. Naime, nitko od nastavnika nije bio unaprijed informiran o njihovom oštećenju, već su obje samostalno odlazile svakom pojedinom nastavniku i obavještavale ih. Unatoč tome, C. D. je sigurna da „ih više od 70% nije znalo za moje oštećenje“. Kolege studenti također nisu odmah znali za oštećenje sluha svojih kolegica, saznawali su tek kasnije s godinama, postepeno. Nijednoj nije ponuđena osobna asistencija.

Tekstilno-tehnološki fakultet na svojoj internetskoj stranici ne otkriva mnogo o sustavu potpore za studente s invaliditetom. Među objavljenim dokumentima ne postoji nijedan čiji bi naslov sugerirao da se radi o zasebnom pravilniku ili smjernicama o studiranju za studente s invaliditetom. Statut TTF-a sadrži ispisana prava studenata, ali nijedno pravo ne spominje izravno invaliditet. Jedno od njih je primjerice pravo na „kvalitetan studij i obrazovni proces“ što se odnosi na sve studente, a spominje se i pravo studenta da polaže ispite na „alternativan način ukoliko njegovo psihofizičko stanje to zahtijeva“ (http://www.ttf.unizg.hr/sadrzaj/files/TTF_statut.pdf). Također, svi studenti imaju pravo „na psihološku, duhovnu, te druge oblike savjetodavne potpore sukladno općem aktu Sveučilišta odnosno Fakulteta“. U Priručniku za unapređivanje i osiguravanje kvalitete detaljnije je opisana aktivnost 3.9. da se studentima s invaliditetom omoguće alternativni načini polaganja ispita, odnosno ispunjavanje zahtjeva predmeta u skladu sa studentovim specifičnim potrebama. Za provjeru i donošenje spomenute aktivnosti nadležni su prodekan za nastavu i koordinator za studente s invaliditetom TTF-a (http://www.ttf.unizg.hr/sadrzaj/files/Prirucnik_za_unapredivanje_i_osiguravanje_kvalitete_TTF.pdf). Više informacija o koordinatoru ili njegovom kontaktu ne mogu se naći na internetskoj stranici fakulteta. Međutim, ispitanica koja je završila preddiplomski studij na TTF-u 2018. godine, navodi kako misli da fakultet ima centar za studente s invaliditetom jer se kao izborni kolegij nudila *Vršnjačka potpora studentima s invaliditetom*. Nije tražila pomoć centra niti vršnjačku potporu. Za postojanje dokumenta nije sigurna jer nije razmišljala da prouči takve stvari na fakultetu. Na početku studija najteže joj je bilo „skupljanje glavnih informacija“ (G. H.). Navodi da su nastavnici bili odmah upoznati s njezinim oštećenjem jer bi im se ona sama predstavila na prvom predavanju. Većina je reagirala samo kimanjem glave i prijedlogom da sjedne u prvu klupu, ali „dosta ih je (posebice asistenti) ponudilo par prijedloga

da mi bude lakše, npr. da nakon vježbi dođu do mene i ponovo mi objasne što treba napraviti“ (G. H.). Osobna asistencija joj nije bila ponuđena, ali je na uvodnom predavanju za bruoše jasno prikazano da fakultet ima tu mogućnost. Općenito smatra da nastavnici i drugo osoblje fakulteta nije bilo dovoljno informirano i angažirano oko prilagođavanja studija osobama sa slušnim oštećenjem, iako postoje iznimke.

Internetska stranica Fakulteta političkih znanosti ne otkriva nikakvu posebnu stranicu ili odjeljak koji bi upućivao na centar ili ured za studente s invaliditetom, pa čak ni podršku studentima ili savjetovalište. Međutim, ispitanik sa studija novinarstva na tom fakultetu ističe da centar za studente s invaliditetom postoji, štoviše, „zvali su me par puta na sastanke, ali isto tako kad sam trebao pomoć oko bilo čega, uvijek su bili tu“ (E. F.). Također, ispitaniku je na početku studija ponuđena osobna asistencija, ali ju je on odbio jer nije trebao pomoć. Što se tiče poznavanja dokumenta o pravima studenata s invaliditetom, ne zna postoji li jedan, ali treba uzeti u obzir da prema vlastitom izboru nije upućen u rad stručnog tijela koje se bavi podrškom studentima s invaliditetom. Na pitanje o stupnju informiranosti i angažiranosti nastavnika, stručnog osoblja pa i kolega studenata oko prilagođavanja studija osobama oštećena sluha, ispitanik odgovara da vjeruje kako centar za studente s invaliditetom „rješava takve stvari i da su dosta angažirani oko toga“. Na ovome je primjeru vidljivo kako odsustvo ili manjak informacija o službama potpore na internetskim stranicama ne znači nužno nerazvijenost iste u praksi. Problem se javlja ako se budući studenti žele informirati pa na temelju dobivenih (manjkavih) internetskih rezultata zaključče da ne bi dobili potrebnu potporu na fakultetu kojeg žele upisati.

Za ispitanika s Fakulteta političkih znanosti najteže je u početku studiranja bilo pitanje „kako će drugi to prihvatiti“ (E. F.), misleći pritom na svoje oštećenje. Nastavnici nisu odmah bili upoznati s njegovim oštećenjem budući da on sam nije osjećao potrebu da ih informira. Zbog toga je kasnije i odbio osobnu asistenciju jer mu nije trebala pomoć. Ispitanik to objašnjava sljedećim riječima: „Nisam se ni po čemu razlikovao od drugih“ te „Ne smatram to kao neki hendikep osobno, nekad mi samome to smeta, ali se sjetim da ima i gorih stvari“ (E. F.). S njegovim su oštećenjem uglavnom bili upoznati bliski kolege studenti.

Za razliku od Učiteljskog i Tekstilno-tehnološkog fakulteta te Fakulteta političkih znanosti, Šumarski fakultet u Zagrebu na svojim internetskim stranicama ima javno objavljen dokument pod nazivom *Potpora studentima s invaliditetom na Šumarskome fakultetu* (<https://www.sumfak.unizg.hr/hr/studenti/potpore-studentima-s-invaliditetom/>). Dokument je

donesen 1. listopada 2018. godine, a sastoji se od definicije studenata s invaliditetom (preuzeta iz Pravilnika), oblika potpore na Sveučilištu u Zagrebu u četiri točke i odgovora na pitanja kako se informirati, kako ostvariti potporu te kome se obratiti. Prvi navedeni oblik potpore je prilagodba u nastavi i na ispitima što podrazumijeva produljeno vrijeme pisanja ispita i predaje radova, usmene umjesto pismene provjere ili obrnuto, uvećani tisak te pisanje na računalu, što se temelji na Postupniku donošenja preporuke za prilagodbu nastavnog procesa i polaganja ispita iz 2017. godine. Drugi oblik potpore je pohađanje sveučilišnog izbornog kolegija *Vršnjačka potpora studentima s invaliditetom* u kojemu studenti pružaju potporu kolegi/ci studentu s invaliditetom u akademskom okruženju. Treće je pomoć studentima u studentskom domu, posebice onima s težim motoričkim poremećajima kojima je potrebna 24-satna skrb oko ispunjavanja svakodnevnih životnih potreba. I posljednje, četvrto, odnosi se na prilagođeni prijevoz. Na pitanje o tome kako se informirati stoji odgovor da je to moguće učiniti putem e-pošte, telefona, osobnim dolaskom, putem letaka i brošura, na Smotri Sveučilišta, itd. Dalje je opisan postupak prilagodbe nastave i polaganja ispita u četiri koraka. Potrebno je predati zahtjev s liječničkom dokumentacijom u Ured za studente s invaliditetom, potom obaviti liječnički pregled i dobiti odgovarajuću liječničku potvrdu. Treba zatražiti preporuku Ureda za studente s invaliditetom i na kraju pričekati odluku Prodekana Fakulteta o prilagodbama.¹⁰ Na posljednjoj stranici navedeni su kontakt podaci koordinатора za studente s invaliditetom na Šumarskome fakultetu te kontakt podaci Ureda za studente s invaliditetom Sveučilišta u Zagrebu, osoba i stručno tijelo kojima se studenti mogu obratiti za pomoć. Dakle, Šumarski fakultet nema poseban ured ili centar za studente s invaliditetom, pa čak ni savjetovalište za studente, ali za pomoć se mogu obratiti koordinatoru. Unatoč naizgled kompliciranom postupku dobivanja potrebnih prilagodbi, čini se da je Šumarski fakultet za sad jedini od fakulteta obuhvaćenih istraživanjem koji nudi detaljne i pregledne informacije o tome kako student s oštećenjem sluha može dobiti potporu.

Ispitanica sa Šumarskog fakulteta trenutno je između druge i treće godine preddiplomskog studija Urbanog šumarstva, zaštite prirode i okoliša. Na pitanje o postojanju centra ili ureda za studente s invaliditetom na njezinom fakultetu, ispitanica kratko odgovara da takvo nešto ne postoji. Navodi i da nije postojao ni dokument o pravima, mogućnostima i prilagodbama za studente s oštećenjem sluha, sve dok

¹⁰ Postupak opisan u dokumentu Postupnik donošenja preporuke za prilagodbu nastavnog procesa i polaganja ispita. Više o navedenom u potpoglavlju 2.2. Dokumenti i zakoni na razini Sveučilišta.

„nisam zatražila kakva prava i mogućnosti imam kao student s invaliditetom te sam otišla na Pravni fakultet gdje postoji centar za osobe s invaliditetom gdje su mi objasnili kakva prava i mogućnosti imam. S tim informacijama sam otišla u referadu, međutim oni nisu upoznati s time niti znaju potrebne vještine koje bi trebali stjecati“ (I. M.).

Na početku studija joj je najteže bilo što nije mogla „čuti ili razumjeti najvažnije informacije“ pa se često događalo da nije u toku s onime što se događa. Nije mogla pratiti što treba učiniti te je bila „prisiljena pitati profesore ili nove, nepoznate kolege“ s obzirom da nije nikoga poznavala i nije imala asistenta, odnosno stalno je ovisila o nekome. Jednako kao što je to bio slučaj s ispitanicama s Učiteljskog fakulteta, ni nastavnici na Šumarskom nisu bili odmah upoznati s njezinim oštećenjem. Ona je bila ta koja je „morala upozoravati na koji način funkcioniram te kako da oni postupaju sa mnom“. Nije joj ponuđena osobna asistencija, ali priznaje da bi joj svakako olakšalo studiranje. Na temelju cjelokupnog početnog iskustva i onog kasnije stečenog, zaključuje da nastavnici i osoblje fakulteta „nemaju nikakvo znanje niti dovoljnu informiranost oko prilagođavanja studija osobama sa slušnim oštećenjem“ (I. M.).

Nakon četiri predstavljena fakulteta sa Sveučilišta u Zagrebu i prikaza funkcioniranja njihovih sustava potpore te prvih iskustava studiranja, na red dolazi Učiteljski studij Sveučilišta u Zadru. Na njemu djeluje studentsko savjetovalište kao stručno tijelo koje se bavi pružanjem psihološke pomoći i podrške studentima (<http://www.unizd.hr/savjetovaliste/o-nama>). Pomoć i podrška usmjereni su na rast i razvoj svih sudionika obrazovnog procesa, što osim studenata uključuje i nastavnike te druge djelatnike sveučilišta. Provode grupni i individualni rad, pružaju pomoć u savladavanju poteškoća povezanih s akademskim životom, organiziraju edukativne aktivnosti (radionice, predavanja) o kojima svi zainteresirani budu obaviješteni putem naslovne stranice. U opisu savjetovališta stoji da skrbe i za studente s invaliditetom, odnosno pružaju podršku studentima s različitim zdravstvenim teškoćama. Student kojemu je potreban poseban pristup studiranju ima pravo zatražiti status studenta s invaliditetom, čime napominju da im „nije namjera stigmatizirati ih, već omogućiti prilagodbu akademskih sadržaja njihovim individualnim mogućnostima“ (<http://www.unizd.hr/studentisinvaliditetom/>), pazeći pri tome da se poštuju akademski standardi. Pod oblicima prilagodbe koju student s invaliditetom može dobiti u skladu sa svojim potrebama navedeni su: toleriranje većeg broja izostanaka s nastave, dulje vrijeme pisanja ispita, prilagodba termina pisanja ispita, zamjena pismenih ispita usmenima i obrnuto, i dr.

Internetska stranica Sveučilišta u Zadru jedina je koja navodi da navedena potpora i prilagodbe proizlaze iz niza nacionalnih i internacionalnih propisa koji jamče jednak pristup

obrazovanju bez diskriminacije. Osim toga, potpora je i u skladu sa smjernicama koje su nastale na temelju Tempus projekta Edu-Quality u kojemu je Sveučilište u Zadru sudjelovao. Više informacija o podršci studentima s invaliditetom može se dobiti na posebnim stranicama za studente s invaliditetom. Tamo je priložena definicija studenta s invaliditetom, navedeno je kakva su im osnovna prava, kako da se više informiraju (koji dokumenti i koje internetske stranice). Objavljene su aktivnosti vezane za studente s invaliditetom, kao što su primjerice obilježavanje Međunarodnog dana osoba s invaliditetom povodom kojeg su organizirane radionice (jedna pod nazivom „Upoznavanje hrvatskog znakovnog jezika“), zatim okrugli stol o socijalnoj uključenosti djece s teškoćama u razvoju i studenata s invaliditetom, izvođenje stručnih edukacija za djelatnike, objava edukativnih priručnika, pokretanje kolegija vršnjačke potpore, radionica Hrvatskog saveza gluhoslijepih osoba DODIR, itd. Za studente s invaliditetom Sveučilište u Zadru osiguralo je i asistivnu tehnologiju zahvaljujući njihovom sudjelovanju u međunarodnim projektima. Opisano je gdje se asistivna oprema nalazi te je nabrojan i opisan svaki dio opreme zajedno sa njihovim slikovnim prikazima i poveznicama na video materijal za one koji se žele više informirati. Oprema uključuje govornu jedinicu za slabovidne i slijepe osobe (program na računalu koji proizvodi zvuk za ikone na koje se usmjeri kursor ili pretvara tekst u govor), džepni ručni skener za unos manje količine teksta, elektroničko ručno povećalo, brajčina bilježnica (računalo s posebnom tipkovnicom za unos brajčnog pisma), nekoliko prijenosnih računala, stolno računalo, tableti i projektori, multifunkcionalni uređaj (pisač, fotokopirni uređaj, skener u jednome), digitalni fotoaparat, stroj za uvez te diktafoni. Iako je popis podugačak i sastoji se od najnovije moderne tehnologije, vidljivo je da oprema može biti od koristi najviše osobama s oštećenjem vida, osobe s motoričkim poteškoćama i kroničnim bolestima, ali teško da će nešto od toga pomoći studentu s oštećenjem sluha. To se podudara s rezultatima istraživanja koji su spomenuti u teorijskom dijelu, koji ukazuju na to da su studenti sa slušnim oštećenjem manje zadovoljni prilagodbama jer ih u praksi zapravo i nema.

Više o sustavu potpore i mogućim prilagodbama na Sveučilištu u Zadru, govorila je ispitanica koja je trenutno na drugoj godini preddiplomskog studija Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja na Učiteljskim studijima. Na pitanje o postojanju centra ili ureda za studente s invaliditetom, ispitanica odgovara da postoji, a na njega ju je uputila jedna od nastavnica:

„Otišla sam u Studentsko savjetovalište te im rekla svoj problem, tamo su me pitali što bih htjela promijeniti, na koji način bi mi bilo lakše da pratim predavanja, uputili su me da postoji nekakav

program koji se instalira u prostoriju i na slušni aparat, pa je studentu sa oštećenjem sluha lakše pratiti (...), pokušali smo naći zajedničko rješenje za kolegije koji su povezani s glazbom. Iskreno, ugodno sam se iznenadila načinom na koji su mi stvarno htjeli pomoći, a ne reda radi.“ (K. L.)

Uspoređujući ovo iskustvo s prethodnima, vidi se velika razlika između fakulteta. Ovdje ne samo da je nastavnik reagirao profesionalno, pokazujući interes i brigu te znanje o tome kako bi trebalo postupiti, nego je i savjetovništvo pružilo maksimalnu podršku, slušajući i želje studenta i nudeći vlastita rješenja o kojima su prethodno morali biti educirani. Program o kojemu ispitanica govori mogla bi biti induktivna petlja ili neki drugi sličan oblik asistivne tehnologije, o čemu će više riječi biti u petom poglavlju ovoga rada. Ispitanica navodi da je takvu pomoć odbila shvativši ju više kao nedostatak jer bi se cijeli fakultet trebao prilagoditi da se takvo nešto postavi u samo jednu učionicu. No općenito se iskustvo sa sustavom potpore na Sveučilištu u Zadru može opisati kao pozitivno. Prvo zbog sposobnosti nastavnice da uputi studenticu u aktivnosti savjetovništva, što je i njoj samoj bilo „iznenađenje jer kroz osnovno i srednjoškolsko obrazovanje nisam navikla na takvu reakciju od profesora“ (K. L.), a drugo jer su joj u savjetovništvu pristupili profesionalno, s iskrenim interesom i voljom za pružanjem adekvatne podrške. Sve navedeno zapravo odgovara informacijama koje osoba može dobiti putem internetske stranice Sveučilišta u Zadru. To bi značilo da detaljni opisi zadaća savjetovništva i asistivne opreme na internetu doista upućuju na sasvim zadovoljavajuću razvijenost sustava potpore u praksi. Međutim, postoji ipak nekoliko negativnih strana koje se mogu otkriti samo na temelju osobnih iskustava studenata jer oni najbolje znaju kako taj sustav funkcionira i gdje su mu nedostaci. Ispitanica tako navodi da dok su neki nastavnici angažirani i informirani, „opet postoje oni koji zaborave ili jednostavno nisu zainteresirani“. Za primjer je ispričala neugodnu situaciju u kojoj se našla s jednom nastavnicom prilikom pisanja pismenog ispita:

„...gdje profesorica čita pitanja, te sam ja nekako napisala i odgovorila na pitanja koja su zapravo ona iz druge grupe. Kada je profesorica to primijetila, naljutila se na mene i rekla kako ja sama sebi namještam pitanja i prekrižila mi je ispit. Nakon toga sam joj objasnila da sam studentica sa slušnim oštećenjem (što sam mislila da zna, jer sam je tjedan prije ispita zamolila da mi isprinta ispitna pitanja kako bih mogla pratiti, no zaboravila je, a ja ju na dan ispita nisam napominjala jer sam bila uvjerena da se sjeća mene). Na kraju se i profesorica sjetila tko sam ja, pa smo situaciju riješile tako da ću je svaki put pred ispit napomenuti tko sam i kako postupiti sa mnom, a ona se meni ispričala za neugodnosti.“ (K. L.)

Ovakve bi se situacije mogle izbjeći kada bi nastavnici bili unaprijed informirani da će njihov kolegij pohađati student s oštećenjem sluha, kao što je predloženo u dokumentu

Smjernice za unapređenje sustava potpore studentima s invaliditetom u visokom obrazovanju u Republici Hrvatskoj. Tako bi nastavnici mogli na vrijeme pripremiti nastavu prilagođenu za studenta s invaliditetom, kao i način polaganja ispita, te se ne bi se dogodilo da kasnije na tog studenta zaborave. Čija je odgovornost da se nastavnik o tome informira, i dalje ostaje pitanje. Također, treba uzeti u obzir one studente koji iz vlastitih razloga ne žele biti svrstani u kategoriju studenta s invaliditetom, a kojima su svejedno potrebne određene prilagodbe. Oni bi trebali moći računati na odgovornost, strpljenje i dogovor s nastavnikom oko polaganja ispita bez da se nastavnika na to iznova podsjeća.

O zaboravljanju ispitanica sa Sveučilišta u Zadru ima još nekoliko riječi. Za početak studiranja navodi kako joj je najteže bilo „naučiti glasove novih profesora“ (K. L.) i objasniti kolegama i kolegicama kako njezino oštećenje funkcionira. Najčešće oni koji vide slušno pomagalo iza uha pretpostavljaju da pomoću njega osoba sve čuje. Ispitanica napominje da to zapravo nije tako. Slušni aparat pomaže u jednoj mjeri, ali i dalje joj je potrebna pomoć kolega i nastavnika. U prvom tjednu nastave, ispitanica je obavijestila nastavnike o svojem oštećenju, no svjesna je da većina njih to zaboravi: „Ne osuđujem ih, sigurno ima puno studenata i jednostavno ta informacija negdje odluta. No po potrebi ih podsjetim da imam slušno oštećenje“ (K. L.). Iz ovog primjera je vidljiva nezainteresiranost nastavnika s jedne strane te strpljivost i razumijevanje studenta s druge strane. Zapravo mnogo ovisi o tome kako će nastavnik reagirati na dobivenu informaciju i hoće li odlučiti nešto poduzeti u vezi s tim ili ne. Ispitanica dodaje kako su neki nastavnici ipak upoznati s pojmom oštećenja sluha jer su imali prije studente s istim problemom. Nakon prvog dodira sa studiranjem i obilaženja svakog nastavnika kako bi bili upoznati s njezinim oštećenjem, nije joj bila ponuđena osobna asistencija.

Posljednji fakultet i njegov sustav potpore je Sveučilišni odjel za studije mora na Sveučilištu u Splitu. Senat Sveučilišta u Splitu donio je 2016. godine Pravilnik o studiranju studenata s invaliditetom na Sveučilištu u Splitu, a dokument je javno dostupan na internetskoj stranici Odjela za studije mora (<http://more.unist.hr/O-Odjelu/Dokumenti>). Dokument sadrži definiciju pojma student s invaliditetom, proces stjecanja statusa studenta s invaliditetom te uvjete i načine studiranja. Važan dio u Pravilniku koji se najviše tiče ovoga rada, odnosi se na pohađanje nastave, prilagodbu ispita, zaštitu prava i određivanje povjerenika za studente s invaliditetom. Prema članku 5., student s invaliditetom ima pravo izostati s nastave 10% više od ukupnog broja dozvoljenih izostanaka. Iznimno može izostati i više od toga ako podnese liječničku potvrdu da je bio spriječen nazočiti nastavi. Za neke druge iznimke i slučajeve,

moguće je postići dogovor između nastavnika kolegija, studenta i povjerenika za studente s invaliditetom. Prema članku 8., imaju pravo i na prilagodbu ispita koja ovisi o vrsti i stupnju invaliditeta. Student ima pravo zatražiti primjereno produljenje pisanja ispita, polaganje usmenog ispita umjesto pismenog i obrnuto te pisanje ispita uz pomoć asistenta. Slabovidnim i slijepim studentima moguće je snimiti pismeni ispit na USB ili pripremiti ispit s uvećanim tiskom. Ukoliko studentu s invaliditetom ne bude osigurano pisanje ispita s prilagodbama, student nije dužan pristupiti ispitu te mu se mora naknadno osigurati polaganje ispita kako je određeno člankom 8. Za zaštitu svoju prava, student se može obratiti povjereniku za studente s invaliditetom, Savjetovalištu za studente s invaliditetom Sveučilišta u Splitu i Pravobranitelju za osobe s invaliditetom Republike Hrvatske. Sveučilišni odjel za studije mora imati povjerenika/koordinatora za studente s invaliditetom koji im pruža stručnu pomoć u zadovoljavanju obrazovnih i socijalno-psiholoških potreba. Na temelju navedenoga može se zaključiti da Sveučilište u Splitu ima razvijen sustav potpore za studente s invaliditetom u obliku Ureda za studente s invaliditetom koji je otvoren u svibnju 2016. godine te Savjetovališta za studente s invaliditetom u okviru većeg Centra za savjetovanja studenata, a svaka sastavnica Sveučilišta ima povjerenika/koordinatora.

Ispitanica koja je 2018. godine završila preddiplomski studij Biologija i ekonomija mora na Sveučilišnom odjelu za studije mora, opisuje svoje iskustvo na početku studiranja. Na pitanje o postojanju centra ili ureda za studente s invaliditetom navodi da joj „nisu bili od koristi, pošto su otvorili ured za osobe s invaliditetom tek godinu dana nakon što sam krenula sa studijem“ (N. O.). Na samom početku studija nastavnici nisu bili upoznati s njezinim oštećenjem jer kako ispitanica objašnjava: „nisam tražila nikakve dodatne posebne prilagodbe ni pomoć tijekom upisivanja na fakultet“. Nastavnici bi saznali tek kasnije, ako bi im ona napomenula ili njezini kolege ili bi nastavnici sami primijetili slušni aparat i pokazali interes. S obzirom da nitko nije znao za njezino oštećenje, nije joj ponuđena pomoć niti osobna asistencija. Kasnije kada su postali svjesni da ima oštećenje sluha, ponudili su joj pomoć, ali ju je ona odbila. Također, informirali su ju da se može javiti određenim osobama ako ima kakvih pitanja ili potreba. Ispitanica ne zna postoji li kakav dokument o pravima studenata s invaliditetom, a na pitanje o tome jesu li nastavnici i fakultetsko osoblje dovoljno informirani i angažirani oko prilagođavanja studija osobama s oštećenjem, odgovara: „Nažalost ne vjerujem da je to činjenica, pošto je sam studijski predmet relativno nov“ (N. O.). Sveučilišni odjel za studije mora nosi svoje ime od rujna 2011. godine, ali studij postoji još od 1991., samo što su mu se mijenjale nadležnosti i organizacija. Međutim, puno govori činjenica da se Ured

za studente s invaliditetom otvorio tek 2016. godine, što je vjerojatno povezano s objavljivanjem Pravilnika o studiranju za studente s invaliditetom te iste godine. Ispitanica kasnije napominje kako vjeruje da je bila „prva nagluha osoba na tom smjeru u tom fakultetu, pa neki profesori, koji su ujedno i djelatnici Instituta za oceanografiju, nisu imali neko određeno predznanje što se tiče prilagodba na potrebe osoba sa poteškoćama“ (N. O.). Činjenica je da se Ured otvorio relativno kasno i da još uvijek postoji velik prostor za nadogradnju sustava potpore i educiranje o tome na koji način pomoći studentu s invaliditetom, a posebice studentu s oštećenjem sluha. Nadalje, Pravilnik navodi konkretne primjere za prilagodbu ispita samo za slabovidne i slijepe studente, dok za sve druge vrijede onih nekoliko općenitih. Pravila o izostancima s nastave detaljno su razrađena, ali zato o izvođenju i prilagodbi nastave nema nijedne riječi. Ostaje pitanje kako je sustav potpore funkcionirao prije osnivanja Ureda za studente s invaliditetom 2016. godine.

Od svih obrađenih fakulteta, čini se da jedino na Sveučilištu u Zadru teorija i praksa idu ruku pod ruku. Visoko informativna internetska stranica Sveučilišta odgovara razvijenosti sustava potpore te spremnosti i educiranosti nastavnika i stručnog osoblja da doista pomognu studentu s invaliditetom. Kod drugih fakulteta ili postoji velika obrnuta proporcionalnost prikaza djelovanja sustava potpore i iskustva studenata ili se nijedno ni drugo ne mogu pozitivno ocijeniti. Učiteljski fakultet ima Savjetovalište o kojemu studenti ne znaju ništa i u skladu s time nisu dobivali dovoljno razumijevanja i podrške od strane nastavnika na početku studija. S druge strane, Šumarski fakultet koji ima koordinatora te objavljen dokument s uputama za potporu (koji doduše više podsjeća na PowerPoint prezentaciju nego službeni dokument), ali čija referada ne zna uputiti studenta kome da se obrati u vezi svojih prava oko kojih se student na kraju raspituje na Pravnom fakultetu. Objava dokumenta tek krajem 2018. godine upućuje na to da je sustav potpore nov i u razvoju, ali i na to da sve prethodne godine nisu znali kako pružiti adekvatnu potporu i savjetovanje studentima s invaliditetom. Suprotno tome, o sustavu potpore na Fakultetu političkih znanosti se putem interneta ništa ne može saznati pa bi netko mogao zaključiti da isti i ne postoji, no student s novinarstva otkriva da postoji centar koji daje potporu, nudi osobnu asistenciju i poziva na sastanke. Čak i na Tekstilno-tehnološkom fakultetu, koji također ne daje mnogo informacija na internetu niti u službenim dokumentima, studenti mogu dobiti podršku od stručnih osoba, biti informirani kao brucoši te dobiti potporu putem izbornog kolegija. Sami početak studiranja za osobe sa slušnim oštećenjem nije nimalo olakšan niti prilagođen. Susreću se s akademskim životom jednako kao svi drugi studenti, dodatno pritisnuti između nove sredine, novih ljudi, gradiva, drugačijih

navika i vlastita oštećenja koje ih sputava u primanju informacija. Analiza sustava potpore na ovih šest fakulteta dovoljan su primjer koji pokazuje koliko je neujednačen odnos između onoga kako bi trebalo biti i onoga kako uistinu jest.

4.3. Oblik nastave

Najveći dio upitnika odnosio se na pitanja o obliku nastave, odnosno načinu izvođenja nastave za studente sa slušnim oštećenjem. U drugom je poglavlju spomenuto nekoliko zakona i dokumenata koji propisuju prava studenata s invaliditetom na prilagodbu nastave i način polaganja ispita. Neki od dokumenata predlažu rješenja i smjernice za nastavnike kako bi omogućili studentu s invaliditetom jednakost u primanju informacija i sudjelovanju u nastavnom procesu. Cilj upitnika, kao u konačnici i cijelog ovog rada, bio je otkriti kako su nastavnici prilagođavali svoju nastavu za studente sa slušnim oštećenjem na fakultetima koji su obuhvaćeni istraživanjem. Iskustva studenata otkrit će koliko su nastavnici bili zainteresirani i osposobljeni za pružanje adekvatne pomoći tijekom nastave. Ispitanicima su postavljena pitanja o tome jesu li im nastavnici pružali pomoć i savjete, jesu li bili otvoreni za dogovor oko polaganja ispita te jesu li studenti imali bilo kakav oblik asistencije. Također se ispitalo što je ispitanicima bilo najteže tijekom nastave te što im je moglo olakšati praćenje predavanja i primanje informacija. Podijelili su i svoja iskustva o sudjelovanju u praktičnoj nastavi i borbi s usmenim ispitima, a na kraju su otkrili što im je nedostajalo tijekom nastave i na koji način bi se učionice mogle opremiti za studente sa slušnim oštećenjem.

Objekti ispitanice s Učiteljskog fakulteta u Zagrebu kojima nije ponuđena stručna podrška Savjetovaništva, niti su bile dovoljno informirane da bi ju same zatražile, navode kako nastavnici nisu prilagođavali svoju nastavu njihovim potrebama. Ispitanici A. B. su neki nastavnici govorili da sjedi naprijed u prvoj klupi, što bi joj moglo pomoći, no često bi svi drugi studenti zauzeli zadnja mjesta pa bi prva klupa ostala prazna. Nije željela sjediti sama i biti odvojena od drugih, isključena. Ispitanica C. D. napominje da su prilagodbe ovisile od profesora do profesora, iako se većina ni na koji način nije prilagođavala. Asistenciju prilikom predavanja nisu imale, mogle su samo zatražiti pomoć kolegica oko bilježaka. Najteže je bilo pratiti predavanje; ispitanici A. B. je ponekad smetala glasnoća, a ponekad nerazumljiv način izlaganja gradiva. Glasnoću kasnije u intervjuu dodatno objašnjava. Naime, u slučajevima kada su nastavnici imali mikrofone na predavanju (zbog velike prostorije ili drugih razloga, ne radi nje), govorili bi prejakim intenzitetom što bi zvuk činilo nerazumljivim i neugodnim, a za čime uopće nije bilo potrebe. Ono što je posebno zanimljivo je poteškoća kod ispitanice C. D. kojoj

je bilo teško istovremeno primati nove informacije i zapisivati ih. Naime, „problem je što povezujem čitanje s usana i sluh, a dok zapisujem njegove riječi nisam u mogućnosti čitati s usana“ (C. D.) Osim toga, poznato je da čitanje s usana nije nimalo lako. Zahtijeva veliku koncentraciju i uvjete kao što su položaj govornika koji treba stajati nasuprot (na)gluhoj osobi i na ne prevelikoj udaljenosti, lice mu treba biti osvijetljeno, ne smije imati govornu manu ili slabo pomicati usne. S obzirom da se čitanjem s usana ne mogu percipirati naglasak i intonacija te da mnogi glasovi imaju isto mjesto tvorbe (primjerice /m/, /p/, /b/ te /t/ i /d/), mnoge se riječi zaključuju iz konteksta (Ivasović i Gajić, 2008:23). Iako nagluha osoba uz čitanje s usana može koristiti i sluh da popuni praznine, teško je i pisati bilješke i čitati govor s nastavnikovih usana.

Kao studentice Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, morale su sudjelovati i u praktičnoj nastavi. S obzirom na drugačiji oblik nastave, drugačiju okolinu i potrebu za aktivnim sudjelovanjem, postavilo se pitanje jesu li imale kakvih poteškoća. Dok se jedna ispitanica ne sjeća da je imala posebnih problema, druga priznaje da povremeno ne bi čula tuđe savjete i zadatke. Također su morale imati usmena izlaganja pred nastavnicima i kolegama, a A. B. dodaje kako nije imala pravo na više vremena nego je „uvijek morala poštovati vrijeme kao i drugi“. Što se tiče provedbe usmenog ispita, obje su ih ispitanice morale polagati. Na pitanje o tome jesu li prethodno imale kakav dogovor s nastavnikom radi lakše komunikacije, A. B. odgovara da nije imala nikakav raniji dogovor, samo bi zatražila da nastavnik ponovi pitanje ako ga nije čula. Ispitanica C. D. daje usporedbu srednje škole i fakulteta: „U srednjoj školi odgovaraš pred svima i veća je trema i automatski se to projicira na sluh, dok na fakultetu si ili sam ili s 2-3 kolega u kabinetu“, što bi značilo da je na fakultetu manje stresno usmeno odgovarati za osobe s oštećenjem sluha.

Kako bi se onda nastava za studente s oštećenjem sluha na Učiteljskom fakultetu u Zagrebu mogla prilagoditi i što bi im moglo olakšati? Ispitanice navode nekoliko rješenja za lakše praćenje nastave, a to je „dobivanje sažetaka predavanja“, „mogućnost da profesori šalju mail s predavanjem“ ili „papir sa smjernicama“ kako bi se mogli koncentrirati na ono što nastavnici govore, a ne na zapisivanje bilježaka. Zapravo, ono što ispitanice predlažu je prilično jednostavno, da nastavnik unaprijed studentu pošalje bilješke vezane za gradivo (u obliku uručka ili PowerPoint prezentacije) koje će se obrađivati tako da određeni pojmovi ne budu nepoznati i teško shvatljivi, a predavanje nerazumljivo. Također, korisna bi im bila vrsta asistivne tehnologije koja bi zapisivala ono što nastavnik govori, a obje navode osobnu asistenciju kao važan oblik potpore, pogotovo za one s „potpunim gubitkom sluha“ (C. D.). Ispitanica A. B. naposljetku zaključuje: „Profesori su se trebali prilagoditi meni, a ne ja

njima!“. Iz cijeloga iskustva izvire očigledna frustracija zbog svih poteškoća s kojima se ispitanica susretala tijekom studiranja, zbog nezainteresiranosti nastavnika, zbog neprovedenih prilagodbi na nastavi, zbog toliko uloženog truda da ostane uključena u nastavu, a sve to bez ikakve potpore nastavnika.

Tekstilno-tehnološki fakultet, kojemu je teško otkriti razvijenost sustava potpore putem dostupnih informacija na internetu, prema riječima ispitanice više je upoznat sa slušnim oštećenjem od primjerice Grafičkog fakulteta na kojemu je nastavila diplomski studij. Naime, na TTF-u su imali više gluhih studenata prije nje nego što je to slučaj na Grafičkom. Jesu li zbog toga nastavnici više osviješteni, jesu li više prilagođavali svoju nastavu i na koji način? Ispitanica navodi da je većinu vremena sama tražila pomoć odlazeći nastavnicima na konzultacije. Pojedini su bili više susretljivi pa su predlagali da konzultacije održe putem e-maila radi lakše komunikacije. Najviše su joj pomagali asistenti koji su vodili jedan dio kolegija: „nakon objašnjavanja zadatka studentima, meni bi došli poslije i objasnili mi sve ponovo. Neki su mi dali papir s kojeg su čitali kolegama kako bi mi bilo lakše“ (G. H.). Osobnu asistenciju nije imala na predavanjima, no nije joj bila ni potrebna: „navikla sam se da gledam u prezentaciju i profesora iako ga ne razumijem 100%“ (G. H.). Najteži trenuci su joj bili kada bi nastavnik ili kolega student postavili pitanje na koje svi trebaju odgovoriti ili podići ruke, a ona ne bi odmah shvatila već bi joj kolega koji sjedi blizu trebao reći. Tijekom nastave joj je već bila navika da ne može primiti sve informacije, nego samo ono što uspije shvatiti iz prezentacija. Sudjelovala je i na praktičnoj nastavi na kojoj bi zaostajala par koraka pa bi onda morala sama kod kuće još jednom sve proći, ponoviti i shvatiti. Također, sudjelovala je i u usmenim izlaganjima, no ponekad bi to bilo u timu s drugim studentima pa ne bi svi imali razumijevanja za njezin problem. Najčešće je ona ponudila da napravi prezentaciju i bilješke kako bi bilo pošteno. Navodi kako su nastavnici bili susretljivi pa bi joj dozvolili da izlaže nasamo pred njima i tada ne bi imala nikakvih problema te bi odlično izlagala. Naime, njezin je problem taj

„što od osnovne škole pa nadalje nisam morala prezentirati pred ljudima jer se tada ne znam prilagoditi većoj publici: da li preglasno/pretiho govorim, prebrzo/presporo, da li razumiju svaku moju riječ itd. Osim toga, ja kolege ne mogu baš shvatiti što pričaju tokom prezentacije, pa sama ne znam kako se zapravo prezentira, što istaknuti, itd.“ (G. H.)

Kod polaganja usmenih ispita najvažnije je bilo da sjedi blizu nastavnika i nasuprot njega kako bi ga što bolje razumjela. Jedinu je prilagodbu imala za ispit engleskog jezika koji bi polagala pismeno jer „to malo teže govorim, a kamoli razumijem“ (G. H.). Ono što joj je

nedostajalo tijekom nastave, a moglo joj je pomoći da lakše prati i prima informacije, su primjerice titlovi, potpune prezentacije (ne samo s kratkim bilješkama) i napisane bilješke koje nastavnik govori na nastavi, a koje opet ne moraju biti sve, nego samo ono što je važno. Što se tiče uvođenja asistivne tehnologije u učionicu, ispitanica predlaže titlove nastavnikovog govora koji bi se prikazivali na Powerpoint prezentaciji koje se ionako najčešće koriste kao metoda poučavanja. Navodi da aplikacija za to već postoji, ali da ne radi na veće udaljenosti.

Iako ispitanica danas studira Dizajn grafičkih proizvoda na Grafičkom fakultetu u Zagrebu (prva godina diplomskog studija), u ovom je radu odabran Tekstilno-tehnološki fakultet za detaljniju analizu s obzirom da je na njemu ispitanica provela tri godine. Međutim, kratko je usporedila ta dva fakulteta. Što se tiče sustava potpore, navodi da na Grafičkom postoji papir s informacijama o tome, što na TTF-u nije nigdje vidjela. No kod izvođenja nastave nema velikih razlika. S istim poteškoćama se susretala na oba fakulteta, a pohađala je i jedan kolegij na Fakultetu elektrotehnike i računarstva, te navodi kako nema razlika u odnosu nastavnika prema studentu s invaliditetom. Većina nastavnika je imala razumijevanja za njezino oštećenje, bili su susretljivi i spremni na dogovor: „Na GRF-u su me čak na moju molbu oslobodili dolazaka na neke vježbe pošto nisam nikako mogla pratiti asistenta, no zato sam dobila detaljne upute u pisanom dijelu i sama učila doma“ (G. H.). Ovi primjeri pokazuju da bez obzira na razinu razvoja sustava potpore i educiranosti osoblja, nastavnici su ti koji biraju hoće li prilagoditi svoju nastavu i kako će ju prilagoditi. Studentu sa slušnim oštećenjem se može pomoći i bez da fakultet ima ured, centar ili koordinatora za studente s invaliditetom.

Ispitaniku s Fakulteta političkih znanosti koji je na prvoj godini diplomskog studija novinarstva, nudili su podršku i zvali ga na sastanke, no on je pomoć odbio. Nije ni obavještavao nastavnike o svojem oštećenju jer ga ne smatra hendikepom i može dovoljno dobro i samostalno funkcionirati. Zbog toga mu nastava nije bila prilagođena, nastavnici mu nisu nudili pomoć ili savjete, a nije imao ni asistenciju tijekom predavanja. S praktičnom nastavom nije imao problema, ali priznaje da mu je tijekom usmenih izlaganja bilo teško „ako nešto nisam dobro čuo pa bi profesor bio ljut“ (E. F.). Čak i ako nastavnik nije bio upoznat sa studentovim oštećenjem, ništa ne može opravdati ljutnju i nestrpljenje. No iz prijašnjih kazivanja se već može zaključiti kako je svaki nastavnik drugačiji i da puno toga ovisi o nastavnikovom karakteru i načinu poučavanja. Doduše, ispitanik je polagao usmene ispite i tada nije imao nikakvih problema i „sve je bilo okej“ (E. F.). Ono što je nedostajalo tijekom nastave, a moglo mu je pomoći da lakše prima informacije i sudjeluje, je mogućnost da nastavnici posjeduju mikrofone jer „često se ne čuje što profesori govore“ (E. F.). Također,

ispitanik predlaže da bi se trebale uvesti posebne učionice koje su tehnologijom prilagođene osobama sa slušnim oštećenjem.

Sustav potpore se na Šumarskom fakultetu pokazao kao razvijen u teoriji, s javno dostupnim dokumentom sa svim korisnim informacijama i imenovanim koordinatorom za studente s invaliditetom. Međutim, u praksi, na temelju iskustva jedne studentice, osoblje fakulteta ne zna ništa o tome kakvu bi podršku trebali pružiti, kako bi trebali prilagoditi nastavu ili kome bi se studenti s invaliditetom trebali obratiti. Kada je riječ o izvođenju i prilagođavanju nastave, ispitanica navodi da joj nastavnici nisu nudili nikakvu pomoć. Ona ih je pokušavala upozoriti na to kako bi mogli izvoditi nastavu, ali bez uspjeha. Od svih nastavnika, izdvaja samo jednoga koji je bio dovoljno obziran, strpljiv i profesionalan da uspije prilagoditi nastavu

„tako što je bio okrenut licem prema meni da bih jasno mogla očitavati s usana. Glasno, usporeno i razgovjetno je govorio. Dok se prezentacija puštala svakim potezom lasera bi pokazao bitnu stavku te zastao, okrenuo se prema meni pa zatim nastavio govoriti o svojoj temi. Na početku predavanja je pazio gdje sjedim da bi bio što bliže meni i pazio je li sve u redu i pratim li lekciju kimanjem glave na što bih potvrdno odgovorila“ (I. M.).

Iz ovog se primjera može vidjeti da nije potrebno mnogo kako bi se nastava prilagodila. Samo jasno, glasno i razgovjetno izlaganje velik je napredak i može puno olakšati studentu sa slušnim oštećenjem. Ako se uz to doda blizina nastavnika koji vodi računa o tome da je licem okrenut prema nagluhoj osobi tako da ona može čitati s usana, sve je još lakše. Treba pretpostaviti da takav način poučavanja izrazito pozitivno utječe na studenta sa psihološke strane, potiče motivaciju i osjećaj uključenosti u akademsku zajednicu.

Ispitanici je općenito bilo najteže što tijekom nastave nije mogla pratiti o čemu nastavnik predaje ili shvatiti kakav je zadatak zadan na vježbama. Kod praktične nastave je također nailazila na poteškoće jer nije mogla samostalno obaviti zadatak. Bilo joj je potrebno da joj nastavnik posebno objasni upute ili da joj kolegica priskoči u pomoć. Postojao je i problem kada je uspjela napraviti što je trebalo, ali netočno jer je propustila čuti važnu informaciju. Što se tiče usmenih izlaganja, nije joj se ni na koji način olakšalo ili prilagodilo, a najteže joj je bilo „stručno i razgovjetno [se] izražavati jer usred toga postoji strah od okoline i nemogućnosti pamćenja obogaćenog teksta“ (I. M.). Naime, jedna od karakteristika osoba sa slušnim oštećenjem je djelomično razvijen, ili ako je u pitanju gluhoća, potpuno nerazvijen govor. Govor se uči slušanjem, a budući da sluh zajedno s drugim osjetilima omogućuje razvoj govora, mogu se očekivati određene poteškoće u savladavanju, primanju i proizvodnji govora kod osoba s oštećenjem sluha (Radovančić, 1995). Zbog razlika u stupnju, vremenu nastanka i vrsti

oštećenja sluha te socijalnim uvjetima u kojoj je osoba odrasla, generalni opis nagluhih osoba ne postoji. Velike su individualne razlike i svaka osoba sa slušnim oštećenjem ima vlastite poteškoće oko govora s kojima se bori. Zbog toga je ispitanici bilo teško pamtiti i izgovarati mnoštvo stručnih riječi, a istovremeno je bila i u strahu od reakcije okoline kojoj je vjerojatno njezin govor bio nerazumljiv i nerazgovijetan.

Kada se ispitanica na početku svoga studiranja raspitivala za svoja prava, dobila je dokument kojim je određeno da ima pravo na prilagodbe kod polaganja ispita. Konkretno, dobila je pravo pisanja ispita malo duže ako joj je to potrebno te pravo da usmeni ispit može polagati pismenim putem. Unatoč tome što je posjedovala službeni dokument, reakcije nastavnika bile su različite: „Neki profesori mi nisu dali mogućnost pismenog puta te sam bila prisiljena odgovarati usmenim putem čime je ono završavalo manjom ocjenom od pismenog ispita ili do problema u komunikaciji gdje je profesor postajao sve ljući i nervozniji...“ (I. M.). Nadalje, pojedini nastavnici su se „oglušili na dokument uz rečenicu 'Budemo mi to lako'“ (I. M.). Naravno, nije bilo lako jer je nastavnik više puta morao ponavljati pitanje ili ono što studentica nije razumjela pa je komunikacija bila otežana. Ipak, bilo je nastavnika koji su pristali da ispit polaže pismenim putem i s kojima nije imala problema s prilagođavanjem situacije te bi sve „prošlo mirno“ (I. M.). Drugi su nastavnici također prihvatili polaganje pismenim putem, ali bi ju svejedno kasnije dodatno usmeno ispitali ako je smatrala da ima znanje za veću ocjenu. Bilo je i onih koji nisu dopustili pismeni ispit, „ali su svakako tokom usmenog ispitivanja bili pristupačni te ponavljali koliko god je trebalo ili ako je bilo potrebno preformulirati pitanje ili su čak i napisali na papir ako ne možemo naći zajednički jezik“ (I. M.). Sve navedeno upućuje na to da pravila nastavnika o načinu polaganju ispita na Šumarskome fakultetu u Zagrebu imaju veću težinu od službenog dokumenta koji svjedoči o pravima studenta s invaliditetom na prilagodbu ispita. Drugim riječima, pojedinim nastavnicima dokument ništa ne znači i usuđuju ga se ignorirati kao da ne postoji ili kao da nije važeći.

Općenito gledajući, ispitanici je tijekom nastave, na kojoj nije imala nikakvu asistenciju, najviše nedostajala „sva potrebna pozornost profesora“ (I. M.) te nerazumljivost ili gubitak određenog dijela predavanja. Prema njezinom mišljenju, da bi se pomoglo studentima sa slušnim oštećenjem, trebali bi imati osobnog asistenta koji bi zapisivao ono što nastavnik govori jer „teksta nikad nije dosta“. Navodi da postoje Powerpoint prezentacije, ali poznato je da su one jako sažete i u natuknicama koje nisu dovoljne da bi se iz njih shvatilo gradivo. Također, ispitanica zaključuje da je od presudne važnosti da „profesori budu dio toga“ (I. M.),

odnosno da razumiju na koji način funkcioniraju osobe s oštećenjem sluha, da budu osviješteni i educirani. Primjerice,

„puno profesora se šeta prilikom predavanja po razredu ne znajući da ja 'gubim oči sa njegovih usana', odnosno više ne mogu pratiti što on govori i gubim svaki dio predavanja. Također profesori tokom izjašnjavanja zadataka na ploči često i ostanu u tom položaju pričajući sa pločom, a ja s time ne dobivam ništa što gledam u njegova leđa“ (I. M.).

Kada bi nastavnici bili svjesni toga, moglo bi doći do određenih promjena koje bi uvelike olakšale praćenje nastave studentima s oštećenjem sluha. Ovakve značajne, a sitne prilagodbe, ne zahtijevaju nikakvu skupu tehnologiju, nikakvu posebnu edukaciju, samo razumijevanje i svijest nastavnika da njegov kolegij pohađa student s oštećenjem sluha. Kada bi bilo moguće osigurati neku vrstu asistivne tehnologije, ispitanica navodi da bi pomoglo kada bi se na projekciji prikazivao tekst nastavnikovog govora jer se na taj način ne bi gubio nijedan dio predavanja. Također, „ne bi dolazilo do naprezanja i umora prilikom iščitavanja sa usana“ (I. M.), jer možemo samo zamisliti kolika mora biti koncentracija osobe da sat i pol pokušava istovremeno čuti i pročitati novo gradivo s nečijih usana. Iskustvo ispitanice vezano za pohađanje nastave pokazuje da je sustav potpore nedovoljno razrađen i da se u praksi ne primjenjuje na adekvatan način. Nastavnici nisu educirani i ne pridaju mnogo pozornosti činjenici da njihov kolegij pohađa student sa slušnim oštećenjem.

Za razliku od svih drugih fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Učiteljski studij Sveučilišta u Zadru ima iznenađujuće dobro razvijen sustav potpore za studente s invaliditetom i u teoriji i u praksi. Imaju savjetovalište čiji se jedan dio posebno bavi studentima s invaliditetom, s javno dostupnim dokumentima kako bi se studenti mogli informirati, s navedenim kontaktima stručnih osoba kojima se studenti mogu obratiti, sa svim drugim informacijama o radionicama, edukacijama i predavanjima vezanim za studiranje studenata s invaliditetom. Sljedeće je pitanje, ako je razvijenost sustava potpore puno bolja nego na drugim fakultetima, kako se to odražava na samo izvođenje nastave? Je li nastava prilagođena za studente sa slušnim oštećenjem i na koji način?

Ispitanici K. L. je većina nastavnika na početku studija rekla „da sjednem u prvu klupu i da ih pitam za bilo kakve nejasne informacije“. Također, dodaje da „većina njih stoji ispred svih nas i jasno i glasno govori“. Već ovi primjeri pokazuju da su izvršene dvije vrlo važne prilagodbe; prva da su nastavnici osviješteni i znaju za studentovo oštećenje te da su spremni pomoći ako studentu nešto promakne, i druga, položaj nastavnika dok predaje te jasnoća i glasnoća njegovog izlaganja. Na taj je način stvorena osnovna podloga na temelju koje se dalje

moгу graditi ostale prilagodbe, ako su studentu potrebne. Prva su predavanja bila teška za pratiti jer se ispitanica morala „prilagoditi na nove glasove“ (K. L.). Također, bilo joj je teško neprestano ispitivati nove, nepoznate kolege za informacije koje je nastavnik rekao, a koje nije čula ili razumjela, a posebice ako je propustila važnu uputu za ispunjavanje nekog zadatka. Osobnu asistenciju tijekom nastave nije imala. Kasnije je sudjelovala i na praktičnoj nastavi koju je bilo puno lakše pohađati jer je imala pomoć dvije bliske kolegice. Jednako kao i svi drugi studenti, vodila je vlastita usmena izlaganja prilikom kojih joj je bilo najteže „stati pred sve kolege i kolegice i razmišljati o tome da razgovjetno govorim, da dobro naglašavam r i da zvučim kao normalna čujuća osoba“ (K. L.). Ovo je još jedan primjer kazivanja u kojem se student s oštećenjem sluha bori sa usmenim izlaganjem u kojem mora uložiti puno više truda kako bi imao pravilan izgovor. Pored toga, ne želi da se primijeti kako ima nedostatak ili oštećenje, želi zvučati „normalno“. Unatoč tome, ni na koji način joj se nije prilagodilo ili olakšalo usmeno izlaganje pred nastavnikom i ostalim kolegama studentima. Isto tako, usmene je ispite polagala kao i drugi studenti, bez prilagodbi, iako su joj u studentskom savjetovalištu rekli da ima pravo tražiti pismeni ispit umjesto usmenog, no za sada tvrdi da nije imala tu potrebu. Općenito, ono što joj je najviše smetalo tijekom nastave je nerazumijevanje i nedostatak informacija, što se moglo riješiti „tako da sve važne informacije isprintaju na papir te ga daju studentima sa slušnim oštećenjem“ (K. L.). Vrlo slično rješenje predložile su i ispitanice s Učiteljskog fakulteta u Zagrebu. Što se tiče ostalih oblika pomoći, ispitanica smatra da asistent najviše može pomoći studentu sa slušnim oštećenjem, da je to najbolji način. Naime, u srednjoj školi je imala priliku koristiti ranije spomenuti FM uređaj koji funkcionira tako da „profesor drži mikrofonski obješen oko vrata, a ja na slušnom pomagalu imam nastavak te bih trebala čuti sve što profesor priča. Ali, kako je profesor hodao, micao se, taj mikrofonski je šuštao i zvuk nije bio kakav je trebao biti, smetao mi je“ (K. L.). Zbog toga ispitanica zaključuje da je asistent bolji od bilo kakve tehnologije.

Sveučilišni odjel za studije mora jedan je od onih fakulteta koji su relativno kasno razvili svoj sustav potpore koji je nastao zahvaljujući osnivanju Ureda za studente s invaliditetom na Sveučilištu u Splitu 2016. godine. Kada je godinu ranije ispitanica N. O. upisivala svoj smjer, nije joj imao tko pomoći prilikom upisnog postupka ili na početku studiranja. Međutim, ispitanici je kasnije ponuđena pomoć i nastavnici su se snašli unatoč tek osnovanom Uredu. Ispitanica je pomoć odbila no znala je kome se može obratiti ukoliko se predomisli. O načinu izvođenja nastave, ispitanica nije imala puno toga za reći, osim da se „sve odvijalo po standardnoj proceduri, bez posebnih prilagodba“ (N. O.). Ispitanica smatra da joj prilagodbe

nisu bile ni potrebne, ali i osobno joj je više odgovaralo da se ne ističe i da ima jednaka prava kao i drugi. To objašnjava na sljedeći način:

„mogu reći da je moje oštećenje a samim time i moja prilagodba bila zanemariva, jer sam dala svim profesorima i ostalim djelatnicima fakulteta do znanja da mi neće trebati nikakav poseban plan i program niti asistencija tijekom mog studija, što su poštovali, te se sa mnom postupalo jednako kao i sa ostalim studentima.“ (N.O.).

Nastava dakle nije ni na koji način bila prilagođena, no to je bila i želja studentice. Ipak, jasno je rečeno da može tražiti potporu, a prema svemu navedenom može se zaključiti da bi prikladnu potporu i dobila.

Proživljena iskustva studenata sa slušnim oštećenjem najbolje pokazuju kako se riječi zapisane u nekom zakonu ili dokumentu te rad stručnih službi potpore primjenjuju iza zatvorenih vrata učionica. Jednako kao što postojanje ureda ili savjetovališta ne znači da će student biti informiran, da će dobiti prilagodbe na prijemnom ispitu, da će mu biti pružena pomoć na početku studiranja, da će nastavnici biti obaviješteni o njihovom oštećenju, isto tako ne znači da će student dobiti potrebne prilagodbe tijekom nastave. Koliko god sustav potpore bio razvijen, uvelike ovisi o samim nastavnicima hoće li studentove potrebe uzeti u obzir ili ne. Zakoni često ne vrijede u njihovim učionicama i kabinetima ili u potpunosti zaboravljaju da je među svim tim studentima jedan koji s naporom čita s njihovih usana. Ako su oni toga i svjesni, jedini savjet koji će student dobiti je da sjedi u prvoj klupi. Ipak, treba spomenuti da ima i iznimaka. Pojedini nastavnici će biti susretljiviji, otvoreniji, vodit će računa o tome da govore razgovjetnije i glasnije, da ponove upute ili da sa studentom postignu dogovor oko načina polaganja ispita. S druge strane, ima i onih studenata koji iz osobnih razloga ne žele i/ili ne trebaju pomoć i prilagodbe u nastavnom procesu i zadovoljni su činjenicom da ih se tretira jednako kao i druge.

U upitniku se jedan dio pitanja tiče sveukupnog zadovoljstva studijem gdje u odgovorima ispitanici sumiraju svoje iskustvo. Ispitanica A. B. zaključuje da je bilo u redu, ali „samo da su više profesori bili upoznati s mojim stanjem i da se prilagode meni kako bi olakšali raznim materijalima“. Ispitanica C. D. s istog fakulteta (Učiteljski) smatra kako je „studij kao studij poprilično dobar, ali bi trebali biti više prilagođeni osobama s invaliditetom“. Dodaje kako je jedino zahvaljujući pomoći kolega, od kojih je uvijek mogla posuditi bilješke, uspjela usvojiti gradivo s predavanja. Iskustva ispitanica pokazuju da zapravo ne nedostaje mnogo da bi im se studiranje olakšalo. Kao što je već spomenuto, uvelike bi im pomogli dodatni nastavni materijali i bolja osviještenost nastavnika o njihovom oštećenju.

Šumarski fakultet u svojoj nastavi također ne pruža dovoljno prilagodbe, a svoje iskustvo slikovito objašnjava ispitanica I. M.: „Moje iskustvo studiranja je dosta teško s obzirom na to da ne razumijem profesorova predavanja i to su najčešće predavanja na koja odlazim tek toliko radi potpisa, a ja sam 'vreća krumpira' na predavanju.“. Također spominje pomoć kolega o kojima puno ovisi jer jednostavno ne može samostalno izvršavati obaveze. Na kraju zaključuje: „Nisam zadovoljna njihovim pristupom meni kao osobi sa slušnim oštećenjem, smatram da sam mogla puno toga više čuti i saznati samo da se barem malo posvetilo tome i radilo na tome“, pritom misleći na nastavnikov pristup tijekom nastave. Ispitanica je mogla izdvojiti samo jednog nastavnika koji se trudio da prilagodi svoje izlaganje.

Troje ispitanica u konačnici je ipak zadovoljno svojim studijem. Na Tekstilno-tehnološkom fakultetu najviše su pomagali asistenti, ali i nastavnici su imali strpljenja i razumijevanja. Ispitanica G. H. zaključuje da: „Bez obzira na puno više uloženog truda i strpljenja, moje iskustvo je odlično i definitivno bih ga ponovila. Dokazala sam sebi da mogu, iako se moram više potruditi, no to je život. Mislim da mi je bilo lakše jer ja to istinski volim pa sam imala volje“. Slično iskustvo ima i ispitanica koja studira na Sveučilištu u Zadru, za koje se pokazalo da ima možda najviše razvijen sustav potpore, osviještene nastavnike i stručno osoblje spremno pomoći: „Većina profesora ima razumijevanja, kolegice su uvijek spremne na pomoć i samim time što postoji Centar za osobe s invaliditetom govori koliko je situacija bolja i koliko je cijeli fakultet upoznatiiji s time, nego npr. u Zagrebu na pojedinim fakultetima“. Ispitanica čak uspoređuje fakultete u Zagrebu i Zadru te donosi zaključak suprotan od onoga što bi se očekivalo; Sveučilište u Zagrebu nije onoliko razvijeno u smislu sustava potpore koliko bi se očekivalo na temelju svih donesenih pravilnika, postupnika, smjernica i drugih službenih dokumenata.

Sa Sveučilišnim odjelom za studije mora na Sveučilištu u Splitu je „prezadovoljna“ i ispitanica N. O. Iako sama nije tražila prilagodbe i snalazila se samostalno te uz pomoć kolegica, ima nekoliko savjeta za one koji planiraju upisati njezin smjer:

„Studentima koji nisu bili uronjeni u normalni obrazovni svijet od početka (studentima koji su pohađali posebne škole poput Suvaga), bih preporučila da se svakako informiraju o svojim studentskim pravima i mogućnostima, te da koriste asistencije profesora tijekom nastave kad god je potrebno.“

Posljednjim pitanjem u upitniku nastoji se doznati mišljenje ispitanika oko mogućnosti da se na njihovim fakultetima poboljšaju uvjeti studiranja za osobe sa slušnim oštećenjem. Na to su pitanje svi ispitanici odgovorili kako vjeruju da je to moguće. Ono što je potrebno da bi

se to i ostvarilo jesu volja i želja nastavnika te drugog osoblja da pomognu i uključe se, ali i da poboljšanje uvjeta bude prioritet fakulteta. Postoji i mišljenje da prostora za napredak uvijek ima, ali da „nije loše ni ono što pružaju“ (E. F.). Također, postoji i doza skepticizma oko načina na koji se to može postići, a zanimljiva je i izjava ispitanice da je „navikla na dosadašnje uvjete“ (G. H.). To upućuje na zaključak da se studenti sa slušnim oštećenjem više prilagođavaju postojećim uvjetima studiranja, nego što se uvjeti studiranja prilagođavaju njima, a to ne bi smio biti slučaj ni u jednoj instituciji visokog obrazovanja u Hrvatskoj.

METODIČKI DIO

„Značajno bi bilo da profesori budu dio toga, da shvate na koji način funkcioniramo.“ (I. M.)

5. METODIKA IZVOĐENJA NASTAVE PRILAGOĐENE STUDENTIMA S OŠTEĆENJEM SLUHA

Na početku ovog poglavlja prvo će biti riječi o općenitim smjernicama iz literature koje bi trebali pratiti i koristiti svi nastavnici na svakom fakultetu ili visokoj školi, na svakom studiju i svakom kolegiju. Navedene smjernice o tome kako prilagoditi nastavu, kako tehnološki poboljšati uvjete u učionici te kako razviti komunikaciju sa studentom s oštećenjem sluha, zapravo su preduvjeti za optimalno prilagođen nastavni proces za studente sa slušnim oštećenjem. Zbog toga će se oni prikazati zasebno, kao informacije koje su već dostupne u raznim priručnicima i dokumentima. Ono što je manje poznato, prikazat će se u primjerima dva nastavna procesa, jedan na studiju etnologije i kulturne antropologije, a drugi na studiju fonetike. Ti će se podaci temeljiti na kazivanjima ispitanika i njihovim iskustvima s nastavom na raznim fakultetima. Uzet će se u obzir one prilagodbe koje su im koristile i one za koje smatraju da bi im uvelike pomogle da su im bile omogućene. Prikazat će se nastavni procesi uz detaljan uvid u rad nastavnika, način poučavanja s obzirom na temu nastavnog sata i komunikaciju sa studentima. Poseban naglasak je na prilagodbama koje nastavnik svjesno poduzima kako bi studentu sa slušnim oštećenjem omogućio jednak pristup informacijama i osjećaj uključenosti u nastavni proces, pa i šire, u akademsku zajednicu, ono što je i propisano mnogim zakonima i dokumentima.

5.1. *Uvjeti u učionici*

Okolina u kojoj se nastava izvodi najvažniji je preduvjet za osiguravanje svih drugih prilagodbi, ali i dobar pokazatelj da se na fakultetu vodi briga o studentima s invaliditetom. Jedno od jednostavnijih rješenja za prilagodbu okoline za studente s oštećenjem sluha je svesti buku na minimum. To će se postići ako se zatvore vrata i prozori, tako da ne bi u učionicu dopirala prometna buka ili buka s hodnika. Trebalo bi voditi računa o tome da student ne sjedi blizu ventilatora, klime, računala i drugih uređaja koji stvaraju konstantni pozadinski šum. Jedna od preporuka je i stavljanje gumene zaštite na noge stolica i stolova kako ne bi dolazilo do nepotrebne buke. Korisno bi bilo ispuniti prostoriju predmetima kao što su zavjese, platneni plakati ili slike, biljke, tepisi i slično, kako se zvuk ne bi odbijao i stvarao reverberaciju. Naime, odbijeni zvuk može prigušiti ili maskirati glavni signal, a posljedica toga je smanjena jasnoća govora, odnosno smanjena razlika između signala i šuma. Govor je tada teže razumljiv. Nastavnikova zadaća bila bi poticanje mira i tišine u učionici za vrijeme njegova izlaganja. Svi

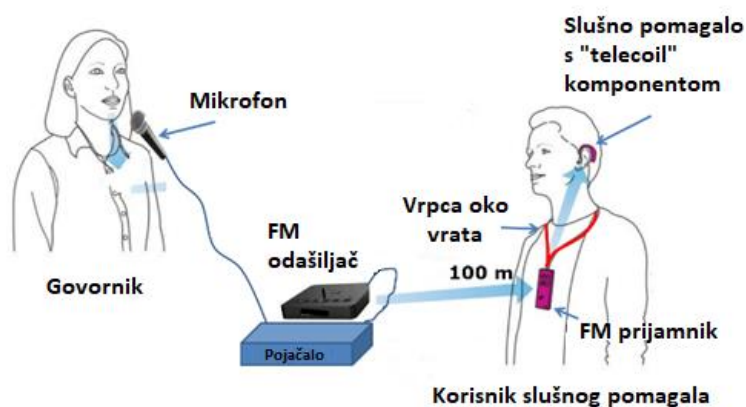
navedeni primjeri omogućuju poboljšanje akustičnih uvjeta u učionici (Dizdarević et al., 2014:45).

Nadalje, nastavnik bi trebao znati da se osobe s oštećenjem sluha mnogo oslanjaju na vid i da na taj način primaju najviše informacija. Zbog toga bi se nastava trebala prilagoditi tako da se maksimalno koriste vizualne tehnike poučavanja i vizualni materijali. Preduvjet za to je dobra osvjetljenost prostorije, prvo da se omogući studentu dobar pogled na nastavnikovo lice kako bi čitao s usana, a drugo kako bi imao dobru općenitu vidljivost na sve što se u učionici događa. Nastavnik pri tome treba imati na umu da ne stoji pred osvjetljenim prozorom jer će mu tada lice biti u sjeni. Dobra vidljivost postići će se i minimalnim nastavnikovim kretanjem po učionici i ne okretanjem leđa studentima. Ukoliko je to moguće, treba uvesti kružni ili polukružni raspored sjedenja u učionici jer to olakšava pristup vizualnim informacijama. No ako se to ne može realizirati, studentu s oštećenjem sluha se treba omogućiti da sjedne gdje on preferira, odnosno gdje najbolje prima informacije. Tijekom nastave, preporuča se maksimalno korištenje vizualnih pomagala, kao što su slike, karte, mape, predmeti, pisane napomene o predavanju, bilješke, video materijal s podnaslovima i slično (ibid. 46).

Kada je riječ o asistivnoj tehnologiji koja bi se mogla ugraditi u učionicu ili koristiti u učionici, postoji nekoliko rješenja za osobe s oštećenjem sluha. Prije svega, treba imati na umu da se tehnologija bira na temelju studentovih individualnih potreba te procjene stručnog tima za podršku u suradnji s audiologom i osobom s oštećenjem. Tim za podršku trebao bi biti educiran o slušnim pomagalima i oblicima asistivne tehnologije za osobe s oštećenjem sluha (ibid. 59).

Jedan od najpoznatijih i najraširenijih uređaja za pomoć osobama s oštećenjem sluha je FM sustav. To je bežični slušni uređaj koji povećava mogućnost korištenja slušnih pomagala i kohlearnih implantata. Oni pomažu i ljudima koji imaju slabiji sluh, a ne nose slušna pomagala, posebice na većoj udaljenosti ili u bučnoj okolini. FM sustav omogućuje da se zvuk jednog određenog izvora (primjerice predavača koji govori u mikrofoni) transmitira direktno u slušno pomagalo slušača-studenta (<https://www.hearinglink.org/living/loops-equipment/fm-systems/>). FM sustav radi na principu frekvencijske modulacije prijenosnog signala i koristan je kako bi se premostile prepreke poput udaljenosti, pozadinske buke i reverberacije. Sastoji se od dva dijela, radio odašiljača (transmitera) i radio prijemnika (vidi Sliku 1). Odašiljač hvata zvuk pomoću mikrofona u koji nastavnik govori te se zvuk prenosi do prijemnika. Postoji više vrsta fizičkih oblika prijamnika, no najrašireniji je onaj koji se nosi na vrpici oko vrata i funkcionira poput osobne indukcijske petlje. Naime, prijamnik stvara magnetno polje koje

slušno pomagalo prima i pretvara natrag u zvuk. Glasnoća primljenog zvuka može se podešavati i na prijemniku i na slušnom pomagalu. Prijemnik oko vrata nije potreban ukoliko procesor u slušnom pomagalu ima direktni audio ulaz za mikro prijemnik koji se napaja putem baterije slušnog pomagala. Prednost FM sustava je što prenosi zvuk direktno od njegovog izvora do uha slušača, a da pritom izolira pozadinsku buku i povećava jasnoću govora.

Slika 1. FM sustav (Izvor:

<http://mrbrownsclassroomblogg.blogspot.com/2016/09/assistive-technology-for-students-with.html>; Prilagodila: Lucija Bukovčan)

FM sustav ima nekoliko nedostataka. Najčešće samo jedna osoba, u ovom slučaju nastavnik, ima transmitter i mikrofon i osoba s oštećenjem sluha neće moći čuti druge studente. Nastavnik bi dakle trebao davati mikrofon onome tko govori. Jedna od ispitanica u istraživanju je govorila o iskustvu korištenja FM sustava u srednjoj školi s kojim u konačnici nije bila zadovoljna jer je mikrofon prenosio zvukove nastavnikovih pokreta te stvarao šum koji ju je ometao pa „zvuk nije bio kakav je trebao biti“ (K. L.). Drugi nedostaci tiču se činjenica da transmitter i prijemnik moraju raditi na istoj frekvenciji, da su moguća preklapanja s drugim (radijskim) frekvencijama ili s drugim FM sustavima zbog čega se gubi doza privatnosti.

Druga česta vrsta asistivne tehnologije za osobe s oštećenim sluhom je induksijska petlja. To je posebna vrsta zvučnog sustava koji stvara magnetski, bežični signal za slušno pomagalo s ugrađenim „T“ (eng. *telecoil*) programom. Indukcijska petlja sastoji se od mikrofona, pojačala i kabela/žice koja okružuje područje slušanja, primjerice učionice, prostorije za sastanke, crkve, koji su na svojim ulazima označeni posebnim znakom (vidi Sliku 2). Petlja radi na taj način da pojačalo prima signal koji dolazi od mikrofona smještenog ispred govornika (ili može biti direktno spojen na druge izvore zvuka poput televizora i radija). Struja prolaskom kroz petlju stvara magnetno polje koje odgovara zvuku, a studentov slušni aparat prima to

magnetno polje, odnosno zvuk. Uvjet je da se osoba nalazi unutar označenog polja petlje i da ima slušno pomagalo podešeno na „T“ mod. Indukcijska petlja također smanjuje pozadinsku buku, zvuk dolazi direktno u slušno pomagalo i osoba nema potrebe za posebnim prijamnikom. Petlju prihvaća neograničeni broj slušača i može ju koristiti svatko tko ima kompatibilno slušno pomagalo (<https://www.hearinglink.org/living/loops-equipment/hearing-loops/what-is-a-hearing-loop/>).

Slika 2. Znak za indukcijsku petlju (Izvor:

<https://www.safetysignsupplies.co.uk/search/sign-classification/mandatory/hearing-loop/product/89722/>)

Alternativa induktivnoj petlji je infracrveni sustav koji se sastoji od odašiljača i prijemnika poput FM sustava. Odašiljač prima zvuk iz mikrofona i prenosi ga na prijemnik koji koristi nevidljive infracrvene svjetlosne valove. Prednost ovakvog sustava je što osoba neće čuti nepoželjne radio signale koje FM sustav može uhvatiti u interferenciji s drugim frekvencijama. Nedostatak je taj što se infracrveni sustav ne može koristiti u otvorenim prostorima jer danje svjetlo može utjecati na infracrvene valove. Također, oni se ne mogu prenositi kroz zidove, ljude i objekte pa se ništa ne bi trebalo ispriječiti između odašiljača i prijemnika (<http://hearing.wustl.edu/Hearing-Assistive-Technology/Hearing-Assistive-Technology-On-the-Go/Infrared-Systems>).

Ukratko, uvjeti u učionici prikladni za studente s oštećenjem sluha mogu se postići jednostavno, bez korištenja tehnologije ili složenije, s tehnologijom, ali najbolji način je zapravo kombinacija i jednog i drugog. Asistivna tehnologija neće biti adekvatno iskorištena ako prije toga nije smanjena pozadinska buka, ako se student nalazi na velikoj udaljenosti od nastavnika, ako se ne održava mir u učionici i ako nastavnik ne koristi vizualni pristup nastavi. Tek kada je to sve omogućeno, može se krenuti u potragu za tehnološkim zvučnim sustavom koji bi najbolje odgovarao individualnim potrebama studenta sa slušnim oštećenjem.

5.2. Komunikacija sa studentom s oštećenjem sluha

Za naglušost i gluhoću se često kaže da je nevidljivo, skriveno oštećenje. Naime, osobe kojima je sluh oslabio postlingvalno, imaju relativno dobro razvijen govor, što drugi ljudi shvaćaju kao znak da te osobe dobro čuju. Zbog toga nije neuobičajeno da se osoba pogrešno procjenjuje kao izolirana, kao ona koja manje komunicira, manje sudjeluje, manje je aktivna, pri čemu se stvaraju nepotrebne komunikacijske barijere. Česta posljedica je i izostanak potrebnih i razumnih prilagodbi za osiguravanje dobre komunikacije. Isto tako, „neuspješna komunikacija između gluhog studenta, nastavnika i vršnjaka može postati glavna prepreka za učenje“ (Dizdarević et al., 2014:48). Kako bi se tu osobu uključilo u komunikacijski proces, potrebno je prethodno razumjeti njezino oštećenje. To bi pomoglo nastavniku i drugim studentima da razviju vještine potrebne za pokretanje komunikacije s osobom oštećena sluha. Upute i strategije za uključivanje osobe u razgovor, raspravu ili bilo kakvu usmenu povratnu informaciju možda djeluju jednostavno, ali održavanje dobre komunikacijske strategije nije lak zadatak. Nastavnici započnu dobro, ali postepeno zaborave i treba ih podsjetiti. Dok je osvještavanje prvi korak u osiguravanju prilagodbi, drugi korak je zasigurno ulaganje truda da takav način poučavanja prijeđe u naviku (ibid.).

Za početak, važno je da nastavnik stoji nasuprot studentu i da je dobro osvijetljen. Govoriti treba razgovijetno, ni presporo niti prebrzo, u jednostavnim rečenicama, ne predugim i bez mnogo zavisnih. Nije potrebno naglašavati ili preuveličavati riječi, niti vikati jer sve to izobličuje usne i otežava studentu očitavanje. Nastavnik treba voditi računa o tome da prestane govoriti ako se okreće prema ploči. Ukoliko se vodi rasprava, osobe moraju paziti da govore jedna za drugom, nikako istovremeno, i da se ukaže na onu osobu koja prekida ili naglo ulazi u razgovor. Korisno je odrediti predmet koji će osoba držati dok govori te ga predati sljedećem govorniku, poput kemijske olovke ili markera za ploču. Ako koji student naglo postavi određeno pitanje, nastavnik bi mogao prvo ponoviti to pitanje pa onda odgovoriti na njega.

Kako bi privukao studentovu pozornost, nastavnik može lagano mahnuti ili ako mu je blizu taknuti njegovo rame, ali to ne treba činiti naglo ili dok mu prilazi s leđa. Vrlo je praktično i korisno ako nastavnik i student imaju dogovor oko posebne geste ili mimike, primjerice kimanje glavom ili dizanje obrva, kojom će nastavnik lako provjeriti prati li student uspješno tijek nastave ili mu je potrebna pomoć i dodatno objašnjenje. Kako bi se studentu omogućila uključenost u nastavni proces, nastavnik bi trebao paziti da student sudjeluje i da je svjestan svega što se u učionici događa te ga upozoriti ako nešto sam nije zapazio. Ukoliko student

može čitati s usana, treba voditi računa o tome da student ne može istovremeno čitati s usana i gledati ili čitati neke druge materijale. Također, čitanje s usana je zamoran proces pa nastavu treba organizirati tako da student može povremeno predahnuti i uzeti pauzu od čitanja s usana, odnosno slušanja. Studentu bi u tom slučaju pomogle prethodne bilješke s novim terminima jer uspješno čitanje s usana ovisi o poznavanju konteksta i vokabulara.

Nastavnik bi trebao biti spreman da tijekom nastave omogući dodatno vrijeme za studente sa slušnim oštećenjem kako bi stigli razumjeti i usvojiti ono o čemu se govori i da mogu doprinijeti diskusiji. Zbog toga je korisno da nastavnik ima unaprijed strukturiran i isplaniran nastavni proces u kojemu ima mjesta i za određene improvizacije, odnosno prilagodbe trenutnim situacijama.

5.3. Primjer nastave na preddiplomskom studiju Etnologije i kulturne antropologije

NAZIV PREDMETA: Antropologija iskustva

NASTAVNI SAT: 1 h i 30 min predavanja + 1 h i 30 min seminara

TEMA PREDAVANJA: Uvod u fenomenologiju: iskustvo, tijelo, prakse, bivanje u prostoru

Ciljevi nastavnog sata (predavanja) su znati objasniti što je fenomenologija i čime se bavi te pojasniti značenje pojma 'iskustvo'. Razumjeti značenje pojmova *erlebnis* i *erfahrung* te opisati njihov međusobni odnos. Zatim primijeniti teoriju fenomenologije putem fenomenološkog opisa određenog iskustva i na kraju, objasniti primjenu fenomenološke perspektive u etnologiji i kulturnoj antropologiji.

Zadaci nastavnog sata su obrazovne, odgojne i funkcionalne prirode. Obrazovni zadaci tiču se stjecanja znanja o fenomenologiji i njoj srodnoj terminologiji. Odgojni zadaci su razvijanje filozofskog mišljenja i primjena u svakodnevnom životu, razvijanje navika za osvješćivanjem življenog (neposrednog) iskustva, ne uzimanje stvari (pojava, fenomena) zdravo za gotovo. Funkcionalni zadaci su razvijanje vještina za samostalno kreiranje fenomenološki utemeljenog etnološkog istraživanja, prepoznavanje obrazaca i kategorija u opisanom iskustvu te sustavno analiziranje istraživanog iskustva.

Tip nastavnog sata je uvodni sat, odnosno predstavljanje glavne teme kolegija i poučavanje o osnovnim pojmovima fenomenološke znanosti. Oblik rada je kombinacija frontalnog i grupnog. Nastavne metode uključuju praktični rad, poticanje kritičkog promišljanja i zaključivanja, pisanje kraćeg teksta, pisanje bilježaka, razgovor i frontalno

poučavanje novoga gradiva. Nastavna pomagala i sredstva koja nastavnik koristi su uručak sa sadržajem PowerPoint prezentacije, PowerPoint prezentacija, sustav učenja na daljinu Omega (ili bilo koji drugi sličan sustav) sa svom dostupnom literaturom, upute za opis iskustva (za sve studente, a detaljnije za studente sa slušnim oštećenjem), laser za prezentaciju, *YouTube* video s titlovima na izvornom (engleskom) jeziku, računalo, projektor, markeri za ploču te predmeti za praktični zadatak.

TIJEK PREDAVANJA

Uvodni dio (najava teme kolegija kroz praktični zadatak, priprema studenata za razumijevanje teorije gradiva uvodnog sata)

Predviđeno trajanje: 20 min

Nastavnik na početku nastavnog sata broji sve studente te ih ravnomjerno dijeli u tri grupe (po potrebi i četiri ako je više studenata). Studenti u grupama sjede u krugu okrenuti jedni prema drugima, sa stolom između njih. Svakoj grupi nastavnik potom dijeli predmete; prva grupa na stol dobiva bočice s ekstraktom različitih mirisa (mandarina, bor, vanilija...), druga grupa dobiva čokoladu s lješnjacima, a treća slane štapiće. Potom se svakom studentu podijele upute za zadatak isprintane na papiru A5 veličine. Nastavnik, stojeći pred studentima tako da ga svi vide, jasno i glasno čita upute, uz dodatna objašnjenja svake točke.

UPUTE

1. Istražite iskustvo dok ga doživljavate, a ne dok ga promišljate ili konceptualizirate. Nemojte se baviti kauzalnim objašnjenjima, generalizacijama ili apstraktnim interpretacijama (primjerice odgovorima na pitanje 'zašto?').
2. Opišite iskustvo iznutra, kao stanje vaše svijesti i uma: što percipirate, što osjećate? Obratite pažnju na raspoloženja, emocije, različite osjetilne registre.
3. Fokusirajte se na specifičan primjer, događaj ili objekt vašeg iskustva. Opišite događaje, avanturu, način na koji se iskustvo odvija.
4. Pokušajte se usredotočiti na iskustvo koje se ističe u svojoj živosti ili kakvo je bilo prvi puta kad ste ga doživjeli.
5. Obratite pažnju na to kako se tijelo osjeća, kako stvari mirišu, zvuče, kako djeluju na vas.

6. Izbjegavajte uljepšavanje vašeg opisa raskošnim frazama, izrazima ili terminologijom.

7. Nije važno je li se neko iskustvo baš točno dogodilo onako kao što opisujete: zanima nas više uvjerljivost od točnosti.

Dodatne nastavnikove upute studentima glase da iskustvo susreta s predmetom pred njima opišu što detaljnije mogu, od onoga što vide, što osjećaju, misle, pretpostavljaju i očekuju do potpunog doživljaja iskustva mirisa, okusa, opipa i drugih podražaja. Opis je potrebno zapisati u bilježnicu. Preporučuje se da se upute pospreme ili najbolje zalijepe na prvu stranicu u bilježnici jer će se koristiti kroz cijeli kolegij. Za ovaj zadatak potrebno je koncentrirati se na točke jedan, dva i pet. Druge točke detaljnije će se objasniti kada budu relevantne za neke buduće zadatke tijekom kolegija. Vrijeme izvršavanja zadatka je sedam minuta.

Nakon čitanja i objašnjavanja uputa, studenti kreću sa zadatkom, a nastavnik odlazi do studenta sa slušnim oštećenjem kako bi provjerio je li zadatak jasan. Zaokružuje na njegovim uputama točke jedan, dva i pet te podcrtava ključne termine s uputa (poput: doživljavanje, iskustvo iznutra, raspoloženja, emocije, osjetilni registri). Motivira studenta da pokuša što više osvijestiti i uključiti vizualne, taktilne, olfaktorne i gustativne osjete. Napominje mu da ne mora čitati svoj opis pred svima ukoliko to ne želi i da ne treba zapisivati ono što će se kasnije pisati po ploči jer će konačne rezultate fotografirati i poslati studentu putem e-maila. Naime, važno je da student prati opise drugih studenata i pokuša vlastitim promišljanjem doći do određenih zaključaka.

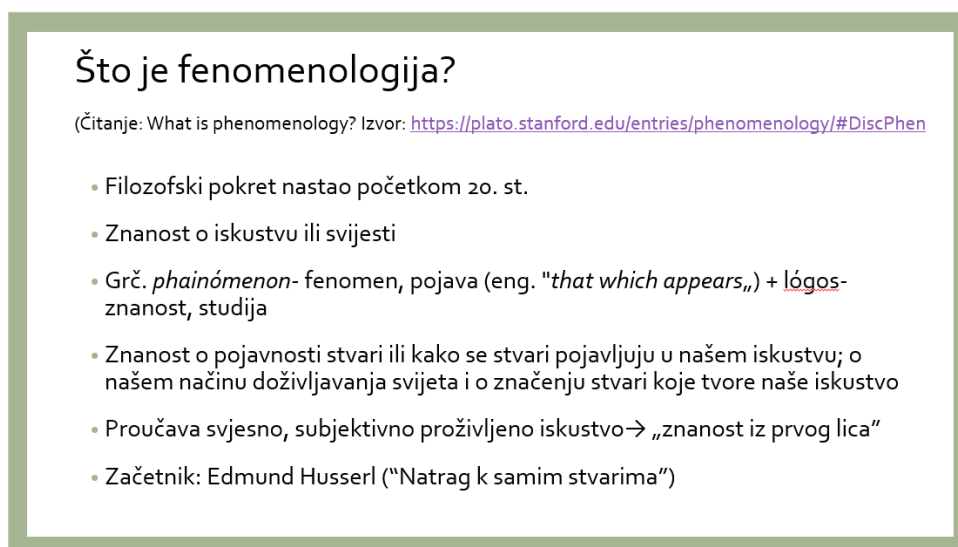
Kada istekne vrijeme za rješavanje zadatka, nastavnik traži dva, tri pojedinca iz svake grupe koji će na glas pred svima pročitati svoj opis iskustva. Onaj tko čita mora ustati kako bi student sa slušnim oštećenjem mogao pratiti tko govori i što govori. Ne smije se dogoditi da više osoba govori u isto vrijeme, a onaj koji želi nešto reći treba podići ruku. Nastavnik na ploču markerom crta tablicu s tri stupca, po jedan za svaku grupu, i upisuje ključne sintagme iz dijelova opisa koji studenti čitaju. Na temelju izdvojenih sintagmi, studenti zaključuju o kojoj je vrsti doživljaja riječ, o kojoj emociji, raspoloženju, osjetu (primjerice opis „bočica je hladna na dodir“ se reducira na sintagmu → hladna bočica → taktilni doživljaj). Zajednički otkrivaju obrasce koji se u opisima ponavljaju, dolaze do generalnih kategorija koje su ključ za razumijevanje pojedinog iskustva, odnosno opisa stvari (bočice, čokolade...). Na kraju svakog stupca se izdvajaju glavni pojmovi koji određuju pojedino iskustvo te otkrivaju njegovu važnost i bit.

Središnji dio (obrađivanje novog gradiva, uvod u teoriju fenomenologije)

Predviđeno trajanje: 1 sat

Za središnji dio nastave studenti ne moraju više sjediti u grupama. Studentu sa slušnim oštećenjem se savjetuje da sjedi što bliže nastavniku ili tamo gdje mu osobno najbolje odgovara. Nastavnik za središnji dio predavanja koristi PowerPoint prezentaciju prikazanu na bijelom platnu pomoću računala i projektora. Prije početka izlaganja, svim studentima dijeli uručke sa sadržajem prezentacije kako bi studenti mogli uz određene natuknice pisati vlastite bilješke. Studentu sa slušnim oštećenjem daje uručak s proširenim sadržajem prezentacije i dodatnim natuknicama o izvorima pojedinih odlomaka, citata i parafraza te s dodatnom preporučenom literaturom. U dogovoru sa studentom, PowerPoint prezentaciju nastavnik je poslao putem e-maila tri dana prije nastave.

Tijekom predavanja, nastavnik govori glasno i razgovijetno, pazeći da je dobro osvijetljen, da ne šeta po učionici i da je licem okrenut prema studentima, što će pomoći studentu da očitava s usana. Ukoliko se okreće prema ploči ili prezentaciji, prestaje govoriti. Koristi se laserom kako bi naznačio o kojoj natuknici govori ili kako bi naglasio važnost određenog pojma. U ovom su radu priložene slike one verzije prezentacije koja je proširena i prilagođena za studenta sa slušnim oštećenjem (vidi Sliku 3).

Slika 3. Slajd 1: Što je fenomenologija? (Autorica: Lucija Bukovčan)

Na prvome slajdu ispod naslova stoji referenca za tekst koji se koristio za izradu ovog dijela prezentacije. S obzirom da se preporuča prethodno slanje prezentacije studentu s oštećenjem sluha, na taj mu se način može omogućiti i opcija da prije nastavnog sata pročita

izvorni tekst ili da ga ispiše i koristi na predavanju kako bi lakše pratio nastavnikovo izlaganje. Također, student može odabrati i drugu mogućnost, da nakon nastave pomoću direktnih poveznica s prezentacije popuni praznine informacijama koje nije uspio primiti na nastavi. Prezentacija je u obliku natuknica, kraćih i dužih, jednostavnih i jasnih. Izlaganje započinje definicijom fenomenologije, govori se o etimologiji riječi, predmetu proučavanja i začetniku. Studenti imaju priliku povezati uvodni dio nastave i shvatiti zašto je naglasak bio na iskustvu.

- Fenomenologija se najčešće povezuje s osjetilnim podražajima (vid, sluh...)
- Iskustvo je bogatije od toga → značenje koje stvari imaju u našem iskustvu, važnost objekata, događaja, protok vremena, sebstva i drugih
- Proučavanje različitih vrsta iskustava: percepcija, misao, sjećanje, mašta, emocije, želja, volja za tjelesnom svjesnošću...
- **Intencionalnost** (Husserl) → usmjerenost svijesti onoga koji doživljava, prema stvarima, ljudima i pojavama koje doživljava
- Kroz opis iskustva otkrivamo pravila, kategorije misli i doživljaja
- Iskustvo je subjektivan doživljaj, akumulacija znanja/doživljaja
 - Individualno/kolektivno
 - pozitivno/negativno
 - neposredno/posredno

Slika 4. Slajd 2. (Autorica: Lucija Bukovčan)

Informacije na drugom slajdu (vidi Sliku 4) prate istu literaturu navedenu na prošlom slajdu. Studentima se detaljnije objašnjava pojam iskustva, njegova važnost, bit i vrste. Studenti mogu prepoznati ono što su i sami koristili u opisu iskustva, primjerice kušanja čokolade: sjećanje na omiljenu čokoladu iz djetinjstva, osjećaj sreće, zamišljanje okusa, topljenje čokolade pod prstima, okus slatkoće na jeziku i dr. Istovremeno student sa slušnim oštećenjem shvaća nastavnikovu uputu da se koncentrira na sve osjetilne podražaje osim slušne. Time se povećava interes za gradivo, kao i intrinzična motivacija i osjećaj uključenosti u nastavni proces. Student uočava posebnost vlastitog doživljaja iskustva koji se temelji na snažnim vizualnim, taktilnim i gustativnim podražajima. Zbog smanjenog podraživanja sluha, osobe sa slušnim oštećenjem najviše informacija primaju vizualno, što se posebno uzima u obzir kod izvođenja nastave, ali se ovime želi usmjeriti pozornost na ostale podražaje koji su jednako važni i koji mogu, ako se osvijeste, donijeti još bogatiji doživljaj određenog iskustva.

Erlebnis (njem.)	Erfahrung (njem.)
Neposredno	Posredno
Bivanje (<i>being</i>)	Znanje (<i>knowing</i>)
„experience of“	„experience in“
sirovo	prerađeno
Doživljaj	Refleksija, promišljanje
Proživljavanje	Vještina
Uronjeno	Odmaknuto
U	PREMA
Otvorenost	Zatvorenost
Primanje	Prerada
Trenutak	Povijest (akumulacija trenutaka)
Biti	Imati
Blizina (nema distance)	Udaljenost (distanca)

Slika 5. Slajd 3: Tablica Erlebnis Vs. Erfahrung. (Izvor: osobne bilješke autorice ovoga rada s predavanja na kolegiju Antropologija iskustva održanog na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 2016. godine)

Nastavnik dalje kreće s objašnjavanjem dvije njemačke riječi koje se obje prevode kao iskustvo, *erlebnis* i *erfahrung*, ali predstavljaju dva različita značenja, dvije različite vrste iskustva za koje u hrvatskom jeziku nema posebne riječi (vidi Sliku 5). Zato se putem tablice nastoji objasniti njihov odnos, njihov kontrast. Dok drugi studenti sami ispunjavaju praznu tablicu zajedno s nastavnikom koji pojašnjava svaku dihotomiju, student sa slušnim oštećenjem već ima ispisanu tablicu i koncentrira se na praćenje diskusije. Cilj je da studenti razumiju značenja obje riječi, da mogu objasniti njihov odnos i po čemu se razlikuju, kako bi mogli samostalno osmisлити primjere za svaku vrstu iskustva.

Primjena fenomenologije u etnologiji

(Čitanje: Fenomenologija. Fenomenološki fokus: iskustvo, tijelo, prakse, bivanje u prostoru. U: Misлити etnografski. Kvalitativni pristupi i metode u etnologiji i kulturnoj antropologiji, 13-35. str.)

- Jačanje interesa za primjenu fenomenoloških postavki pri istraživanjima kulture u europskoj etnologiji i kulturnoj antropologiji
- Ranije: poimanje kulture kao teksta
 - Kako se kulturni procesi i fenomeni *događaju*, kako postaju dijelom našeg življenog svijeta i *iskustva*, kako se *materijaliziraju* i *otjelovljuju*, kako ih *doživljavaju* ljudi kao graditelji kulture → u drugom planu
- Phenomenology:
 - <https://www.youtube.com/watch?v=7uNp7okdc-E>

Slika 6. Slajd 4: Primjena fenomenologije u etnologiji. (Autorica: Lucija Bukovčan)

Drugi dio prezentacije započinje primjenom fenomenologije u etnologiji i kulturnoj antropologiji (vidi Sliku 6). Studentu sa slušnim oštećenjem je priložena nova referenca iz literature koja je korištena za prezentaciju, s navođenjem točnih stranica iz knjige. Riječi pisane kurzivom naglašavaju se kako bi studenti prepoznali da se radi o ključnim pojmovima u fenomenologiji koji su predstavljeni ranije na prva tri slajda. U ovom dijelu nastavnog sata, nastavnik pokreće video materijal s internetske stranice *YouTube* u trajanju od pet minuta i pedeset i devet sekundi. Pri odabiru videa, nastavnik je obraćao pažnju na to da se mogu uključiti podnaslovi na izvornom (engleskom) jeziku kako bi student sa slušnim oštećenjem lakše mogao pratiti. Osim toga, sam video je napravljen tako da se uz snimljeni govor istovremeno pojavljuje i skraćeni tekst tog govora. Tu je vidljiva prednost slanja čitave prezentacije u *ppt* formatu studentu na e-mail, jer student ima mogućnost kasnije pogledati video koliko god je puta potrebno, ukoliko je propustio neku važnu informaciju iz videa tokom nastave. Nastavnik studentu sa slušnim oštećenjem može putem e-maila preporučiti još nekoliko video uradaka čije je trajanje predugačko za nastavu, a moglo bi pomoći studentu pri usvajanju gradiva. Video prikazan na nastavi nadovezuje se na teoriju fenomenologije prikazujući vrste te znanosti, a potom se govori o fenomenološkim metodama istraživanja što je studentima uvod u primjenu fenomenologije u etnološkim istraživanjima.

- Primjer fenomenološkog istraživanja: Politička mjesta u transformaciji- slučaj Kumrovec
- Ne postoje teme koje su u svojoj biti isključivo fenomenološke
- Ključno pitanje: kako?
- Specifičnost: postupak ograđivanja ili epoche (eng. *bracketing*= stavljanje zagrada)
- Pri istraživanju fenomena, istraživač stavlja u zagradu, ostavlja po strani, onaj uobičajeni, poznati svijet koji uzimamo zdravo za gotovo → koncentracija na svijet koji se ostvaruje u ljudskoj svijesti

„Najbolji način da uđemo u svijet neke osobe je da u njemu sudjelujemo.”
(van Manen 2014: 257)

Slika 7. Slajd 5. (Autorica: Lucija Bukovčan)

Nastavnik dalje predaje o etnološkom istraživanju provedenog putem fenomenološke metode. Detaljno prikazuje na koji je način provedeno istraživanje, od samog početka prije odlaska na teren do pisanja znanstvenog rada, s naglaskom na fenomenologiju. Student s oštećenjem sluha na svom uručku ima ispisane detaljne podatke o literaturi, primjerice u kojoj

knjizi može naći više o istraživanju u Kumrovcu. Nastavnik govori o najčešće korištenim postupcima u fenomenološkim istraživanjima, o čemu su studenti mogli čuti i u video uratku. Studentu sa slušnim oštećenjem će to ponavljanje olakšati kako bi bolje povezaao iste termine na engleskom i hrvatskom jeziku. Budući da je osobama s oštećenjem sluha teško učiti strani jezik, nastavnik to mora uzeti u obzir pa zbog toga vodi računa da u svom izlaganju objasni nove pojmove na oba jezika. Prijevod određenih stručnih riječi piše i na uručku.

S obzirom da za cijelo predavanje nastavnik koristi PowerPoint prezentaciju kao glavni nastavni materijal, mora paziti na samo uređenje prezentacije. Iako je studentu s oštećenjem sluha lakše pratiti kada ima više teksta i kada natuknice nisu kratke, siromašne, i slabo informativne, svejedno ne smije biti previše teksta jer bi to smanjilo vizualni dojam. Tekst mora biti ispisan tako da nije zbijen, treba se koristiti vrsta pisma i veličina slova koji će biti lako čitljivi, a korisno je i ubaciti koju podebljanu i podcrtanu riječ ili tekst u boji kako bi se nešto naglasilo. Sve izostavljene informacije koje nisu na prezentaciji, studentu su priložene na uručku.

Završni dio (ponavljanje glavnih pojmova nastavnog sata kroz objašnjavanje zadaće)

Predviđeno trajanje: 10 minuta

Nastavnik studentima zadaje zadaću. Naglašava da je zadatak sličan onome s uvodnog dijela predavanja, samo što će ovoga puta uključiti i njima već poznate etnološke metode istraživanja. Zadatak je odraditi jedan polustrukturirani intervju, najbolje s bliskom osobom (članom obitelji, prijateljem), u kojemu će se istražiti iskustvo bavljenja određenim hobiem. Poželjno je da to bude nešto čime se osoba bavi duže vrijeme. Potrebno je unaprijed osmisliti istraživačka pitanja i upitnik, a studenti mogu slijediti primjere pitanja iz spomenutog etnološkog istraživanja na predavanju. Kako bi dubinski istražili nečije iskustvo, osobu treba snimiti i na diktafon i kamerom, čime će moći uvježbati i metode vizualne antropologije. Naglasak je na proučavanju emocija i raspoloženja osobe koja će govoriti o svome iskustvu. S obzirom da je teško istovremeno voditi intervju i obraćati pažnju na emocije, mimiku i geste, te ih i bilježiti, snimka će pomoći da se oni naknadno istraže. Studentova je zadaća na temelju transkripta napraviti kodiranje, nakon čega će raditi kategorije po uzoru na zadatak s uvodnog dijela predavanja. Podsjeća studente na upute koje su dobili na početku sata jer im to može pomoći u pripremanju pitanja za intervju, kako bi znali na što se trebaju fokusirati. Kao motivaciju i inspiraciju, nastavnik će svim studentima poslati internetsku poveznicu za video

pod nazivom: *Ethnographic video and Phenomenological creative writing* (<https://www.youtube.com/watch?v=qy5NIgYMj40&t=1s>).

Studentu sa slušnim oštećenjem nastavnik nudi mogućnost da zadatak odradi u paru s još jednim studentom. Student može raditi i samostalno ukoliko procijeni da takva prilagodba nije potrebna. Ukoliko nešto od uputa za zadaću nije jasno, nastavnik može upute napisati i poslati e-mailom. U dogovoru sa studentom, student ima pravo na produženi rok predaje zadaće.

TEMA SEMINARA: The Practice of Perception: Multi-Functionality and Time in the Musical Experiences of a Heavy Metal Drummer

Uvodni dio (prezentiranje teme seminara)

Predviđeno trajanje: 10 minuta

U uvodnom dijelu nastavnik upućuje studente kako će izgledati seminarski dio nastave. Svaki tjedan čitat će se odabrani članak čije naslove studenti mogu naći u tablici u dokumentu o sadržaju kolegija. Uglavnom će studenti čitati članke unaprijed i pripremiti ih za nadolazeći seminar, no za prvi sat nastavnik je pripremio nešto drugo. Obradit će članak pod nazivom „The Practice of Perception: Multi-Functionality and Time in the Musical Experiences of a Heavy Metal Drummer”, autora Harisa Bergera. Nastavnik odabirom članka želi dodatno motivirati i zainteresirati studente za kolegij i za gradivo. Za početak govori nekoliko riječi o autoru članka, naglašavajući da se autor bavi etnomuzikologijom i fenomenologijom glazbenog iskustva.

Za seminarski dio nastave, student sa slušnim oštećenjem ponovo može birati svoje sjedeće mjesto, no s obzirom da nastavnik ovoga puta ne koristi PowerPoint prezentaciju, preporuča se da sjedne što bliže, u prvi red i nasuprot nastavniku. Iako je seminar zamišljen za samostalan rad studenata, zbog uputa i početne zajedničke rasprave, važno je da student primi što više važnih informacija kako bi mu bilo lakše sudjelovati i ispuniti zadatak. Iako je poželjno da se student s oštećenjem sluha povremeno uključuje u raspravu ili daje bilo koju verbalnu povratnu informaciju kako bi usavršavao govorne i komunikacijske vještine (što je i bit seminarskog dijela nastave), može se dogoditi da student odbija sve vrste usmene komunikacije. Nastavnik bi u tom slučaju trebao ponuditi studentu nekoliko opcija koje bi mogle biti adekvatna zamjena verbalnoj komunikaciji. Student može izabrati temu seminara u kojoj će pokušati više sudjelovati u diskusiji tokom nastave, može umjesto usmenog

sudjelovanja svoja razmišljanja zapisati i poslati nastavniku ili student i nastavnik mogu dogovoriti individualan sat/konzultacije na kojemu će student imati priliku usmeno komunicirati, bez prisutnosti svih drugih studenata koji mu možda stvaraju pritisak i neugodu.

Središnji dio (zajednička rasprava i pisanje teksta)

Predviđeno trajanje: 1 sat i 10 minuta

Studenti i nastavnik zajedno čitaju apstrakt članka koji se sastoji od oko petsto riječi. Svaki student čita po nekoliko rečenica, tumači ih pa izdvaja ključne pojmove. Nastavnik nastoji studente podsjetiti na gradivo iz prethodnog predavanja, navesti ih na povezivanje informacija dok traže fenomenološke pojmove kako bi iz praktičnog primjera shvatili na koje se sve načine može istraživati i proučavati ljudsko iskustvo. Studenti čitaju po redu kako sjede, tako da student s oštećenjem sluha lako može pratiti tko čita. Poštuju se pravila spomenuta i za predavanje, ukoliko netko želi nešto reći, treba podići ruku, a nastavnik treba voditi računa o tome da ne govori više ljudi istovremeno. Sve ključne pojmove koje su studenti izdvojili treba označiti u tekstu, a kako studentu s oštećenjem koji pojam ne bi promaknuo, nastavnik markerom pojmove ispisuje na ploču.

Nakon pročitane apstrakta, kraće rasprave i komentiranja teme članka, nastavnik studentima zadaje zadatak na kojemu će raditi ostatak vremena na seminaru. Trebaju pročitati članak do kraja i na temelju toga napisati reakcijski tekst od oko tisuću riječi. Naglasak je na razvijanju kritičkog mišljenja, uporabi fenomenoloških pojmova i shvaćanju važnosti fenomenološke metode istraživanja. U reakcijskom tekstu se ne prepričava sadržaj članka nego se daje vlastito kritičko mišljenje o odabranoj temi, načinu provođenja istraživanja, pojedinim dijelovima koji su ostavili određeni dojam na čitatelja ili potaknuli na razmišljanje te komentiranje zaključaka do kojih je došao autor članka. Nastavnik savjetuje da tokom čitanja studenti pišu bilješke na marginama, podcrtavaju važne citate i označavaju nepoznate ili nejasne pojmove. Studenti kreću s radom, a nastavnik odlazi do studenta sa slušnim oštećenjem, provjerava jesu li upute jasne, ponavlja savjete za aktivno čitanje članka. Podsjeća studenta da se može koristiti i rječnikom engleskog jezika.

Završni dio (dodatne upute i završna rasprava)

Predviđeno trajanje: 10 minuta

Ukoliko studenti nisu završili reakcijski tekst, to mogu učiniti kod kuće i poslati nastavniku na e-mail do sljedećeg seminara. Završni dio seminara predviđen je za studente.

Imaju mogućnost pitati ako imaju neke nedoumice i nejasnoće oko određenih pojmova ili shvaćanja dijelova članka. Zajedničkom raspravom dolaze do odgovora. Nastavnik potiče studente da daju povratnu informaciju o početnim dojmovima o kolegiju, sadržaju predavanja te o pročitanoj članku.

5.4. Primjer nastave na preddiplomskom studiju Fonetike

NAZIV PREDMETA: Razvoj govora

NASTAVNI SAT: 1 h i 30 min predavanja + 45 min seminara

TEMA PREDAVANJA: Razvoj govora od 6. do 12. mjeseca života

Ciljevi nastavnog sata su da student može opisati glavne karakteristike govora djeteta u razdoblju od 6. do 12. mjeseca života, da usporedi govor prve i druge polovice prve godine života djeteta. Poznavanje urednog razvoja govora, omogućit će prepoznavanje odstupanja u praktičnim primjerima zakašnjelog ili nerazvijenog govora u djece.

Obrazovni zadaci ovog predavanja su stjecanje znanja o uobičajenom razvoju govora kod djece u razdoblju od 6. mjeseca do 12. mjeseca života. To uključuje i poznavanje djetetove percepcije i općeg stanja u tom razdoblju koji se razvijaju usporedno s govorom. Odgojni zadaci tiču se stvaranja interesa za djetetov uredan govorni razvoj, shvaćanje posljedica kasnog reagiranja na primijećena odstupanja, razvijanje svijesti o važnosti urednoga razvoja govora za djetetov cjelokupni tjelesni i socio-emocionalni razvoj. Funkcionalni zadaci nastave su razvijanje vještina za prepoznavanje drugačijeg ili zakašnjelog govorno-jezičnog razvoja kod djece u prvoj godini života.

Tip nastavnog sata je obrada novog gradiva koje prema temi i kronologiji slijedi prethodna predavanja o razvoju govora. Oblik rada je frontalni. Nastavna metoda je kombinacija verbalnog i vizualnog. Nastavnik usmenim izlaganjem predstavlja novo gradivo, koristeći PowerPoint prezentaciju i video isječke za demonstraciju pojedinih primjera govora kod djece. Nastavna pomagala i sredstva koja nastavnik koristi su PowerPoint prezentacija, uručak s opširnim tablicama iz prezentacije, računalo i projektor.

TIJEK PREDAVANJA

Uvodni dio (kraće ponavljanje i podsjećanje studenata o gradivu s prošlog predavanja)

Predviđeno trajanje: 10 min

S obzirom da se tema nastavnog sata nadovezuje na prošlo predavanje, potrebno je kratko ponoviti gradivo. Umjesto rasprave ili prikazivanja slajdova od prošlog puta, nastavnik je pripremio desetak tvrdnji za koje studenti moraju odrediti jesu li točne ili netočne. Tvrdnje su prikazane na jednom slajdu PowerPoint prezentacije (vidi Sliku 8). Studentu sa slušnim oštećenjem na taj je način prilagođeno ponavljanje gradiva, budući da čitanjem tvrdnji i samostalnim rješavanjem zadataka ne gubi informacije. Kada studenti budu gotovi s rješavanjem zadatka, zajednički usmenim putem raspravljaju zašto je određena tvrdnja točna ili netočna. Radi lakšeg snalaženja i sigurnosti da će student sa slušnim oštećenjem pravilno ispraviti svoj zadatak, nastavnik na prezentaciji može podebljanjem slova označiti točno rješenje. Studenti koji žele objasniti tvrdnju trebaju podići ruku kako bi student s oštećenjem sluha mogao pratiti tko govori i kada počinje govoriti. Nastavnik može ponoviti studentovo objašnjenje ili ga dopuniti kako bi bilo jasnije.

1. Učenje govora počinje pri rođenju.	T	N
2. Novorođenčad nije svjesna okolišnih zvukova.	T	N
3. Prvi su zvukovi plač i krik.	T	N
4. U prvom se kriku ne mogu prepoznati naznake budućih poremećaja.	T	N
5. Do 10. mjeseca života se udio fiziološkog krika postepeno smanjuje, a s 10. mj. potpuno nestaje.	T	N
6. U 2. mjesecu života javljaju se slogovi.	T	N
7. U 3. mjesecu života dijete počinje ovladavati prvim elementom ljudskog govora- intonacijom.	T	N
8. U 4. mjesecu pojavljuju se glasovi gukanja tijekom izdaha i postaju početkom ovladavanja govornim disanjem.	T	N
9. Gukanje, odnosno "vokalna igra" pojavljuje se samo tijekom igre.	T	N
10. U 6. mjesecu života proizvodi ritmične nizove parova CV.	T	N

Slika 8. Slajd 1: Tvrdnje točno/netočno (Autorica slajda: Lucija Bukovčan. Izvor tvrdnji: PowerPoint prezentacija dr. sc. Vesne Mildner, red. prof., za kolegij Razvoj govora)

Središnji dio (izlaganje novog gradiva)

Predviđeno trajanje: 1 sat i 10 minuta

Nastavnik za središnji dio nastavnog sata koristi PowerPoint prezentaciju koja je bogata video isječcima s prikazima govora i popratnih radnji djece u dobi između 6. i 12. mjeseci starosti. Kako bi se studentu sa slušnim oštećenjem prilagodio ovakav oblik nastave s mnogo slušnih primjera, preporuča se da student sjedi na optimalnoj udaljenosti od zvučnika. Također,

poželjno je da se koristi asistivna tehnologija budući da se općenito u nastavi na smjeru fonetike koriste razni zvučni primjeri. Ukoliko je studentu i dalje teško razabrati djetetovu proizvodnju govora, nastavnik savjetuje studentu da se koncentrira na djetetove geste i mimiku te ostale popratne radnje i reflekse koji prate govor. Detaljan opis govora djece u pojedinim video isječcima student može zatražiti od nastavnika ili nastavnik može poslati snimke studentu na e-mail kako bi ih student mogao pogledati i poslušati u nekom drugom, adekvatnijem okruženju.

Prije početka izlaganja, svi studenti dobivaju uručke s glavnim tablicama iz prezentacije, a student sa slušnim oštećenjem dobiva sadržaj cijele prezentacije koji je i dodatno proširen te slike tablica (vidi Sliku 9). Nastavnik preporuča studentu da sjedne s bliskim kolegom koji bi mu mogao pomoći oko vođenja bilježaka. Dok izlaže, nastavnik stoji pred studentima, u sredini prostorije, minimalno se kreće i pazi da mu je lice dobro osvijetljeno.

Faze govornog razvoja od 6.-12. mjeseci

Stupanj razvoja	Približna dob
Brljanje	6 mjeseci
Glasovna spremnost za zajedničko igranje na temelju naučenog reagiranja	7 mjeseci
Reakcija na nepoznato lice, ponavljanje slogovnih sekvenci ma-ma, itd.	8 mjeseci
Gestovno igranje i komunikacija, oponašanje intonacije sugovornika	9 mjeseci
Razumijevanje govora u konkretnoj poznatoj situaciji (Gdje je tata?- kad je tata u prostoriji), upotrebljavanje 1-2 slogovne sekvence sa značenjem u okviru konkretne situacije (pa-pa kod odlaska), ispoljavanje raspoloženja promjenama u glasu, oponašanje izraza lica sugovornika	10 mjeseci
Upotrebljavanje 3 slogovne sekvence sa značenjem u okviru konkretne situacije	11 mjeseci
Upotrebljavanje 3-4 slogovne sekvence sa značenjem u okviru konkretne situacije; razumijevanje jednostavnih naloga dopunjenih gestom, prve smislene riječi	12 mjeseci

Slika 9. Tablica faza govornog razvoja od 6.-12. mjeseci (Izvor: PowerPoint prezentacija korištena na nastavi kolegija Razvoj govora na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 2015. godine. Autorica prezentacije: dr. sc. Vesna Mildner, red. prof.)

Za svaki obrađeni mjesec govornog razvoja, nastavnik prikazuje video uradak s primjerom govora djeteta te dobi. Studenti imaju priliku zapisivati u bilježnicu obilježja govora dok gledaju video, kako bi sami došli do zaključaka. Student sa slušnim oštećenjem može raditi u paru s najbližim kolegom, tako da zapisuje opažene geste, radnje, okolinu, interakciju djeteta

s roditeljem i slično, a kolega može opisivati proizvodnju govora. Tablice na uručku studenti mogu dopunjavati informacijama, a student sa slušnim oštećenjem može zamoliti kolegu da dodatne bilješke prepíše.

Izlaganje se dalje detaljnije bavi značajkama dječjeg govora u većim razdobljima, primjerice od 7. do 12. mjeseca, uključujući i razvoj percepcije koja je sve sličnija odraslima. Zatim se govori o rastu i razvoju djeteta od 7. do 9. mjeseca i od 9. do 12., zajedno s radnjama koje prate te faze razvoja govora. Nastavnik povremeno provjerava može li student sa slušnim oštećenjem i dalje pratiti ili mu je potrebna pauza od slušanja/čitanja s usana. Kako bi napravio pauzu od govora, nastavnik može zatražiti da studenti u sebi pročitaju sljedeći slajd na prezentaciji ili može na projektoru prikazati sadržaj knjige u PDF formatu koja je preporučena kao literatura. Iz knjige studenti isto tako mogu pročitati koji važan odlomak vezan za trenutnu temu izlaganja. Općenito tijekom izlaganja, nastavnik bi trebao kontaktom očima ili laganim kimanjem glave provjeriti sa studentom može li pratiti izlaganje. Na taj način i nastavnik sam sebe podsjeća da govori razgovijetno i umjerenim tempom.

Završni dio (zadavanje zadaće)

Približno trajanje: 10 minuta

Nastavnik studentima pojašnjava koja im je zadaća. Na temelju posljednja dva predavanja, odnosno gradiva koje obuhvaća razvoj govora od rođenja do 12. mjeseca djetetova života, studenti trebaju izraditi mentalnu mapu. Podatke iz tablica treba reducirati na ono najbitnije i prikazati ih u obliku crteža, boja, osobnih asocijacija, minimalno upotrebljavajući riječi. Naglasak je na najvažnijim promjenama i fenomenima koji se javljaju u govoru u određenim fazama djetetova života. Studentu sa slušnim oštećenjem to će pomoći u usvajanju gradiva jer će se informacije prikazati vizualno, na kreativan i zanimljiv način.

TEMA SEMINARA: Fonološki razvoj: glasovna progresija, fonološki procesi i fonološka osjetljivost

TIJEK SEMINARA

Uvodni dio (predstavljanje izlagača i teme)

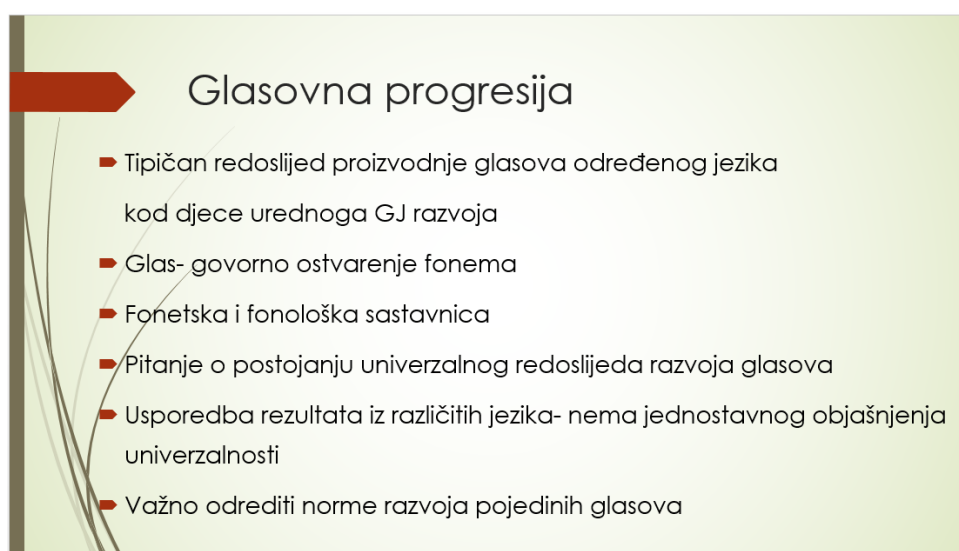
Predviđeno trajanje: 5 min

Seminar na kolegiju Razvoj govora predviđen je za usmena izlaganja studenata na odabranu temu. Izlaganja se odrađuju u parovima, a nakon njega studenti do kraja kolegija izrađuju pisani seminarski rad na temu koju su izlagali. U uvodnom dijelu seminara predstavljaju se izlagači te se ostale studente upoznaje s temom i sadržajem njihova izlaganja. Studenti kao materijale za izlaganje koriste PowerPoint prezentaciju, uručke (koji su poslani svim studentima dan prije izlaganja), vlastite bilješke o izlaganju te govornicu. Preporučeno je da student sa slušnim oštećenjem sjedne ispred govornice kako bi lako pratio onog studenta koji izlaže. Izlagači ne okreću leđa studentima i koriste daljinski upravljač projektora kako bi prelazili na sljedeće slajdove. Također, studenti se upozoravaju da pažljivo prate izlaganje jer će se na kraju provesti kviz provjere znanja.

Središnji dio (izlaganje seminarske teme)

Predviđeno trajanje: 30 minuta

Nakon što su ukratko objasnili o čemu će u izlaganju govoriti, studenti kreću s prvim slajdom (vidi Sliku 10). S obzirom da je naglasak na tome da studenti vježbaju govor sa što manje teksta na prezentaciji kojeg mogu čitati, više se informacija može naći na uručcima koji su podijeljeni svim studentima. Studentu sa slušnim oštećenjem napravljen je uručak s detaljnijim natuknicama tako da može pratiti izlaganje i bolje shvatiti ključne pojmove (vidi Sliku 11). Pojedini dijelovi iz izlaganja nadovezuju se na prethodna nastavnikova predavanja što dodatno olakšava praćenje izlaganja (primjerice pojava brbljanja, prvog sloga, prve riječi, itd.).

Slika 10. Primjer slajda iz prezentacije (Autorica: Lucija Bukovčan)

Za izlagače je važno da govore jasno i glasno, ne samo radi studenta sa slušnim oštećenjem, nego radi sebe kako bi uvježbali javni nastup. Isto tako, važna je i dobra struktura izlaganja, logičan slijed tema o kojima se govori te slajdovi koji prate uručak. Dobra organizacija olakšat će studentu sa slušnim oštećenjem snalaženje prilikom slušanja tuđih glasova i stila govora, jer se razlikuju od nastavnikovog na koji je student već navikao. Slušanje novih glasova svaki put na seminarskoj nastavi otežava slušanje, što zahtijeva i veću koncentraciju pa treba imati na umu da se ovakvim jednostavnim stvarima prilagodi nastava i olakša primanje novih informacija.

Glasovna progresija

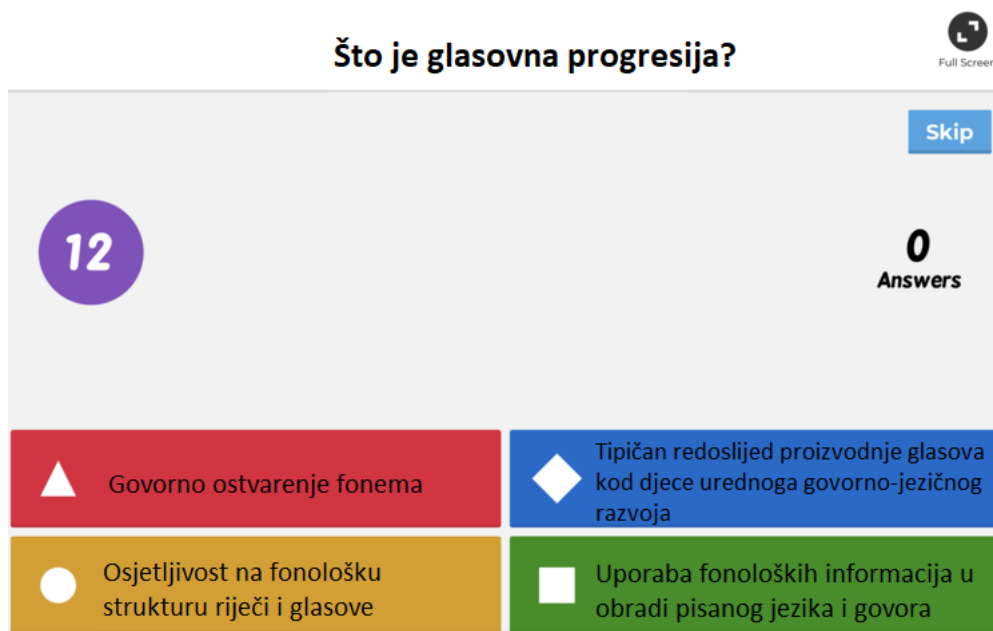
- ❖ znanje o tome koje su karakteristike urednoga govorno-jezičnoga razvoja neizmjerljivo je važno za one koji se bave proučavanjem usporenog ili nerazvijenoga govora kod djece
- ❖ **glasovna progresija** je „tipičan redoslijed proizvodnje glasova određenog jezika kod djece s urednog govorno- jezičnog razvoja“ (Tomić 2013:94)
- ❖ opis glasovne progresije je glavni predmet istraživanja dječje fonologije
- ❖ očekivana dob razvoja pojedinog glasa temeljno je pitanje
- ❖ pitanje o postojanju univerzalnog redoslijeda razvoja glasova
- ❖ **ekspresivna fonologija** je govorno ostvarenje fonoloških reprezentacija, aktivacija artikulacijskog fonetskog znanja u proizvodnji zvučnih i funkcionalnih, razlikovnih jezičnih jedinica
- ❖ uzroci individualne varijabilnosti mogu biti urođeni i okolišni
- ❖ usporedba rezultata iz različitih jezika- nema jednostavnog objašnjenja univerzalnosti
- ❖ važno je odrediti norme razvoja pojedinih glasova

Slika 11. Primjer dijela uručka koji odgovara slajdu na slici 8. (Autorica: Lucija Bukovčan)

Završni dio (provjera znanja)

Predviđeno trajanje: 10 minuta

Umjesto završne rasprave koju bi student sa slušnim oštećenjem teško pratio, izlagači su osmislili provjeru znanja u obliku kviza. Kviz je kreiran na internetu, na poznatoj platformi za učenje pod nazivom Kahoot koja se široko primjenjuje kao edukacijska pomoćna tehnologija. Sve što je potrebno je da studenti na svoje mobilne telefone instaliraju aplikaciju Kahoot pomoću koje će pokrenuti kviz. Svi studenti koji sudjeluju bit će umreženi i mogu se natjecati za što veći broj bodova i naposljetku za prva tri mjesta. Pitanja se tiču izlaganja koje su studenti slušali, a za odgovor imaju mogućnost višestrukog izbora (vidi Sliku 12). Ovaj način provjere znanja je jednostavan, zanimljiv i praktičan, i što je najvažnije, student s oštećenjem sluha može u njemu sudjelovati jednako kao i svi drugi studenti.

Slika 12. Primjer pitanja u kvizu Kahoot. (Izvor: <https://www.hyetteducation.com/hyett-education-blog/what-is-a-kahoot-quiz-and-how-does-it-work>, Sliku prilagodila: Lucija Bukovčan)

ZAKLJUČAK

Kazivanja studenata sa slušnim oštećenjem o njihovom iskustvu studiranja pokazala su koliko je malo potrebno da se osjećaju kao ravnopravni članovi akademske zajednice. Njima neće pomoći donošenje novog zakona i opširnih smjernica, nego kolegica koja će posuditi svoje bilješke ili nastavnik koji će posebno za njih ponoviti uputu za rješavanje zadatka. Ako krenemo od početka, nijedan budući student sa slušnim oštećenjem neće birati fakultet prema razvijenosti sustava potpore o kojima ionako neće biti informiran, nego prema vlastitim željama, kao i svi drugi studenti. Prilikom upisnog postupka, neki neće morati položiti prijemni ispit, dok će drugi morati, s prilagodbama ili bez njih. Početak studiranja bit će im dodatno otežan, naći će se okruženi nepoznatim ljudima i nastavnicima koji ne znaju ništa o njihovom oštećenju i kojima se moraju iznova predstavljati i objašnjavati svoje stanje. Bez prikladne potpore i savjetovanja, bit će suočeni s nerazumljivim izlaganjima, nepoznatim glasovima, gubljenjem dijelova predavanja, propuštanjem važnih informacija i pasivnim sjedenjem na nastavi samo kako bi mogli dobiti potpis. Jedino što im olakšava studiranje je pomoć bliskih kolega i kolegica koji će nesebično posuditi svoje bilješke ili objasniti dobiveni zadatak. U rijetkim iznimkama, nastavnici će savjetovati studentu da se javi u centar za studente s invaliditetom, savjetovalište ili će proslijediti kontakt koordinatora-nastavnika, pod uvjetom da fakultet ima nešto od navedenog. Bit će i onih koji će paziti da student uspješno prati nastavu, koji će govoriti glasno i razgovijetno te kojima neće biti teško još jednom ponoviti upute. Pojedini nastavnici čak će ponuditi konzultacije putem e-maila i bit će fleksibilni oko dogovaranja načina provedbe ispita. Uvažavanje studentovih individualnih potreba odluka je nastavnika i ne ovisi o fakultetu i ne govori ništa o tome u kojoj je mjeri fakultet razvio svoj sustav potpore, ima li donijete zakone o uvjetima studiranja studenata s invaliditetom i nastoji li ih poboljšati. Ono što najviše iznenađuje jesu doista jednostavne želje studenata sa slušnim oštećenjem. Sve što traže od nastavnika je da budu više osviješteni, da ne zaborave na njihovu prisutnost na nastavi i da u skladu s time svoje izlaganje učine više razumljivim, jasnijim i glasnijim. Najviše prijedloga oko prilagođavanja nastave tiče se spremnosti nastavnika da studentu unaprijed proslijedi pisane materijale sa sadržajem sljedećeg predavanja. Od asistivne tehnologije željeli bi imati program koji na projektoru, odnosno PowerPoint prezentaciji, ima podnaslov nastavnikovog govora. No naglasak uopće nije na tehnologiji, već na pomoći koju jedan čovjek može ponuditi drugom u obliku osobne asistencije ili još jednostavnije, u obliku razumijevanja, strpljenja i osviještenosti o nevidljivoj vrsti invaliditeta: oštećenju sluha.

LITERATURA

- Andrijević Gajić L. i Ivasović V. (2008). *Gluho/nagluho dijete u redovnom obrazovnom sustavu problem ili izazov?*. Zagreb: Hrvatski savez gluhih i nagluh.
- Barišić, I. (2004). Genetički uzroci oštećenja sluha. *Paediatrica Croatica*, 48 (Supl 1), 123–130.
- Borković, Lj. (2004). *Neuro-psiho-lingvistička osnova slušanja, mišljenja i govora: temelji verbotonalne teorije*. Zagreb: Hrvatska verbotonalna udruga.
- Bumber, Ž., Katić, V., Nikšić-Ivančić, M., Pegan, B., Petric, V. i Šprem N. (2004). *Otorinolaringologija*. Zagreb: Naklada Ljevak d.o.o.
- Dizdarević, A., Mrkonjić, Z. i Šetkić, A. (2014). *Studenti sa oštećenjem sluha u visokom obrazovanju*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu.
- EduQuality (2010). Tempus project. Education for equal opportunities at Croatian universities, http://www.eduqualityhr.com/index.php?option=com_content&view=article&id=57&Itemid=123&lang=hr (pristupljeno 8. srpnja 2019.)
- Elberling, C. i Worsoe, K. (2008). *Iščeznuti zvuci- o sluhu i slušnim pomagalicama*. Split: Bontech Research.
- Ethnographic video and Phenomenological creative writing (2018). <https://www.youtube.com/watch?v=qy5NIgYMj40&t=1s> (pristupljeno 1. rujna 2019.)
- Hearing Link (s. a.). FM systems, <https://www.hearinglink.org/living/loops-equipment/fm-systems/> (pristupljeno 24. kolovoza 2019.)
- Hearing Link (s. a.). What is a hearing loop, <https://www.hearinglink.org/living/loops-equipment/hearing-loops/what-is-a-hearing-loop/> (pristupljeno 24. kolovoza 2019.)
- Hrvatski sabor (2003). *Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju* (NN 123/2003). URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2003_07_123_1742.html (pristupljeno 1. srpnja 2019.)
- Hrvatski sabor (2007). *Odluka o proglašenju zakona o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom* (NN 6/2007). URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/međunarodni/2007_06_6_80.html (pristupljeno 1. srpnja 2019.)

- Hrvatski sabor (2008). *Zakon o suzbijanju diskriminacije* (NN 85/2008). URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_07_85_2728.html (pristupljeno 1. srpnja 2019.)
- Hrvatski sabor (2010). *Ustav Republike Hrvatske (pročišćeni tekst)* (NN 85/2010). URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2010_07_85_2422.html (pristupljeno 8. srpnja 2019.)
- Hrvatski sabor (2014). *Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije* (NN 124/2014). URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_10_124_2364.html (pristupljeno 8. srpnja 2019.)
- Hrvatski sabor (2015). *Zakon o hrvatskom znakovnom jeziku i ostalim sustavima komunikacije gluhih i gluhoslijepih osoba u Republici Hrvatskoj* (NN 82/2015). URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_07_82_1570.html (pristupljeno 8. srpnja 2019.)
- Kiš-Glavaš, L. (2016). *Smjernice za unaprjeđenje sustava potpore studentima s invaliditetom u visokom obrazovanju u Republici Hrvatskoj*. URL: <http://www.unizg.hr/studiji-i-studiranje/podrska-studentima/podrska-studentima-s-invaliditetom/dokumenti/> (pristupljeno 8. srpnja 2019.)
- Kiš-Glavaš, L. (s. a.). *Studenti s invaliditetom: 1. Opće smjernice*, URL: http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/Studiji_studiranje/Podrska/SSI/Opce_smjernice.pdf (pristupljeno 7. srpnja 2019.)
- Marn, B. (2012). Rano otkrivanje oštećenja sluha u djece u Hrvatskoj- probir i dijagnostika. *Paediatrica Croatica*, 56 (Supl 1), 195–201.
- Marn, B. (2005). Probir na oštećenje sluha u novorođenčadi – postupnik i prvi rezultati novog preventivnog programa u Hrvatskoj. *Zdravlje majki i djece*, Vol. 1, Broj 2
- Mr.'s Brown Classroom Blog. (2016). Assistive Technology for Students with Deafness, <http://mrbrownsclassroomblogg.blogspot.com/2016/09/assistive-technology-for-students-with.html> (pristupljeno 24. kolovoza 2019.)
- Radovančić, B. (1995). *Osnove rehabilitacije slušanja i govora*. Zagreb: Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Savez organizacija osoba oštećena sluha Hrvatske.
- Safety signs supplies. (s. a.). Induction Loop Sign, <https://www.safetysignsupplies.co.uk/search/sign-classification/mandatory/hearing-loop/product/89722/> (pristupljeno 24. kolovoza 2019.)

Sveučilište u Splitu. Sveučilišni odjela za studije mora. (s. a.) Dokumenti, <http://more.unist.hr/O-Odjelu/Dokumenti> (pristupljeno 23. kolovoza 2019.)

Sveučilište u Zadru (s. a.). Studentsko savjetovalište: O nama, <http://www.unizd.hr/savjetovaliste/o-nama> (pristupljeno 30. srpnja 2019.)

Sveučilište u Zadru (s. a.) Studenti s invaliditetom, <http://www.unizd.hr/studentisinvaliditetom/> (pristupljeno 30. srpnja 2019.)

Sveučilište u Zagrebu (2007). *Pravilnik o organizaciji i djelovanju Ureda za studente s invaliditetom Sveučilišta u Zagrebu.* URL: http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/O_Sveucilistu/Dokumenti_javnost/Propisi/Pravilnici/Pravilnik_Ured_za_studente_s_invaliditetom.pdf (pristupljeno 10. srpnja 2019.)

Sveučilište u Zagrebu (2013). *Pravilnik o izmjenama i dopunama Pravilnika o organizaciji i djelovanju Ureda za studente s invaliditetom Sveučilišta u Zagrebu.* URL: http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/Studiji_studiranje/Podrska/SSI/Pravilnik_Izmjene_i_dopune.pdf (pristupljeno 11. srpnja 2019.)

Sveučilište u Zagrebu (2013). *Osiguravanje minimalnih standarda pristupačnosti visokog obrazovanja studentima s invaliditetom u Republici Hrvatskoj.* URL: http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/Studiji_studiranje/Podrska/SSI/nacionalni_dokument.pdf (pristupljeno 11. srpnja 2019.)

Sveučilište u Zagrebu, Tekstilno- tehnološki fakultet. (2014). Priručnik za unapređivanje i osiguravanje kvalitete na Sveučilištu u Zagrebu, Tekstilno-tehnološkom fakultetu, http://www.ttf.unizg.hr/sadrzaj/files/Prirucnik_za_unapredivanje_i_osiguravanje_kvalitete_TTF.pdf (pristupljeno 20. srpnja 2019.)

Sveučilište u Zagrebu (2017). *Postupnik donošenja preporuke za prilagodbu nastavnoga procesa i polaganja ispita.* URL: http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/Studiji_studiranje/Podrska/SSI/Postupnik.pdf (pristupljeno 11. srpnja 2019.)

Sveučilište u Zagrebu. (2018.) Statut Tekstilno-tehnološkog fakulteta, http://www.ttf.unizg.hr/sadrzaj/files/TTF_statut.pdf (pristupljeno 20. srpnja 2019.)

- Sveučilište u Zagrebu. (2018). Potpora studentima s invaliditetom na Šumarskome fakultetu, <https://www.sumfak.unizg.hr/hr/studenti/potpورا-studentima-s-invaliditetom/> (pristupljeno 22. srpnja 2019.)
- Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu (s. a.). Savjetovaliste za podršku studentima, <https://www.ufzg.unizg.hr/studenti/savjetovaliste-za-podrsku-studentima/> (pristupljeno 18. srpnja 2019.)
- Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu (s. a.). Studenti s invaliditetom, <https://www.ufzg.unizg.hr/studenti-s-invaliditetom/> (pristupljeno 18. srpnja 2019.)
- Vlada Republike Hrvatske (2017). *Nacionalna strategija izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom od 2017. do 2020. godine* (NN 42/2017) URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_04_42_967.html (pristupljeno 9. srpnja 2019.)
- Washington University Physicians (s. a.). Adult Audiology: Infrared systems, <http://hearing.wustl.edu/Hearing-Assistive-Technology/Hearing-Assistive-Technology-On-the-Go/Infrared-Systems> (pristupljeno 25. kolovoza 2019.)

POMOĆNA LITERATURA

- Potkonjak, S. (2014). *Teren za etnologue početnike*. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, FF-press.
- Potkonjak, S., Rubić, T. i Škrbić Alempijević, N. (2016). *Misliti etnografski: kvalitativni pristupi i metode u etnologiji i kulturnoj antropologiji*. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, FF-press.

SAŽETAK

Studenti sa slušnim oštećenjem u visokoškolskom obrazovanju

Ovaj rad donosi pregled iskustva studiranja studenata sa slušnim oštećenjem na različitim fakultetima u Hrvatskoj. Prikazuju se zakoni i dokumenti u kojima se propisuju prava i mogućnosti za studente s invaliditetom te smjernice za omogućavanje jednakih obrazovnih mogućnosti i nadogradnju sustava potpore. Putem etnološke i kulturnoantropološke kvalitativne metode istraživanja, provedeni su intervjui s ispitanicima u kojima je naglasak bio na oblicima izvođenja nastave i načinima prilagodbe nastavnog procesa. Cilj istraživanja bio je dobiti uvid u odnos teorije i prakse te komparirati izvođenje nastave na šest različitih fakulteta kako bi se ustanovilo u kojoj se mjeri koriste prilagodbe za studente sa slušnim oštećenjem navedene u zakonima. Rezultati su pokazali neuravnoteženu razvijenost sustava potpore između fakulteta, nedovoljne prilagodbe nastavnog procesa, manjak osviještenosti nastavnika o slušnom oštećenju, a sve navedeno uz rijetke iznimke, te općenite otežane uvjete studiranja za osobe sa slušnim oštećenjem.

Ključne riječi: studenti sa slušnim oštećenjem, visoko obrazovanje, prilagodba nastavnog procesa, sustavi potpore

SUMMARY

Students with hearing impairment in higher education

This paper gives a review about the experience of students with hearing impairment studying at different universities in Croatia. The paper shows laws and documents that consist of rights and possibilities for students with disabilities and also guidelines for enabling equal educational possibilities and for upgrading support systems. Through ethnological and cultural anthropological qualitative research method, author has interviewed participants about forms of teaching and adaptations in educational process. The goal was to get an insight in theory and practice relation and compare the ways of teaching in six different universities, in order to establish in what measure adaptations (mentioned in laws) are used for students with hearing impairment. The results showed unbalanced development of support systems between universities, insufficient adaptations in educational process, the lack of awareness by teachers about hearing impairment (with rare exceptions) and generally difficult conditions of studying for people with hearing impairment.

Key words: students with hearing impairment, high education, adaptations in educational process, support systems

ŽIVOTOPIS

Lucija Bukovčan rođena je 5. siječnja 1995. godine u Zagrebu. Srednjoškolsko obrazovanje stekla je pohađajući opći smjer Gimnazije Lucijana Vranjanina, nakon koje 2013. godine upisuje dvopredmetni studij etnologije i kulturne antropologije te studij fonetike na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Godine 2016. završava preddiplomski studij te upisuje diplomski na oba studija, odabirući smjer rehabilitacije slušanja i govora na fonetici. U travnju 2019. godine diplomirala je etnologiju i kulturnu antropologiju s diplomskim radom pod nazivom „Javna događanja i konstrukcija prostora- Svetonedeljsko kulturno ljeto u dvorcu Kerestinec“. Tijekom studija je radila na istraživačkom radu „Elektropalatografsko istraživanje asimilacija: kategorijalnost i stupnjevitost“ zajedno s kolegicama Marijom Marijić, Elizabetom Kantoci te dr. sc. Markom Likerom. Rad je izložen na XXXII. međunarodnom znanstvenom skupu Hrvatskog društva za primijenjenu lingvistiku pod nazivom Jezik i um održanom u svibnju 2018. godine u Rijeci. Sudjelovala je i na etnološkim terenskim istraživanjima Hrvata Šokaca u Srbiji, baveći se temom migracija. Rezultate istraživanja je s kolegicom Katjom Crnčević predstavila na međunarodnom znanstveno-stručnom skupu „Dijasporski i nacionalno manjinski identiteti: migracije, kultura, granice, države“ u Institutu za migracije i narodnosti u prosincu 2016. godine, na temelju čega je objavljen istoimeni zbornik radova.

PRILOG A

UPITNIK

“Studenti sa slušnim oštećenjem u visokoškolskom obrazovanju”

Svrha ovog upitnika je prikupljanje podataka za diplomski rad pod nazivom „Studenti sa slušnim oštećenjem u visokoškolskom obrazovanju” studentice Lucije Bukovčan na Odsjeku za fonetiku (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu), smjer Rehabilitacija slušanja i govora, pod mentorstvom doc. dr. sc. Arnalde Dobrić. Cilj rada je dati uvid u iskustva studiranja studenata sa slušnim oštećenjem kako bi se kreirala realna slika njihovog položaja u obrazovnom sustavu te njihovih prava i mogućnosti tijekom studiranja. Prikupljeni podaci koristit će se kako u znanstvene svrhe tako i u svrhu osvještavanja problema u cilju nadogradnje i poboljšanja postojećih uvjeta studiranja za osobe s oštećenjem sluha. Unaprijed hvala na sudjelovanju!

SUGLASNOST

na temelju koje ja, _____ (ime i prezime tiskano), jamčim da sam upoznat/a s ciljem i načinom istraživanja kao i diseminacijom rezultata na temelju Uvoda upitnika korištenog u istraživanju te sam suglasan/suglasna da se rezultati BEZ MOJIH OSOBNIH PODATAKA koriste u svrhu ovog istraživanja.

(vlastoručni potpis)

Datum i mjesto: _____

Osobni podaci

Ime i prezime	
Datum rođenja	
Mjesto rođenja	
Spol	Ž / M

Obrazovanje

1. Na kojem fakultetu studirate?
 - a. Koji smjer?
 - b. Koja ste godina?
2. Ako ste već završili studij, koji ste završili i kada?
3. Je li to bio Vaš prvi izbor? Ako nije, koji je bio prvi?

Slušno oštećenje

1. Stupanj oštećenja sluha (u dB):
 - a. Desno uho:
 - b. Lijevo uho:
2. Mjesto oštećenja sluha (*podebljati odgovor*):
 - a. Vanjsko uho (do bubnjića)
 - b. Srednje uho (čekić, nakovanj i stremen)
 - c. Unutarnje uho (pužnica)
3. Vrijeme oštećenja sluha (*podebljati odgovor*)
 - a. Prije rođenja
 - b. Nakon rođenja, u dobi od: ____
4. Dodatno objašnjenje Vašeg oštećenja sluha (*neobavezno*):
5. Nosite li slušno pomagalo? Na kojem uhu?

Iskustvo studiranja

Prijemni ispit

1. Jeste li trebali položiti prijemni ispit za upis na fakultet?
2. Koja je bila vrsta prijemnog ispita? (Test inteligencije, test opće kulture...)
3. Kako ste se pripremali za njega?
4. Jesu li sve upute za rješavanje bile jasne?
5. Je li bilo koji dio prijemnog ispita bio prilagođen Vašem oštećenju?
6. Smatrate li da bi kriteriji za upis na Vaš fakultet trebali biti prilagođeni za studente s oštećenjem sluha? Ako da, na koji način?

Početak studiranja

1. Što vam je na početku studija bilo najteže?
2. Jesu li nastavnici odmah bili upoznati s Vašim oštećenjem sluha?
3. Jesu li drugi studenti odmah bili upoznati s Vašim oštećenjem sluha?
4. Je li Vam ponuđena osobna asistencija?

Tijekom studiranja

1. Postoji li na Vašem fakultetu centar za osobe s invaliditetom? Ako da, koliko su Vam njihovi članovi/djelatnici pomogli tijekom studiranja?
2. Postoji li na Vašem fakultetu dokument o pravima, mogućnostima i prilagodbama za studente s oštećenjem sluha?
3. Smatrate li da su nastavnici, Vaši kolege studenti i svo preostalo osoblje fakulteta bili dovoljno informirani i angažirani oko prilagođavanja studija osobama sa slušnim oštećenjem?

Oblik nastave

1. Jesu li Vam nastavnici nudili pomoć/savjete tijekom nastave? Jesu li prilagođavali svoju nastavu Vašim potrebama? Na koji način?
2. Jeste li imali asistenciju prilikom predavanja? Kakvu?
3. Što Vam je bilo najteže tijekom predavanja?
4. Jeste li imali praktičnu nastavu tijekom studiranja? Na kakve ste poteškoće nailazili u praktičnoj nastavi?
5. Jeste li sudjelovali u usmenim izlaganjima? Ako da, što Vam je tada bilo najteže? Je li Vam se na bilo koji način olakšalo ili prilagodilo (primjerice pravo na više vremena za izlaganje i slično)?
6. Jeste li polagali usmene ispite? Jeste li imali dogovor s nastavnicima oko provedbe usmenog ispita radi lakše komunikacije?
7. Što Vam je nedostajalo tijekom nastave, a moglo Vam je pomoći da brže i učinkovitije primete informacije?
8. Na koji način bi se mogla prilagoditi predavaonica za studente sa slušnim oštećenjem (od tehnologije do osobne asistencije)?

Zaključna pitanja

1. Opišite kakvo je u konačnici bilo Vaše iskustvo studiranja. Koliko ste zadovoljni studijem?
2. Što biste savjetovali budućim kolegama sa slušnim oštećenjem koji žele upisati Vaš fakultet i smjer? Na što trebaju paziti, kako se mogu pripremiti za ono što ih čeka?
3. Smatrate li da se uvjeti studiranja na Vašem fakultetu za osobe sa slušnim oštećenjem mogu poboljšati?